יעקב גאָרדין

גאָט, מענטש און טײַוול

דראַמע אין 4 אַקטן מיט אַ פּראָלאָג

פּערזאָנען

הערשעלע דובראָוונער, סת״ם — עטלעכע און פערציק יאָר
פּעסעניו, זײַן װײַב — די זעלביקע יאָרן.
ר׳ לייזער בדחן, זײַן פֿאָטער — בײַ די 70 יאָר
פֿריידעניו, ציפּעניו, זײַנע פּלימעניצעס — 18 און 16 יאָר
כאַצקל דראַכמע, זײַן פֿרײַנד, אַ װעבער — עטלעכע און פֿערציק יאָר.
דאָבע, זײַן פֿרוי, אַ קורצזיכטיקע — די זעלביקע יאָרן
מאָטעלע, זייער זון — בײַ די צוואַנציק
אוריאַל, מזיק — אַ יאָר דרײַסיק

עס קומט־פֿאָר אין דובראָװנע, רוסלאַנד, אין אונדזער צײַט

ספר תורה, תפילין, מזוזות

GOD, MAN, and DEVIL

by
Jacob Gordon

translated by
Nahma Sandrow

God, Man, and Devil by Jacob Gordin

CHARACTERS
(and the actors who appeared in the first performance)

Hershele Dubrovner -- scribe a little over forty years old ....David Kessler

Pesenyu, his wife -- same age..Madame Wilenski

Reb Leyzer the Jester, his father -- seventy years old............S. Tornberg

Freydenyu - eighteen years old} his nieces ....Madame B. Kalish
Tsipenyu - sixteen years old}..Madame Feinman

Khatskl Drakhme, his friend, a weaver -- a little over forty....Leon Blank

Dobe, his wife, nearsighted -- the same age.........................Madame Nadalsky

Motele, their son -- about twenty...Jacob Cohen

Uriel Mischief -- about thirty...M. Moshkevitsh

The action takes place in Dubrovne, Russia, in our times.

פּראָלאָג

אין הימל. — דער כסא־הכבד אין דער הייך. אונטן — הימלען, וואָלקנס, אַ סך שטערן. זייער פיל מלאָכים: יונגע שוועבן אין דער לופטן; אַלטע מלאָכים בײַ די טרעפּ פון כסא־הכבוד; דער שטן שטייט באַזונדער, פון דער ווײַטן.

כאָר, יונגע מלאָכים — שטאַרבן שטאַרבט אַלץ, וואָס איז און לעבט.
דאָס לעבן אַליין איז אומשטערבלעך.
שטערבלעך איז דאָס נאָר, וואָס וויל און שטרעבט,
דאָס שטרעבן און ווילן — אומשטערבלעך...

כאָר, אַלטע מלאָכים — די וואָרהייט איז אייביק, אייביק און איין:
גוטס און שיינקייט איז וואָרהייט אַליין.

יונגע מלאָכים — עס שטאַרבן די פאָרמען, דער שטאָף אָבער לעבט.
די אידיי פון דער פאָרעם איז ניט שטערבלעך.
אידייען און שטאָף צונויפגעוועבט.
דאָס איז גײַסט און נאַטור, ס'איז אומשטערבלעך.

אַלטע מלאָכים — די וואָרהייט איז אייביק, אייביק און איין:
גוטס און שיינקייט איז וואָרהייט אַליין.

יונגע מלאָכים — אָן אידייען דער שטאָף איז פון כאַאָס אַ וועלט.
אַלץ איז תוהו ובוהו:
פאָרמען פון כאַאָס שאַפט אינטעלעקט,

וואָס באַלעבט דעם שטאָף מיט אידיי.

אַלטע מלאָכים — די וואָרהייט איז אייביק, אייביק און איין:
גוטס און שיינקייט איז וואָרהייט אַליין.

יונגע מלאָכים — עס שטרעבן די פאָרמען אַלץ העכער אַרויף אויף דעם נאַטירלעכן לייטער פון לעבן.
אינטעלעקט, אָדער ווילן, אָדער שאַפנדער גײַסט?
דאָס איז צו דער אַנטוויקלונג דאָס שטרעבן.

אַלטע מלאָכים — די וואָרהייט איז אייביק, אייביק און איין:
גוטס און שיינקייט איז וואָרהייט אַליין.

עס הערט זיך אַ מעכטיקער קול שופר. אַ באַוועגונג.

אַלטער מלאך — ער גייט! ער גייט, דער שאַפנדיקער גײַסט פון דער אייביקייט, דער אומשטערבלעכער גײַסט פון דער וואָרהייט!

אַלע מלאָכים — היה, הוה ויהיה!

אַלע קניִען, אויסער דער שטן.

גאָט — אומגעזען. מען הערט נאָר זײַן שטימע פון כסא־הכבוד. אייביקייט און האַרמאָניע אין די הימלען און אין אַלע וועלטן, אין דעם אומבאַגרײַפלעכן רוים און אין דער אומענדלעכער צײַט.

אַלע מלאָכים — היה, הוה ויהיה!

גאָט — וואָס איז דאָ נײַס? איז דער שטן דאָ צווישן די בני אלוהים?

שטן — טרעט־צו, ניגט זיך. דאָ בין איך, אַלטער הער. אַפּאַרט. מאָנאָטאָן און לאַנגווײַליק ציט זיך דאָ אין די הימלען די צײַט, און נאָר מײַנע נײַס פון דער מענטשנוועלט מונטערן זיי דאָ אַ ביסל אויף. די נאַרישע פאַרדאַרבענע מענטשן זײַנען מקנא די געטער. נאַרן! נישטאָ קיין גליק דאָרט, ווו עס איז נישטאָ קיין אומגליק. נישטאָ פרייד, ווו עס זײַנען נישטאָ קיין טרערן. נישטאָ קיין פאַרגעניגן, ווו עס איז נישטאָ קיין פאַרלאַנג. נישטאָ קיין פילן, ווו עס עקסיסטירן נישט קיין לײַדנשאַפטן. נישטאָ קיין צופרידנקייט, ווו

עס איז נישטאָ קיין קאַמף. נישטאָ קיין נײַס, ווו עס איז נישטאָ קיין אויפרעגונג! זיי וויסן דאָרט נישט, אַז איין אויגנבליק פון שוואַכן מענטשנס לעבן האָט מער אינטערעס ווי אַ גאַנצע אייביקייט פון אַ מעכטיקן גאָט! און דאָך... כע, כע! די געטער קענען זײַן מענטשן און ווילן נישט, די מענטשן ווילן זײַן געטער און קענען נישט.

גאָט — שטן, פון וואַנען קומסטו איצט?

שטן — איך האָב געוואַנדלט איבער דער וועלט און געשפּאַצירט איבער איר.

גאָט — וואָס פאַר אַ נײַס איז דאָ צווישן אָדמס קינדער, וועלכע מיר האָבן באַשאַפן אין אונדזער געטלעכער געשטאַלט?

שטן — קיין נײַס! זיי חזרן שטענדיק איבער איינע און די זעלביקע נאַרישקייטן.

PROLOGUE

(In Heaven)

(The throne of honor above. Below: heavens, clouds, many stars. Many cherubs float in the air. Older angels at the steps of the throne. Satan stands alone at a distance.)

CHORUS OF YOUNG ANGELS

Death comes to everything. All that lives, dies.
Life itself is undying.
All that wills and that strives must die.
Willing and striving alone are undying.

CHORUS OF OLD ANGELS

Truth is eternal, eternal alone.
Goodness and beauty in truth become one.

YOUNG ANGELS

Forms die, but matter lives.
The idea of form is undying.
Idea and matter, which are spirit and nature,
Once woven together - undying.

OLD ANGELS

Truth is eternal, eternal, alone.
Goodness and beauty in truth become one.

YOUNG ANGELS

The world is formless and void
Without ideas - matter is chaos.
Intellect, which animates matter,
Creates forms out of chaos.

OLD ANGELS

Truth is eternal, eternal and single:
Goodness and beauty in truth become one.

YOUNG ANGELS

Up the natural ladder of life
The forms strive higher still.
Which of these forces develops the striving:
Intellect, spirit, or will?

OLD ANGELS

Truth is eternal, eternal, alone:
Goodness and beauty in truth become one.

(A mighty shofar blast is heard. Movement)

AN OLD ANGEL

He is coming! He is coming! The creative spirit of eternity, the undying spirit of truth!

ALL ANGELS

He was, he is, and he will be.

GOD

What's the news? Is Satan here among god's children?

SATAN

(Approaches) bows
Here I am, venerable lord.
(Apart)
Time here in heaven stretches monotonous and tedious. My news from the world of people is all that livens them up a little here. The foolish, stupid humans envy the gods. Fools! Where there's no misfortune, there is no good fortune. No joy where there are no tears, no pleasure where there is no desire, no emotions where there exists no suffering, no happiness where there is no struggle, no news where there is no excitement! Down there they don't know that one blink of a weak man's life is more interesting than a mighty god's whole eternity. And so - ha ha - the gods could be humans and don't want to, the people want to be gods and can't.

GOD

Satan, where are you coming from now?

SATAN

I have been walking up and down upon the earth.

GOD

What's the news among Adam's children, whom we created in our divine image?

SATAN

No news. They keep doing the same stupid things over and over.

גאָט — ווי? קיין שום נײַס צווישן די באַשעפֿענישן, וועלכע שטרעבן צו איר העכער און ווײַטער, וועלכע באַרויִקן זיך נישט אויף קיין איין אויגנבליק, וועלכע דענקען נאָר פֿון נײַע דערפֿינדונגען, פֿון אַנטוויקלונג און פֿאַרבעסערונג?

שׂטן — זייער גײַסט שטרעבט הויך און דאָך זײַנען זיי זייער טיף פֿאַרזונקען אינעם שמוץ און קויט פֿון זייער מאַטעריעלן לעבן. דערפֿונדן האָבן זיי זייער פֿיל נײַס און וואַלגערן זיך נאָך תּמיד אין זייערע אַלטע, פֿון דער צײַט פֿאַרפֿוילטע און פֿאַרשימלטע אומגערעכטיקייטן. אויסערלעך האָבן זיי זיך זייער פֿיל פֿאַרבעסערט און פֿאַרשענערט, אָבער אינעווייניק זײַנען זיי נאָך מער פֿאַרדאָרבן און פֿאַרקריפּלט. אין דעם נײַ־געבילדעטן מענטשן זיצט דער אַלטער, ווילדער אָדם.

גאָט — שׂטן, דער גײַסט פֿון פֿאַרנײַנונג ביסטו. דעריבער פֿאַרנײַנסטו דעם מענטשנס גוטע אײַגנשאַפֿטן. טונקל ביסטו און נאָר טונקל זעסטו אַרום זיך. ווי?! טויזנטער יאָרן זײַנען אַריבער זינט אָדם האָט געגעסן פֿון עץ־הדעת און איך האָב אים פֿאַריאָגט פֿון גן־עדן. טויזנטער יאָרן גייט ער זינט דעמאָלט אַלץ פֿאָרויס און פֿאָרויס,

4 גרויסע שוישפּילערס אין טיפּישע גאָרדין־ראָלן: יעקב פּ. אַדלער אין שלמה חכם; דוד קעסלער ווי הערשעלע דובראָווער אין „גאָט, מענטש און טײַוול"; זיגמונט מאָגולעסקאָ ווי שלמה הויז אין „די שבועה"; און מאָריס מאָשקאָוויטש אין „דער אומבאַקאַנטער".

און דו געפֿינסט אים נאָך שטענדיק אויף דעם זעלביקן אָרט, נעבן די טויערן פֿון גן־עדן? אומזין!

שׂטן — אַלטער הער, דער מענטש איז ווירקלעך זייער ווײַט פֿון די טויערן פֿון גן־עדן. ער זאָל שטיין אויף זײַן אַלטן פּלאַץ, וואָלט ער זיך געוויס אומגעקערט צוריק. וואָרעם דאָס, וואָס ער האָט געזוכט, האָט ער נישט געפֿונען. און דײַנע וועכטערס, די צוויי כּרובֿים, זײַנען פֿון דער צײַט געוואָרן אַלט און שוואַך. און דער להט החרבֿ המתהפּכת — די שאַרפֿע שווערד, וואָס דו האָסט זיי געגעבן, איז געוואָרן פֿאַרזשאַווערט און שטומפּיק. ניין, דער מענטש האָט ווירקלעך אַוועקגעמאַרשירט ווײַט פֿון די טויערן פֿון גן־עדן. אָבער וואָס קומט דערפֿון, אַז ער טראָגט מיט זיך זײַן ווילדקייט? ער ציט פֿון איין פּלאַץ אויפֿן אַנדערן און שלעפּט מיט זיך מיט זײַנע אַלטע לומפּן! ער האָט אָנגעזאַמלט גרויסע רײַכטימער און איז געבליבן רויבער און בעטלער! ער האָט דערפֿונדן געניאַלע הילפֿגעצײַג, צו פֿאַרגרינגערן זײַן לעבן, און דענקט נאָר דערפֿון, ווי אַזוי דעם אַנדערנס לעבן שווערער צו מאַכן! ער האָט מעכטיקע מיטלען צו פֿאַרניכטן די שטערונגען, וועלכע די נאַטור שטעלט אים, און ער באַניצט זיך צום מייסטן מיט אָט די מיטלען נאָר צו פֿאַרניכטן זײַנע מיטמענטשן! אַלטער הער, אָדמס קינדער זײַנען ווי אַמאָל צעטיילט אויף הבֿלס און קינס: די ערשטע ווערן שטענדיק דערמאָרדעט, די צווייטע בלײַבן אייביקע מערדערס! אינעם נײַ־געבילדעטן מענטשן זיצט דער אַלטער אָדם!

גאָט — דער נײַ־געבילדעטער מענטש, ווי איך זע, געפֿעלט דיר נישט. די וואָרהייט געזאָגט, מיר אַליין איז אויך דער אַלטמאָדישער מענטש פֿיל סימפּאַטישער. זאָג מיר נאָר, האָסט געהערט, אָדער אפֿשר אַליין באַגעגנט דאָרט, אויף דער ערד, מײַן טרײַען, ליבן קנעכט — הערשעלע דובראָוונער. אַפֿילו פֿאַר דעם גרעסטן גאָט פֿון געטער איז אַ פֿרייד צו האָבן אַזאַ דינער און פֿאַרערער.

GOD

What? Nothing new among those creatures which strive ever higher and further, which do not rest for even the blink of an eye, which think only about new discoveries, new development and improvement?

SATAN

Their spirit strives upward, but they are sunk very deep in the filth and dirt of their material life. They have established very many new things, but they still blunder about in their old, decayed, moldy injustices. On the outside, they have greatly improved and beautified themselves, but on the inside they are even more corrupt and deformed. Inside the newly educated human being sits the primitive old Adam.

GOD

Satan, you are the spirit of denial; that's why you deny humanity's good creations. You are dark and see everything around you as darkness. How can it be? Thousands of years have passed since Adam ate from the tree of knowledge and I drove him from the garden of Eden. For thousands of years, ever since then, he has been going steadily forward, and you find him still at the same spot at the gates of the Garden of Eden? Nonsense!

SATAN

Old Lord, it is true that man has gone very far from the gates of the Garden of Eden. If he were still in his old place, he would certainly have turned back. Because what he was looking for, he hasn't found, and your guards, the two cherubs, have become old and weak, and the sharp swords which you gave them have become rusty and blunt. No! Man really did march far away from the gates of the Eden, but what was the use of that if he carried his primitive state along with him? He drags from one place to another and drags his old packs with him. He has gathered great fortunes, but he has remained a robber and a beggar. He has invented brilliant devices to make his life easier, but all he thinks about is how to make other people's lives harder. He has powerful means to annihilate the x set for him by nature, and he uses these means primarily to annihilate his fellowmen. Old Lord, Adam's children are still divided into Cains and Abels: the former always get murdered, the latter eternally remain murderers. Inside the newly educated human being sits the old Adam.

x obstacles

GOD

The newly educated human being, as I see, does not please you. To tell the truth, I too found the old-fashioned human being much more sympathetic. Tell me further, have you heard, or perhaps youself met, there on earth, my true beloved servant Hershele Dubrovner? Even for the greatest god of the gods, it is a joy to have such a servant and worshiper.

שטן — הערשעלע סת״ם? הערשעלע דובראוונער? איך קען אים. א ייד, א קינד פון דיין אלטן געליבטן פאלק. כע, כע, כע! ער

שרייבט דיינע הייליקע געזעצן אויף פעל פון קעלבער און פאר־דינט עטלעכע גראשנס אין דיין הייליקן נאמען.

גאט — איז ער נישט מערקווערדיק פרום?

שטן — יא, ער איז פרום, ווייל ער איז נאריש און אומ־ווויסנדיק.

גאט — איז ער נישט א זעלטענער, גוטער מענטש?

שטן — יא, ער איז גוט, ווייל יעדער קבצן איז א בעל־צדקה.

גאט — האסטו נאך געזען, ווער עס זאל זיין אזוי ריין אין זיין פאמיליע־לעבן ווי מיין ייד?

שטן — עס איז דערפאר, ווייל זיין עלנט לעבן דערווייטערט פון אים יעדן נסיון.

גאט — איז ער נישט א טרייער, אויפריכטיקער, איבערגע־געבענער פריינד?

שטן — עס איז דערפאר, ווייל ער האט נישט מיט וואס צו טיילן זיך מיט זיי.

גאט — שטן, שווייג! ער איז אן ערלעכער מאן!

שטן — מענטשן זיינען ערלעך נאר דעמאלט, ווען די ער־לעכקייט קאסט זיי נישט טייער, אדער ווען די ערלעכקייט ברענגט זיי פראפיט. דערלויב מיר, איך זאל אים נעמען אויספרווון, וועסטו אליין זען, ווי מען קען זיך פארלאזן אפילו אויף דעם פיינסטן און בעסטן פון זיי.

גאט — איך וויל עס זען.

שטן — גוט, אפגעמאכט, די דאזיקע אויפגאבע וועט פאר מיר נישט זייער שווער זיין.

גאט — מיט וועלכע מיטלען דענקסטו אויף אים צו ווירקן?

שטן — דיין טרייען קנעכט איוב האסטו דערלויבט פרווון מיט צרות, א איצטיקן ייד קען מען מיט צרות ניט אפשרעקן. דער געלערנטער דאקטער פאוסט האט מיר זיין זעל פארקויפט פאר איין אויגנבליק פארגעניגן. אזוי האנדלען קען מען נאר מיט א גוי; א ייד וועט פאר פארגעניגן טייער נישט באצאלן. אלמעכטיקער הער,

דו דערלויב מיר אים פרווון מיט געלט. יא, מיט געלט, מיט קלינ־גערס...

גאט — דו גלייבסט, אז ביי דעם דאזיקן גוטן, פרומען, ערנ־סטן, מיט אלע געדאנקען אין מיין תורה פארטיפטן יידן, וועט שפילן א ראלע אזא אומווערדיקע זאך ווי געלט?

שטן — מענטשן, וועלכע האבן פרייהייט, רום, מאכט, לאנד — אפפערן דאס אלץ צוליב געלט. א פשיטא שוין דער ייד, וואס האט אינעם געלט זיין איינציקע שטיצע, זיין איינציקע באפרידיקונג פון זיך ערגייץ? א, דו לאז מיך נאר צו מיט א זעקל גאלד צו אים, וועסטו זען, וואס עס וועט ווערן פון זיין פרומקייט, גוטסקייט, ער־לעכקייט, פאמיליע־לעבן, פריינדשאפט און אלע איבעריקע טוגנטן, מיט וועלכע דו שטאלצירסט!

גאט — גיי און פרוו!

שטן — אלטער הער! צווישן פיל האסטו איינעם געהאט און דעם האסטו שוין פארלוירן. איך וויים, מען קען ביי א יידן קיין מציאות נישט האנדלען, און דאך, וועט עס מיך ביליק קאסטן. רעכנט אויף די פינגער. פרומקייט? דאס איז אן אלטע איינגעווארצלטע געוווינהייט. פאר איר וועל איך מוזן גוט באצאלן. גוטסקייט? די דא־זיקע טוגנט האבן זיי נאר דעמאלט, ווען זיי האלטן זיך נישט פאר קיין חכמים. ווי ער ווערט נאר א חכם, איז אויס גוטסקייט! כע, כע, פע! גוט איז נאר א נאר! פאמיליע־לעבן? דאס איז נאר א ליגן, פאר־דעקט מיטן פארטעך פון פרומקייט. דאס איז א פארעם פון שקלא־פעריי, געשטיצט אויף געזעצן, זנות אונטער דער מאסקע פון אנ־שטענדיקייט. ע, די דאזיקע טוגנט קען מען ביי זיי קויפן אן א גראשן געלט. מען דארף נאר בעטן מיין שוועסטערקינד, דעם יצר־הרע, ער זאל מיר א ביסל אונטערהעלפן. ערלעכקייט? נו, אויב ער האט פר־נסה פון ערלעכקייט, וועט מען אים מוזן באצאלן. אלטער הער, מיר וועלן האבן שפאס. איך וויים, דער שפאס פון די געטער קאסט דעב מענטשן, נעבעך, זייער טייער, עס איז אבער זיין אייגענע שולד. ווי׳ל

דער מענטש זיין אונטערגעווארפן (ווינקט אויפן טראן), זאל ער דולדן, ליידן און דערטראגן!

א קול שופר.

SATAN

Hershele x? Hershele Dubrover? I know him. A Jew - a child of your old beloved people. Ha Ha Ha. He writes your holy commandments on calfskin and earns a few groshen in your holy name.

GOD

Isn't he remarkably pious?

SATAN

Yes, he is pious, because he is ~~unconscious~~.

GOD

Isn't he an extraordinarily good man?

SATAN

Yes, he is good, because every pauper is a righteous man.

GOD

Have you ever seen anyone as pure in his family life as my Jew?

SATAN

That's because his life ~~becomes more distant~~ from ~~his~~ every ~~experience~~,

GOD

Isn't he a true, sincere, devoted friend?

SATAN

That's because he has nothing to share with them.

GOD

Satan, be quiet. He is a righteous man.

SATAN

People are righteous when the righteousness doesn't cost them much, or when the righteousness brings them a profit. Permit me to put him to the test and you will see for yourself how much you can depend on even the finest and best of them.

GOD

I will see it.

SATAN

A bargain. This job won't be hard for me.

GOD

What means do you think you will use on him?

SATAN

You permitted me to test your loyal servant Job by means of sorrows. Nowadays a Jew isn't scared of sorrows. The learned Dr. Faust sold me his soul for a second of pleasure. Such business works only with a gentile; a Jew wouldn't pay much for pleasure. Almighty lord, permit me to try him with money, yes with money, with coins.

GOD

You believe that with this good, pious, serious Jew, all his thoughts deep in my Torah, such an unworthy thing as money will play a role?

SATAN

People who have freedom, x, power, land give it all up for money. Simple for a Jew whose only support is money, his only ....Oh, just let me at him with a little bag of gold, you'll see what will become of his piety, goodness, righteousness, family life, friendship, and all the other x you brag about.

GOD

Go try.

SATAN

Old lord, among many, you had one, and that one you have also already lost. I know that you can't sell a bargain to a Jew, and so this will cost me cheap. (Counts on his fingers) Piety? That's an old deeply-rooted habit, that I'll have to pay well for. Goodness? This quality they have only when they don't consider themselves wise, As soon as he becomes a wise man, no more goodness. Ha Ha Ha. Only a fool is good. Family life? That is just a lie, covered with the veil of piety. That is a form of slavery, heaped onto laws, debauchery under the mask of righteousness. Ah, this quality you can buy from them without a groshn. All you have to do is ask my niece, the evil impulse, to help me out a little. Noblity? Nu, if he makes his living from nobility, he has got to be paid for it. Old Lord, we're going to have sport. I know that the sport of the gods costs men a lot, poor things, but it is their own fault. If man wants to be abandoned (Winks at the throne), let him suffer, undergo pain. x (Shofar blast)

גאָט — אײניקײט און האַרמאָניע אין די הימלען, אין אַלע װעלטן, אין דעם אומבאַגרײַפֿלעכן רוים, אין דער אומענדלעכער צײַט.

פֿאַרשװינדט.

אַלטע מלאָכים — היה, הוה ויהיה!

כאָר, יונגע מלאָכים — שטאַרבן שטאַרבט אַלץ, װאָס איז און לעבט.

דאָס לעבן אַלײן איז אומשטערבלעך.
שטערבלעך איז דאָס נאָר, װאָס װיל און שטרעבט.
דאָס שטרעבן און װילן — אומשטערבלעך.

יונגע מלאָכים — די װאָרהײט איז אײביק, אײביק און אײן.
גוטס און שײנקײט איז װאָרהײט אַלײן.

פֿאָרהאַנג

GOD

Unity and harmony in the heavens, in all the worlds, in ineffable space, in all eternity. (Disappears)

ALL ANGELS

He was, he is, he will be.

CHORUS OF YOUNG ANGELS

Death comes to everything. All that lives dies.
Life itself is undying.
All that wills and that strives must die.
Willing and striving alone are undying.

They will get the last word

CHORUS OF OLD ANGELS

The truth is eternal, eternal and single.
Goodness and beauty alone are undying.

CURTAIN

ערשטער אַקט

אַ גרױסער, אָרעמער צימער. צװײ פֿענצטער צו דער גאַס, פֿאַרפֿרױרן. אײן שױב אױסגעבראָכן און פֿאַרשטאָפּט מיט אַ שמאַטע. אין מיטן שטוב אַ גרױסער, װײַסער טיש, אױף װעלכן עס ליגן עטלעכע יריעות [1] און אַ חומש, צוגעדעקט מיט אַן אַלטן פּרוכת. אױפֿן טיש ברענט אַ לאָמפּ, שטײט אַ גרױסער טינטער מיט עטלעכע געגנדזענע פּעדערן. אין אַ זײַט — נאָך אַ טיש, באַדעקט מיט אַ װײַסן טישטעך. בײַ דער טיר אַן אױװן. בײַ דער װאַנט, נעבן טיר, ברענען פֿינף חנוכּה־ליכטלעך. צװישן אױװן

[1] **פּאַרמעט־פּאַסן, אױף װעלכע דער סופֿר שרײַבט ספֿרי־תּורה, תּפֿילין און מזוזות (סת״ם).**

און דער װאַנט שטײט אַ בעט, פֿאַרהאָנגען מיט אַ רױטן פֿאָרהאַנג. אױף דער װאַנט, אין אַ שװאַרצן זעקעלע, הענגט אַ פֿידל.

פּעסעניו — בײַ װעלכער עס איז פֿאַרבונדן און מיט װאַטע פֿאַרװיקלט אײן באַק, שײלט קאַרטאָפֿליעס בײַם אױװן, אין װעלכן עס ברענט פֿײַער. זי טראָגט אַן אַלטן װאַרעמען בורנוס [2]. לײזער און פֿרײדעניו זיצן בײדע נעבן די חנוכּה־ליכטלעך. ער רײַסט פֿעדערן פֿון אַ גרױסן געגנדזענעם פֿליגל און זי שערט זײ אַרום מיט אַ שערל און שניצט־אױס דרײַעקיקע שפּיצן. ציפּעניו האַלט אײן פֿוס אױף אַ קלײן בענקעלע און בינדט־צו די פּאָדעשװע פֿון שוך מיט אַ שטיקל אָקרײַקע [3].

פּעסעניו — נו, ציפּעלע, זאָלסטו געזונט זײַן, װאָס קלײַבסטו זיך אַזױ?

ציפּעניו — שױן, מומעניו! איך בינד־צו די פּאָדמיאָטקע [4] צום שוך מיט אַ שטיקל אָקרײַקע. אַז איך גײ, שלאָגט עס זיך אין שנײ און בײַ יעדן טריט שיסט עס אױס: ליאַפּ! ליאַפּ! כאַ, כאַ, כאַ! דאָס איז, יאָ, אַז גאָט װיל, שיסט אַפֿילו אַ פּאָדמיאָטקע. נו, װאָס זאָל איך זײ זאָגן?

פּעסעניו — װעסט זאָגן, אַז ר׳ כאַצקל, דאָבע און מאָטעלע, אַלע זאָלן קומען באַלד אַהער. בײַ אונדז איז הײַנט אַ שׂמחה. אױ, מײַנע צײן!

ציפּעניו — איך װעל זײ זאָגן: בײַ אונדז איז הײַנט אַ גרױסער באַל, כאַ, כאַ, כאַ!

לײזער — נעמט זי און זי לאַכט. אײן פֿרײלעכער קבצן איז בעסער פֿון צװײ אומעטיקע גבֿירים, כע, כע!

פּעסעניו — שטיפֿערין, פּלאַפּלערין, זאָל זײַן אַ באַל. זאָג זײ ערשטנס, איז הײַנט דאָס פֿינפֿטע ליכטל. בײַ לײַטן עסט מען הײַנט

[2] בגד. — [3] אַן אָפּפֿאַל פֿון שטאָף. — [4] פּאָדעשװע.

לאַטקעס. מיר, מישטײנס געזאָגט, האָבן נישט קײן געגנדזענע שמאַלץ און קײן רעטשענע מעל, װעלן מיר מאַכן אַזױ אַ סעודה... הערינג צעהאַקן און... אױ, מײַנע צײן!

ציפּעניו — איך װײס. װי דער זײדע זאָגט צום גראַם: אַ סעודה װי אַ דודע, הערינג געהאַקטע און קאַרטאָפֿליעס געבאַקטע. פֿאַרבינדט דעם קאָפּ מיט אַן אַלטן, װאַרעמען שאַל.

לײזער — און װײטיק פֿון צײן מיט אַ ביסעלע כרײן. אײַ, ציפּקע סתּם, מאַכסט אַ תּל פֿון מײַן גראַם. שש! קום אַהער, איך דאַרף דיר עפּעס זאָגן בסוד. זאָגט איר אין אױער. זאָג זײ... שש... עס איז דאָ אַ גאַנצע גראָפֿינקע ראָזשינקע־װײַן, ײַן צמוקים!

ציפּעניו — װינקט צו אים און לאַכט. אַ, משקה פֿון דער פֿליאַשקע!

(A big, impoverished room. The two windows onto the street are frosted over, and one pane is broken and stuffed with a rag. Upstage is a big white table on which lie a few sheets of parchment and a Pentateuch, covered by an old ark cover. A lamp burns on the table. A big inkwell with a few quill pens. On the side, another table, covered with a white tablecloth. Near the door, an oven. Against the wall near the door, five Hanuka candles are burning. A bed hung with a red curtain stands between the oven and the wall. On the wall hangs a fiddle in a black bag.

One cheek wadded and wrapped with bandages, PESENYU peels potatoes at the oven where a fire is burning. She wears an old warm bathrobe. LEYZER and FREYDENYU sit near the Hanuka lights. He is pulling feathers from a big goose wing and trimming them and cutting points with shears. TSIPENYU, one foot up on a little stool, is binding up the sole of her shoe with a little strip of rag.)

PESENYU

Nu, Tsipenyu, may you be healthy, what are you sewing?

TSIPENYU

Almost done, Auntie. I'm sewing the sole of my shoe with a little piece of rag. When I walk, the snow slips in, and at every step it shoots back out. Liap liap! They say, if God wills, even a sole can shoot. Well, what should I say?

PESENYU

Say that Reb Hatskl, Dobe, and Motele, should all come right here. We're having a party. Oy, my teeth.

TSIPENYU

I'll say, we're having a grand ball today.

LEYZER

She laughs! One merry beggar is better than two gloomy rich men.

PESENYU

Naughty chatterbox, let it be a ball. Tell them first of all today is the fifth candle of Hanuka. Fine people eat potato pancakes today. Of course we don't have any goose fat and no fine flour. So we'll make our own kind of feast - chopped herring and -oy, my teeth.

TSIPENYU

I know how grandfather makes the rhyme: A holiday feast/ For King David, at least. Salty fish/ Potatoes in a dish. (Ties up her head in an old warm shawl)

LEYZER

Tooth ache/ And honey cake. Oy, Tsipi mine/ You ruin my rhyme. Sshh. Come here, I have to tell you a secret. (~~Says something in~~ Talks into her ear) Tell them - sshh. There is a whole bottle of raisin wine.

TSIPENYU

(Winks at him and laughs) Ah! "Liquor in the pitcher?"

פּעסעניו — הער זשע. צווישנס, דער פֿעטער ענדיקט הײַנט אין אַ גוטער שעה די תּורה, וועלכע ער שרײַבט שוין זעקס חדשים. מיר האָבן אַ סיום התּורה. זאָג זיי, דער פֿעטער האָט געזאָגט, זיי זאָלן למען השם קומען. נאַ, ציפּעלע, טראָג מײַן בורנוס, עס איז דײַער קאַלט. (טוט פֿון זיך אויס און וואַרפֿט אויף איר אַרויף דעם בורנוס.)

ציפּעניו — אײַער בורנוס איז פּונקט אויף מײַן מאָס. כאַ, כאַ, כאַ! איך לויף! (אַפּ.)

פּעסעניו — אוי, מײַנע ציין! מיר דאַכט זיך, איך וועל זיך באַלד אָנהייבן דראַפּען אויף די ווענט. פֿריידעניו, וואָס טוסטו דאָס? דו ווייסט נישט, אַז בײַ חנוכּה־ליכט טאָר מען נישט קיין אַרבעט טאָן? שווער לעבן, עס איז אַ גרויסע עבֿירה.

לייזער — מיטן ניגון פֿון אַקדמות. האָב נישט מורא, עס איז נישט קיין עבֿירה, עס איז פֿעדערן צו שרײַבן אַ תּורה.

פֿריידעניו — יאָ, מומעניו, דאָס איז אַ הייליקע אַרבעט, איר וועט פֿרעגן דעם פֿעטער. עס איז נאָך אַ מצווה. גאָטס תּורה און גאָטס ליכט איז איינע און די זעלביקע זאַך.

פּעסעניו — אוי, מײַנע ציין. אַזאַ ביטערע קעלט! ציפּעניו

זאָל זיך, חלילה, נישט פֿאַרקילן. איך ווייס, איך האָב די ציין פֿאַרקילט, ווײַל עס בלאָזט דאָ פֿון פֿענצטער. אוי, רבונו של עולם! עס זאָל זיך כאָטש מאַכן נאָך ווער מען צו שרײַבן אַ ספֿר. מען דאַרף אַזוי נייטיק געלט האָבן. ציפּעניו איז אָפּגעריסן, אָפּגעשליסן. איר האָט ביידע נישט קיין מלבושימלעך... דו ביסט שוין אַ מויד, קיין עין־הרע... מען וואָלט דיר געדאַרפֿט מאַכן אַ נײַע פּלאַטיע[5] און... און... איך ווייס, אפֿשר וועסטו גיך, אין אַ גוטער שעה, ווערן אַ כּלה.

לייזער — אוי, איך ווייס. שש! גיב־אַהער דעם אויער. זאָגט איר אויפֿן אויער. דער גנבֿ מאָטעלע איז אַרויסגעוואַקסן פֿון דעם קאַפּאָטעלע.

פֿריידעניו — איך וויל זיך נישט מאַכן נישט ווויסנדיק. איך פֿאַרשטיי: ר' כאַצקל וויל, אַז בײַ מיר מיט זײַן מאָטעלען זאָל זײַן אַ שידוך? אוי, איך וואָלט נישט געוואָלט שוין נעמען אויף מײַן קאָפּ אַזאַ שווערן יאָך. נאָר אויב דער פֿעטער וועט זאָגן, אַז איך דאַרף אַ כּלה ווערן, וועל איך געוויס פֿאָלגן. אָבער קליידער איז אַ נאַרישקייט. איך וויל זאָגן: עס איז זייער אַ גרויסע עוולה, וואָס מען מאַכט פֿאַר ייִדישע טעכטער אַזוי פֿיל קליידער, ווען זיי ווערן כּלות. איך מיין, אַז טײַערע, שיינע קליידער איז אַן איבעריקע זאַך. פֿאַר קעלט דאַרף מען וואַרעמע קליידער און פֿאַר מיאוסקייט וועלן שיינע קליידער נישט העלפֿן.

פּעסעניו — ביסט גערעכט: שיינע קליידער האָט אויסגעטראַכט דער יצר־הרע.

לייזער — מען זאָגט יאָקבי[6], אַז דער ערשטער דאַמסקער שנײַדער איז געווען דער נישט־דאָ־געדאַכט אַליין.

פּעסעניו — אי, שווער לעבן. נאָך וואָס דאַרפֿט איר אים דערמאָנען דאָ אין שטוב און נאָך בײַ נאַכט? גוואַלד, מײַנע ציין. אַן אַלטער מאַן זאָל נישט וויסן עפּעס אַ תּרופֿה צו ציינווייטיק? אוי, אַ פּנים אײַך אַרט נישט?

[5] קלייד. — [6] אַזוי ווי.

פֿריידעניו — מומעניו, מיט גראַם קען מען ניט אָפּשפּרעכן קיין ציינווייטיק; איך מיין, פֿאַרקערט, מען קען פֿון גראַם ציינווייטיק קריגן. ווער רעדט נאָך פֿונעם זיידנס גראַם...

לייזער — שש... איך קען דיר זאָגן בסוד: איך האָב זייער אַ גוטע תּרופֿה... דו זאָגסט, מיך אַרט נישט? וועסט באַלד זען. גייט און נעמט פֿון ווינקעלע אַ בעזעם. דו, שנור לעבן, נעם דעם בעזעם, לייג אים אַנידער מיט איין עק אויף דער שוועל, נעם זיך מיט דער לינקער האַנט פֿאַר דער געשוואָלענער באַק. וואָס קוקסטו? טו ווי איך הייס דיר. (זי טוט אַלץ, וואָס ער זאָגט.) איצט טרעט־אַריבער איבערן בעזעם דרײַ מאָל אַהין און אַהער, און בײַ יעדן מאָל שפּײַ אָפּ און זאָג: טפֿוי, מיך אַרט נישט! טפֿוי, מיך אַרט נישט! טפֿוי, מיך אַרט נישט!

פּעסעניו — (שפּרינגט איבערן בעזעם.) טפֿוי, מיך אַרט נישט! טפֿוי, מיך אַרט נישט! טפֿוי, מיך אַרט נישט!

לייזער — נו, שוטה, אַז דיך אַרט נישט, פֿאַר וואָס זאָל דאָס מיך אַרן?

פּעסעניו — (בייז.) נאַ, וואָס דעם שווער קען אײַנפֿאַלן! (גיט אַ קוק אויפֿן בעזעם און לאַכט שטיל.) כאַ, כאַ, כאַ!

פֿריידעניו — זיידע, אַ פּנים דער וואָס איז אַמאָל געווען אַ בדחן, בלײַבט אַ בדחן ביזן טויט.

לייזער — (זינגט.) יאָ, פֿריידעניו, אַ בדחן בלײַבט אייביק אַ בדחן. אַ גנבֿ בלײַבט ביזן טויט אַ לאַטכן און אַפֿילו נאָכן טויט ווינקט אַ מיידל צו אַ שדכן. (אַ גערויש. פֿריידע לייגט דאָס שערל אָפּענערהייט אויף דעם טיש.)

PESENYU

Listen, besides, your uncle is ending today, in a fortunate hour, the Torah he has been copying for the last six months. We are celebrating his finishing the Torah. Tell them that your uncle said that they should come for the Torah's sake. (Takes off her bathrobe and throws it over TSIPE.)

TSIPENYU

Your robe fits me perfectly. I'm running. (Off)

PESENYU

Oy, my teeth. I feel like clawing at the walls. Freydenyu, what are you doing there? You don't know that it's forbidden to work by the light of Hanuka candles? Father-in-law dear, it's a great transgression.

LEYZER

(In Talmud-study tune) Don't be afraid, it's no transgression, it's feathers for copying a Torah.

FREYDENYU

Yes, Auntie, it's holy work. You ask Uncle. It's a [mitsva] good deed even. God's Torah and God's work are one and the same thing.

PESENYU

Oy, my teeth. Such bitter cold. Tsipenyu shouldn't, God forbid, catch cold. I know I caught cold in my teeth because the draft blows in the window there. Oy, God in heaven, let him get a commission for copying. We need money so badly. Tsipenyu is altogether ragged. Neither of you has anything to wear. You're a young woman already, no evil eye, we ought to be making you a new dress and... and.. I don't know, maybe you will soon in a fortunate hour become a bride.

LEYZER

Oy, I don't know. Sshh. Give me your ear. (Says into her ear) That rascal Motele has outgrown his baby clothes.

FREYDENYU

I won't pretend to not know. I understand. Reb Hatskl wants a match between me and his son Motele. I would rather not take such a heavy yoke on my shoulders. Only if Uncle says I should marry, of course I will obey. But clothing is silly. I want to say: it's a very great sin that Jewish girls get so many dresses when they marry. I mean that expensive beautiful clothes are unnecessary. You need warm clothes because of the cold, but if you're ugly, pretty clothes won't help.

PESENYU

You're right. The evil impulse created pretty clothes.

LEYZER

They say that the first elegant tailor was the Evil One himself.

PESENYU

Ay, father-in-law dear, why do you need to mention him in the house and at night besides? Help! My teeth! An old man who doesn't know any remedy for toothache! Ay, maybe you don't care.

FREYDENYU

Auntie, rhymes can't magic away a toothache. Quite the opposite, I think: rhymes can give you a toothache. And grandfather's rhymes in particular!

LEYZER

Sshh. I can tell you in secret. I do have a good remedy. You say I don't care. Now you'll see. (Goes to corner and takes broom) You, Daughter dear, take the broom. Lay it with one end on the threshold. Put your left hand in front of the swollen cheek. What are you looking at? Do what I tell you. (SHE does everything HE says) Now step over the broom three times back and forth, and every time spit and say, "Tfoo, I don't care. Tfoo I don't care. Tfoo I don't care."

PESENYU

(Jumps over broom) Tfoo, I don't care. Tfoo, I don't care. Tfoo, I don't care.

LEYZER

Nu, Silly, if you don't care, why should I care?

PESENYU

(Irritated) The things the father-in-law can come up with! (Looks at the broom and laughs quietly)

FREYDENYU

Grandfather, perhaps once a jester, a jester till death.

LEYZER

(Sings) Yes, Freydenyu, a jester is always a clown./ A beggar always goes round the town/ And even when she's dead, a girl likes a pretty new gown. (A noise. FREYDENYU lays the shears on the table where they can be seen.)

פּעסעניו — שאַ! ווער גייט עס? ציפּעניו לויפֿט־אַרײַן אַ פֿאַרפֿרוירענע.

ציפּעניו — זיי גייען שוין. טאַנצט פֿון קעלט. אוי, אַ קעלט! זיידעניו, איך האָב זיי געזאָגט אײַער סוד: גראַם, שטראַם, מאַך מיר

אַ לעטניק [7]... אוי! דער פֿראָסט האָט מיך געשטשיפּעט בײַ די אויערן און בײַ דער נאָז. פּעסע העלפֿט איר אויסטאָן זיך. אוי, וואָס האָב איך געהערט בײַ ר׳ כאַצקלען? מומע, עס איז טאַקע אַן אמת? ע, דאָבע האָט מיר געזאָגט: עס קען זײַן, אַז בײַ פֿרײדעניו מיט מאָטעלען וועט הײַנט זײַן... אוי, אוי, גנבֿ, גנבֿ! וואַרפֿט זיך קושן פֿריידען. אַ קבלת קנין, האַ? קושט. קבלת קנין? קבלת קנין? קושט.

פֿריידעניו — אוי, לאָז מיך אָפּ!... זע נאָר, וואָס איז מיט דיר אַזוי די שמחה?

ציפּעניו — איך וועל זײַן אַ מחותנתטע. איך וועל טאַנצן. איך וועל עסן לעקעך. איך וועל זיך בלאָזן מיט אַלע מחותנים צו גלײַך, כאַ, כאַ, כאַ!

לייזער — מיט אַ ניגון. און איך, מן הסתם, וועל זאָגן אַ גראַם: וויק, שיינע כלה, וויינט ווײַבעלעך אַלע... אַ גערויש. אוי, מען גייט שוין. דערשרעקט זיך. זעצט זיך אַנידער און בלײַבט שטיל.

פּעסעניו — דאָס זײַנען אונדזערע. עפֿנט די טיר. קומט־אַרײַן, קומט־אַרײַן! געסט, ברוך הבא! כאַצקל, דאָבע און מאָטעלע, אַרײַן. אַלע אין ווינטערדיקע קליידער.

אַלע — גוטן אָוונט! גוטן אָוונט! טוען זיך אויס.

דאָבע — קוקט זיך שטאַרק אום. וואָס מאַכסטו, פֿריידעניו? קושט זי. קיין עין־הרע, קיין בייז אויג! שפּײַט־אָפּ דרײַ מאָל. שײַנסט ווי אַ גוט אויסגעבאַקענער, געראָטענער פּורים־קוילעטש. קוקט זיך צו. אײַ, גאָט איז מיט אײַך! ווער האָט עס געלאָזן אָפֿן דאָס שערל? אַ שערל, חלילה, טאָר מען נישט לאָזן אָפֿן. מאַכט־צו דאָס שערל.

פּעסעניו — זיצט, זיצט, ר׳ כאַצקל, זיצט... דאָבע, לאָזט זיך נישט בעטן. אַלע זעצן זיך.

ציפּעניו — זיץ, מאָטעלע. גיט אים אַ בענקל. אוי, ער שעמט זיך, דער גנבֿ! מאָטעלע זעצט זיך.

[7] (פֿאָלקסווערטל) זומער־מאַנטל.

מאָטעלע — אַז איר וועט זאָגן, אַז איך שעם זיך, וועל איך זיך נאָך מער שעמען. שווײַגט בעסער!

כאַצקל — נו, וואָס מאַכט איר, ר׳ לייזער? ווי גייען אײַערע געשעפֿטן? אײַערע שיפֿן אויפֿן ים זײַנען נישט דערטרונקען געוואָרן? אײַערע מויערן נישט פֿאַרברענט געוואָרן? אײַערע פּאָדריאַדן נישט קאַליע געוואָרן?

לייזער — שטיל. חלילה, ר׳ כאַצקל, בײַ מיר איז קיין זאַך נישט דערטרונקען געוואָרן און נישט קאַליע געוואָרן.

כאַצקל — נו, וווּ איז דאָס עפּעס אונדזער ר׳ הערשעלע דובראָוונער? אונדזער בראַווער פֿרומאַק, אונדזער גרויסער למדן, אונדזער זײַדענער ייִדי? קוקט זיך אַרום. כּל־זמן ער איז נישטאָ, נעם איך אויסרייכערן אַ ליולקע. ער האָט עס פֿײַנט. פֿאַררייכערט. נאַ. נית רויכערן, נית שמעקן, נית טרינקען, כּמעט גאָר נישט קיין בשר־ודם. נו, וווּ איז ער?

לייזער — איר ווייסט דאָך, ווען בײַם שרײַבן די תּורה קומט דאָס וואָרט „אַד׳שם“, גייט ער פֿריִער אין מקווה, נישט פֿאַר אײַך געדאַכט.

פּעסעניו — שווער לעבן, איר קענט דאָך זאָגן „ער גייט אין וואַסער“.

לייזער — דו ווילסט נישט אין מקווה, זאָל זײַן אין וואַסער, אַבי ער קומט פֿון דאָרט אַ נאַסער. הייבט־אויף בײַם טיש דעם פּרוכת. איר זעט, ער האַלט בײַם לעצטן פּסוק. ער דאַרף אָנשרײַבן דעם לעצטן „אַדושם“, איז ער זיך געגאַנגען טובֿל זײַן.

כאַצקל — איצט, אין אַזאַ קעלט, זיך טובֿל זײַן? עס דאַרף זײַן אַ מאכל. ר׳ לייזער, איך מיין, הײַנטיקע צײַטן איז נישטאָ אַ סך אַזעלכע כּשרע ייִדן ווי אײַער הערשעלע איז. זיי ריידן שטיל. דאָבע און פּעסעניו ריידן שטיל.

ציפּעניו — מאָטעלע, וואָס שווײַגט איר? זאָגט עפּעס!

מאָטעלע — איך ווייס נישט וואָס צו זאָגן. איך בין נישט קיין בעל־דרשן.

PESENYU

Sshh. Who's there?

TSIPENYU

(Runs in, frozen) They're on their way. (Dances with cold) So cold! Grandpa, I told them your secret: "Rhyme, shmyme,/ Just have a good time." Ay, the frost has pinched my ears and my nose.(PESENYU helps her take her things off) Ay, what did I hear at Reb Hatskl's! Aunt, is it really true? Ah, Dobe told me that maybe today Freydenyu and Motele may- Ay Ay Rascal Rascal (Throws herself onto FREYDENYU with kisses) - celebrate an engagement! (Kisses) An engagement party?

FREYDENYU

Ay, let go of me. Anyway, what's this celebration to you?

TSIPENYU

I'm going to be an in-law. I'll dance, I'll eat honey cake, I'll show off like all in-laws.

LEYZER

(With a tune) With, it may be,/ Some rhyming from me. Cry, lovely bride, cry all you women- (A noise) Ay, somebody is coming. (Gets scared, sits down and stays quiet) Guests, welcome

PESENYU

It's our folks. (Opens the door) Come in, come in. Guests! Blessed is he who comes. (Enter HATSKL, DOBE, and MOTELE, all dressed warmly)

ALL

Good evening, good evening. (Undress)

DOBE

(Looks around intently) How are you, Freydenyu? (Kisses her) No evil eye, no evil eye, (Spits three times), you shine like a well baked wholesome Purim cake. (Looks) Oy, God be with you. Who left the shears open? You don't dare leave shears open, God forbid. (Closes the shears)

PESENYU

Sit, sit, Reb Hatskl, sit. Dobe is waiting to be asked. (All sit down)

TSIPENYU

Sit, Motele. (Gives him a chair) Oy, he's embarrassed, the rascal. (HE sits.)

MOTELE

If you say I'm embarrassed, I'll get even more embarrassed. Better be quiet.

HATSKL

Nu, how are you, Reb Leyzer? How is business? Your merchant ships at sea haven't sunk? Your walls haven't burned down? Your x not ruined?

LEYZER

(Quietly) God forbid, Reb Hatskl, nothing of mine has sunk and nothing has been destroyed.

HATSKL

Nu, and where can our Reb Hershele Dubrovner be? Our fine piece of piety, our great scholar, our silken Jew? (Looks around) As long as he isn't here, I'll smoke a pipe - he hates it. (Smokes) Na! Not to smoke, not to eat well, not to drink - almost not flesh and blood. Well, where is he?

LEYZER

You know yourself that every time a Torah scribe comes to the name of God, he goes first to the ritual bath, you shouldn't know from it.

PESENYU

Father-in-law dear, you can just say after all that he is going in the water.

LEYZER

You don't want me to say ritual bath, Water is the word you'll get,/ Just so long as he comes out wet. (Lifts the ark cover off the table) You see, he's on the last verse. He is about to write the last "God," so he has gone to immerse himself.

HATSKL

Now in such cold to immerse himself. That must be delicious. Reb Leyzer, I believe, nowadays there are not many kosher Jews like your Hershele. (THEY talk quietly. DOBE and PESENYU speak quietly.)

TSIPENYU

Motele, why are you silent? Say something.

MOTELE

I don't know what to say. I'm not a good talker.

-8-

פרײדעניו — וואָס מײנסטו, מען מוז רײדן? אַמאָל אַז מען שווײַגט איז אַ סך גלײַכער. מיר דאַכט זיך, אַז אָפט זאָגן מענטשן ליגנס און רײדן נאַרישקײטן, ווײַל זײ ווילן רײדן, ווען זײ האָבן נישט וואָס צו זאָגן...

ציפּעניו — אײאַ, נישט מיך מײנסטו?...

פרײדעניו — האָט מען וואָס צו זאָגן, דאַרף מען רײדן, און אַז נישט — דאַרף מען שווײַגן.

ציפּעניו — מיט מיר, פריער, האָט ער געהאַט וואָס צו רײדן און פאַר דיר האָט ער מורא.

מאָטעלע — וואָס זאָל איך מורא האָבן? פרײדע איז נישט קײן בער און איך בין נישט קײן שרעקעדיקער.

דאָבע — צו פּעסיען. און איר, נישט אין מײַן מאָס געדאַכט, האָט ווידער צײנווײטיק? אָט פאָלגט מיך, נעמט ביבולע־פּאַפּיר, צעשטעכט מיט אַ גאָפּל ווי אַ מגן־דוד און...

כאַצקל — קוקט אויף דער וואַנט. און דאָס איז אונדזער הערשעלעס פידעלע? שפּילט ער נאָך אַ מאָל?

פרײדעניו — אַך, זײער זעלטן, ר׳ כאַצקל, אַ מאָל, שבת־צו־נאַכטס אָדער מוצאי יום־טוב.

ציפּעניו — אײַ, איר האָט איר דערמאָנט! זי ווערט דאָך פאַרצאַפּלט, ווען דער פּעטער שפּילט.

פרײדעניו — יאָ. ווען דער פּעטער שפּילט, ווײַזט זיך מיר אויס, אַז אין שטוב ווערט ליכטיקער און פרײלעכער. אַלץ אַרום אונדז ווערט גאָר אַנדערש. און דאָס פידעלע רעדט און װײנט. מיר ווײַזט זיך אויס, זי דערצײלט, וואָס די ײדן האָבן געליטן אין גלות און וואָס עס וועט זײַן אַ מאָל, שפּעטער, אין משיחס צײַטן...

פּעסעניו — זי שטאַרבט נאָך דער פידל. זי וואָלט נישט געגעסן, נישט געטרונקען, ניט געשלאָפן, אַבי שפּיל איר...

ציפּעניו — איר ווײסט, זי זינגט דעם פאָטערס „מזמור לדוד" אַקוראַט ווי דאָס פידעלע שפּילט.

כאַצקל — יאָ, גאָט האָט אים באַשאָנקען מיט אַלע מעלות.

מיר זײַנען אויסגעוואַקסן אין אײנעם. אין חדר געווען חבֿרים — זעט איר דאָך! איך בין נישט מער ווי אַ בעל־מלאכה, אַ וועבער, און ער איז אַ למדן, אַן אײדעלער מענטש... דאַכט זיך, פאַרקערט: מײַן טאַטע איז געווען דער ערשטער גמרא־מלמד אין דובראָװנע און זײַן טאַטע...

לײזער — זײַן טאַטע איז געווען און געבליבן לײזער בדחן! נו, יאָ. נו, איך האָב געוואָלט מאַכן פון אים אַ קלעזמער און ער שרײַבט גאָר ספר־תּורות. מיט אַ ניגון. עס מאַכט זיך, דער טאַטע ליגט אויף אַ שטיוול אַ לאַטע און זײַנע ליבע בנים זײַנען גוטע יוונים.

פּעסעניו — שווער לעבן.

לײזער — דערשראָקן. אוי! איך... איך... ר׳ כאַצקל, איך האָב אײַך עפּעס צו זאָגן... שש! זאָגט אין אויער. זי זינגט דעם „מזמור לדוד" פונקט ווי ער שפּילט.

כאַצקל — אפשר, פרײדעניו, אײדער דער פּעטער וועט קומען, וואָלטסטו אונדז אַ ביסל געזונגען? עס איז חנוכּה הײַנט, און פאַר וואָס זאָלן מיר זיך נישט אַ ביסל משׂמח זײַן? וואָס זאָגסטו, מאָטל גנבֿ?

מאָטעלע — איך זאָג, אַז מען קען שפּילן, נעמט מען און מען שפּילט. ניסט.

דאָבע — אַ שנות חיים טובֿים... מאָטעלע, גיב זיך אַ צי בײַם אויער.

פרײדעניו — ניין, ר׳ כאַצקל, איך קען נישט. דער פּעטער זאָגט, אַ פרוי דאַרף נישט זינגען, ווען מאַנסבילן זײַנען אין שטוב.

כאַצקל — אַ פרוי? דו ביסט אַ פרוי, ווײס איך! אַ מײדל, אַ קינד, ע, נישקשה. מעגסט זינגען, אַזוי פּסקן איך דעם דין. אײאָ, ריכטיק געפּסקנט?

פּעסעניו — זינג, נאָר, הערשעלע וועט נאָך נישט באַלד קומען.

At odds w/social convention

FREYDENYU

Why do you think it's necessary to talk? Sometimes when people are silent it's a lot smoother. I think that people often tell lies and say foolish things because they want to talk at a time when they haven't got anything to say.

TSIPENYU

Oh, do you mean me?

FREYDENYU

When a person has something to say, he should say it, and if not - he should keep quiet.

TSIPENYU

With me, he did have something to say, but he's afraid of you.

MOTELE

Why am I afraid? Freyde is no bear, and I am no coward.

DOBE

(To PESE) And you, it should be in my mouth instead, have toothache again? Do just a I tell you: take a piece of paper, very thin; take a fork; prick out a six-pointed star, and-

HATSKL

(Looks at the wall) And that's our Hershele's fiddle? Does he still play once in a while?

FREYDENYU

Ah, very seldom, Reb Hatskl, sometimes the night after Sabbath or on a holiday.

TSIPENYU

Ah, you reminded her! She ~~becomes~~ quivers so ~~emotional~~ when Uncle plays.

*FREYDENYU

Yes, when Uncle plays, it seems to me it becomes lighter and merrier in the house. Everything around us becomes altogether different, and the fiddle speaks and weeps. It seems to me, she tells the story of what the Jews have suffered in exile, and how it will be someday, later, in the time of the Messiah.

PESENYU

She dies for the fiddle. She won't eat, won't drink, won't sleep, just play for her.

TSIPENYU

You know, she sings Uncle's Psalm of David just exactly the way the fiddle plays it.

HATSKL

Yes, God blessed him with all the gifts. We grew up together, friends as schoolboys - and you see, I am nothing more than a workingman, a weaver, and he is a scholar, a refined person. You'd have expected the opposite. My father was the first Talmud teacher in Dubrovne, and his father..

At odds w/genetics

LEYZER

His father was and still is Leyzer the Jester. Yes, nu, I wanted to make a musician out of him, but no, he copies Torah scrolls, of all things. (With a tune) It happens, the father patches a boots, and his dear sons turn out fancy.

PESENYU

Father-in-law dear

LEYZER

(Frightened) EE, I.. I.. Reb Hatskl, I have something to say to you. Sshh (Says in his ear) She.. she sings the Psalm of David exactly the way he plays it.

HATSKL

Maybe, Freydenyu, before Uncle comes, you would sing to us a little. Today is Hanuka, and why shouldn't we make merry? What do you say, Motel the Bandit?

MOTELE

I say that any person can play. You take and you play. (Sneezes)

DOBE

A good year.. Motele, pull your ear.

FREYDENU

No, Reb Hatskl, I can't. Uncle says that a woman mustn't sing when there are men in the house.

HATSKL

A woman? You are a woman? Do I know? A girl, a child. A- never mind, you can sing, that's how I interpret the law. Haven't I interpreted it correctly?

PESENYU

Sing, why not, Hershele won't be home for a while yet.

מאָטעלע — איך וואָלט זיך קיין מאָל נישט געלאָזט בעטן.

אַלע — זינגו! זינגו!

כאַצקל — איך בין אַ פּראָסטער מענטש, אָבער נאָך מײַן שׂכל נאָך איז זינגען קיין מאָל קיין עבֿירה נישט. הלוואי זאָל זיך נאָר זינגען! אַנו, פֿריידעניו, נאָמיר הערן. זינגט. זאָגט אַ מײדעלע: מזמור לדוד...

פֿריידעניו — פֿאַנגט־אָן, שעמעוודיק. מזמור לדוד... אוי, איך קען נישט.

ציפּעניו — זע נאָר ווי זי ברעקלט זיך.

אַלע — נו, שוין! נו שוין אַ מאָל!

פֿריידעניו — זינגט: מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר. אַלע הערן אויפֿמערקזאַם, צום סוף העלפֿן אַלע מאַנסבילן אונטער.

ציפּעניו — אוי, גוואַלד, גזלנים! דער פֿעטער גייט! אַ באַוועגונג. הערשעלע קומט־אַרײַן אין אַן אַלטן פּעלץ. כאַצקל גייט אַנטקעגן.

הערשעלע — מאַכט מיט די הענט און מיטן קאָפּ, מען זאָל אים ניט טשעפּען. וואַשט די הענט, זעצט זיך צום טיש, קושט דעם חומש און שרײַבט.

פּעסעניו — שש! ער שרײַבט דעם לעצטן פּסוק. אַלע בלײַבן שטיל. הערשעלע שרײַבט.

לייזער — כאַצקלען אויפֿן אויער: איר ווייסט? שש... ער שרײַבט דעם לעצטן פּסוק.

הערשעלע — כאַפּט זיך אויף מיט פֿרייד. נשלמו חמישה חומשי תורה, תהילה לאל גדול ונורא, חזק!

לייזער און כאַצקל — חזק, חזק ונתחזק! אַלע ברומען־מיט.

הערשעלע — גוטן אָוונט אַלע! וואָס מאַכסטו, ר׳ כאַצקל? נאַ דיר מײַן ברייטן שלום עליכם. גיט אים און מאָטלען די האַנט. אַז מען זעט זיך געזונטערהייט, דאַרף מען שוין דאַנקען און לויבן גאָט, ברוך השם. קינדערלעך, איך וועל אײַך געבן חנוכּה־געלט. כע, כע! עס איז נישטאָ בײַ אונדז קיין קלענערע קינדער, זײַנען זיי די קלייניטשיקע.

דיר, פֿריידעניו, פֿינף אײנציקע קאָפּקעלעך און דיר, ציפּעניו, דרײַ קאָפּיקעס. און מאָטעלע, דו האָב קיין פֿאַראיבל נישט, איך... זוכט אין די קעשענעס, אויף מײַן וואָרט, איך האָב מער נישט קיין גראָשן...

פּעסעניו — הערשעניו לעבן, דו האָסט דאָך ערשט געהאַט אַ גילדן?

הערשעלע — איך האָב גייענדיק פֿון מרחץ באַגעגנט... נעבעך... וואָס דאַרף מען דערציילן?... איך האָב נישט מער קיין פּרוטה... מאָטעלע וועט מיר מוחל זײַן...

כאַצקל — וואָס מיינסטו, ר׳ הערשעלע, בײַ מאָטלען איז אַ קאָפּיקע אַ מטבע? ער וועבט טלית־קטנס ווי אַ מאַלאַדיעץ און פֿאַרדינט שוין פֿון אַכט ביז צוועלף קערבלעך אַ חודש...

דאָבע — קיין עין־הרע. קיין בייז אויג... קיין קליפּה, קיין שליטה! שפּײַט דרײַ מאָל.

מאָטעלע — איך האָב געוווּסט, אַז מען האַלט דאָ די מײדלעך פֿאַר קליינע קינדער, האָב איך געבראַכט אַ דריידל. איר זעט, אַ גאַנצע מאַשין. ווײַזט אַ גרויסן דריידל.

ציפּעניו — אָ, לאָמיר טאַקע שפּילן אין דריידל. טרר! גיט אַ דריי. „נ“, „ג“, „ש“, „ה“... איך ווייס, דאָס מאַכט: נס גדול היה שם... נון“ געווינט ניט, „שין“ געווינט נישט. „ה“ געווינט, „גימל“ געווינט... אַיאָ, איך געדענק?

הערשעלע — יאָ, קינדערלעך, אַ גרויסער נס איז געשען דעמאָלט... און נאָר דורך ניסים ונפֿלאות לעבן מיר אויף דער וועלט. געלויבט איז גאָט און געלויבט איז זײַן נאָמען.

דאָבע — מען זאָגט, ווען אין די ייִדישע הײַזער ברענען חנוכּה־ליכטלעך, באַהאַלטן זיך אַלע קליפּות אין די גויִישע שטיבער.

פּעסעניו — עס איז אַ קלייניקייט חנוכּה? אוי, מײַנע ציין!..

לייזער — חנוכּה איז אַ יום־טובֿ אַ שיינער, מען שטאָפּט־אָן מיט לאַטקעס די ציינער און מען נעמט זיך שפּילן אין דריידל... אַ

MOTELE

I wouldn't ever wait to be begged.

ALL

Sing. Sing.

HATSKL

I am a plain man. But according to my common sense, singing has never yet been a sin. If only she would sing. Nu, Freydenyu, let's hear. (He sings) "Says a girl.."

FREYDENU

(Begins bashfully) *"Psalm of David:"* Oy, I can't

TSIPENYU

Just look how she hangs back.

ALL

Come on, sing. Nu, sing already.

FREYDENYU

(Sings) *"Song of David: The Lord is my shepherd, I shall not want."* (ALL listen attentively. At the end, the MEN join in.)

TSIPENYU

Oy, help! Rascals! Here comes Uncle! (A movement. HERSHELE comes in in an old fur coat. HATSKL goes to him. HERSHELE gestures with head and hands for no one to bother him. Washes his hands, sits down at the table, kisses the bible and writes.)

Cannot interupt the sanctity

PESENYU

Sshh. He's writing the last verse. (ALL remain silent. HERSHELE writes.)

LEYZER

(In HATSKL's ear) You know? Sshh. He's writing the last verse.

HERSHELE

(Pulls himself together with joy) *The five books of Moses,* have been completed *great and mighty God, strength! xx*

HATSKL and LEYZER

Strength, strength, and we shall be strengthened! (All hum along)

HERSHELE

Good evening, all. How are you, Reb Hatskl? A hearty sholom aleichem to you. (Gives him and MOTELE his hand) We should thank and praise God , with God's help, for our meeting. Children, I want to give you Hanuka coins. We don't have any smaller children, so they are the little ones. For you, Freydenyu, five kopecks, and for you, Tsipenyu, three kopecks. And Motele, don't worry, for you (searches his pockets)- on my word, I don't have one groshn more.

PESENYU

Hershenyu, dear, you just had a gilder.

HERSHELE

Coming from the bathhouse I met - poor thing, let's not talk about it - I don't have a penny more. Motele will forgive me.

HATSKL

Do you think, Reb Hershele, that Motele considers a kopeck a coin? He weaves a [taliskoton] like nobody's business and already earns from eight to twelve rubles a month.

DOBE

No evil eye, no evil eye. (Spits three times)

MOTELE

I knew that here you think of the girls as little children, so I brought a top. You see, a whole machine. (Shows a big top)

TSIPENYU

Ee, let's really play dreydl. Trr! (Spins) *Nun, gimel, shin, hey.* I know, that makes: A great miracle happened there. *Nun* doesn't win, *Shin* doesn't win, *Hey* wins, *Gimel* wins. Well, don't I remember?

HERSHELE

Yes, children, a great miracle happened there. And only through miracles and wonders do we live in the world. Praised is God and praised is his name.

DOBE

They say that when Hanuka lights are burning in Jewish houses, all the evil spirits hide in gentile houses.

PESENYU

Hanuka is no small thing. Ay! My teeth!

—10—

קוק אויפֿן זון און דערשרעקט זיך. ע, ר׳ כאַצקל, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן: שש! ווייסט איר נישט, ווען עס איז דער מולד[8]?

ציפּעניו — פֿריידעניו, זעץ זיך נענטער! ר׳ מאָטל, דו האָסט קאָפּיקעס? מיר וועלן שפּילן...

מאָטעלע — בײַ מיר איז אַלץ זייער גרויס געלט... צוויי פּי־טאַקלעך און אַ גריווינקע...

פֿריידעניו — איך וועל ניט שפּילן, איך האָב ליב צו הערן פֿון וואָס דער פֿעטער רעדט.

הערשעלע — שפּילט, קינדערלעך, מאַכט אײַך לוסטיק, בײַ אונדז אַלע איז הײַנט יום־טובֿ און בײַ אײַך, קינדער, אויב עס איז באַשערט פֿון גאָט, ב״ה, וועט אפֿשר הײַנט זײַן אַ יום־טובֿ שביום־טובֿ...

כאַצקל — דער גנבֿ מאָטל מאַכט זיך נישט הערנדיק... כע, כע, כע!

הערשעלע — איך האָב נאָר יסורים, וואָס פּעסעניו קאָן זיך ניט משׂמח זײַן גלײַך מיט אונדז אַלע. זי האָט, נעבעך, ציינווייטיק... וואָלטסטו אפֿשר געפֿרעגט אַ מומחה?

דאָבע — אוי, יהושע־משה דער מלמד איז זייער אַ גרויסער מומחה... פֿאַר צוויי קאָפּיקעס שרײַבט ער אָפּ ציינווייטיק אויף אַן איי און קדחת אויף דרײַ מאַנדלען...

הערשעלע — זײַ זשע מוחל, פּעסעניו, גיב עפּעס כּיבוד די געסט און איך וועל מיט ר׳ כאַצקלען איבעררײדן. גייען־אָפּ אין אַ זײַט און ריידן. טאַטע, זײַ זשע מוחל, זײַ זיך מטריח אַהער. ר׳ כאַצקל, איך מיין, עס איז אַן אומכּבֿוד, מיר זאָלן זיך דאָ סודען אָן אים... עס פּאַסט גלאַט נישט, ווען אַן עלטערער מענטש איז אין שטוב. לייזער גייט צו זיי.

כאַצקל — כּיבוד־אָבֿ איז טאַקע אַ גרויסע זאַך... אָבער האָב

[8] „געבורט״ פֿון דער לבֿנה, ראש־חודש.

קיין פֿאַראיבל נישט, איך בין אַ פּראָסטער שלש־סעודות און נאָך מײַן שׂכל נאָך: אַ מצווה איז גוט, ווען מען זאַלצט זי נישט איבער.

ציפּעניו — פֿריידעניו, דו ווייסט וואָס זיי ריידן? ע, גנבֿ!... אַזש בײַ מיר האָט אָנגעהויבן קלאַפּן דער דופּק... מאָטל שטעלט אין קאָן אַ קאָפּיקע... זיי שפּילן.

מאָטעלע — איך וועל בײַ אײַך באַלד אַלץ אָפּגעווינען...

פֿריידעניו — יאָ, איך געווין קיין מאָל נישט... שטענדיק פֿאַרשפּיל איך. פּעסי שטעלט אויפֿן טיש אַ גראַפֿינקע ווײַן און גלעזלעך.

פּעסעניו — אפֿשר וועלן די מאַנסבילן דערווײַלע מאַכן אַ ברכה?

דאָבע — קוקט זיך צו צו די גלעזלעך. אוי, גאָט איז מיט אײַך! וואָס הייסט, איר שטעלט אויפֿן טיש אַ שטשערבאַטע גלעזל? אַז מען טרינקט פֿון אַ גלעזל מיט אַ פּגימה, חלילה, קאָן די קליפּה, נישט דאָ געדאַכט, נישט אין קיין ייִדישער שטוב געדאַכט, האָבן די שליטה.

פּעסעניו — וואָס רעדט איר? און איך האָב נישט געוווּסט. נעמט־צו דאָס גלעזל. ייִדן, נו? הערשעניו, אפֿשר צוליב חנוכּה?

הערשעלע — יאָ, יאָ, זיי וועלן נעמען צו ביסלעך ווײַן. דער טאַטע זאָל געזונט זײַן, און דו, ר׳ כאַצקל... אויף מיר האָב קיין פֿאַר־איבל נישט... איך בין אַליין אויף זיך מקפּיד... עס איז נישט, חלילה, ווײַל איך וויל זיך אויספּײַנען קעגן אַנדערע, עס איז דערפֿאַר, ווײַל איך מיין: כּל־זמן דער ייִד איז אין גלות, מעג ער טרינקען אַ ביסעלע, נאָר צו קידוש און הבֿדלה. ווי זאָגסטו, ר׳ כאַצקל, איך זאַלץ אפֿשר איבער אַ ביסל, אָבער דאָס איז קיין חסרון נישט. זײַ זשע מוחל, טאַטע... פֿירט אים צום טיש.

כאַצקל — איך בין אַ פּראָסטער מענטש, אָבער נאָך מײַן שׂכל: אַז עס מאַכט זיך שוין יאָ בײַ ייִדן ווען עס איז אַ שׂמחה, פֿאַר וואָס

זאָל ער נישט אַ זופּ טאָן און פֿאַרגעסן כאָטש אויף אַ ווײַלע זײַנע צרות מיט זײַן גלות? פֿאַר וואָס זאָל דעם גוי אָנקומען אין גאַנצן? אַ ייִד דאַרף, חלילה, נישט זײַן קיין שיכּור, אָבער אַ מאָל נעמען אַ ביסל און מאַכן פֿריילעך דעם קבצן, פֿאַר וואָס נישט?

לייזער — גיסט זיך אָן אַ גלאָז ווײַן, ווערט לעבעדיק. איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען אַ ביסל משקה פֿון דער פֿליאַשקע. גיט אַ קוק אויפֿן זון און דערשרעקט זיך. ע, איך מיין, לחיים, זאָל גאָט געבן מיט מזל. מאַכט אַ ברכה און טרינקט זשעדנע.

כאַצקל — נעמט אַ גלאָז. פֿון אונדזער קינדהייט אָן זײַנען מיר געווען חבֿרים, גוטע פֿרײַנד, און איצט, אויב גאָט וועט העלפֿן, וועלן מיר נאָך אפֿשר גיך ווערן קרובֿים אויך. לחיים! טרינקט. וואָס זשע, ר׳ הערשעלע, מיר וועלן טרינקען, און דו?

LEYZER

Hanuka is a happy holiday/ Pancakes you can stuff, and dreydl you can play. (Looks at h son and is scared) Eh, Reb Hatskl, I wanted to ask you : Sshh Don't you know when the new moon is?

TSIPENYU

Freydenyu, sit closer. Reb Motel, you have kopecks? We're going to play.

MOTELE

I've got big money on me: two five-kopeck pieces and a ten.

FREYDENYU

I'm not going to play. I like to listen to Uncle talk.

HERSHELE

Play, children, be happy. For us everything today is festive, and for you children, today may be, God willing, a holiday of holidays.

HATSKL

That rascal Motel pretends he doesn't hear.

HERSHELE

I only regret that Pesenyu can't celebrate together with the rest of us. Poor thing, she has a tooth ache. Maybe you should ask an expert?

DOBE

Ay, Yoshe Moshe the teacher is a very great expert. For two kopecks he writes "toothache" on an egg and "fever" on three almonds

HERSHELE כיבוד-אב

Excuse me, Pesenyu, you take care of the guests, and I will talk things over with Reb Hatskl. (THEY go to the side and talk) Father, forgive me, would you be so kind as to come over here. Reb Hatskl, I think it is a dishonor for us to be telling secrets here without him. It's just not decent when an older man is in the house. (LEYZER goes to them)

HATSKL

Honor your father is indeed a great thing. But don't worry, I am a plain [sholoshudes] after-Sabbath supper, and according to my common sense, a [mitsve] good deed is good when you don't oversalt it.

TSIPENYU

Freydenyu, you know what they're talking about? Rascal! Even my pulse is knocking. Motel, put a kopeck in the can. (THEY play)

MOTELE

I'm about to win it all from you.

FREYDENYU

Yes, I never win. I always lose. (PESE puts a decanter of wine and glasses on the table.)

PESENYU

Maybe the men would make a blessing in the meantime?

DOBE

(Looks at the glasses) Oy, God is with you. How can you have put out a chipped glass on the table? If you drink from a glass with a flaw, God forbid, the evil spirit, not to be thought of, not to be thought of in any Jewish house, can gain control.

PESENYU

What are you telling me? And I didn't know! (Takes the glass off.) Jews, nu? Hershele, maybe for Hanuka?

strict with

HERSHELE

Yes, yes, they'll take a little bit of wine. To Father's health, and you, Reb Hatskl. Don't worry about me. I'm ~~particular about~~ myself. It's not, God forbid, that I want to seem finer than other people. It's just that I believe that as long as the Jew is in exile, he should drink only ~~for [kidush and havdala]~~ blessings and when Sabbath ends. What do you say, Reb Hatskl, maybe I'm oversalting a little, but that's no fault. Excuse me, Father. (Leads HIM to the table)

extreme asceticism

to bless the Sabbath

*HATSKL

I'm a plain man, but according to my sense, when a Jew finally manages to get some kind of celebration, why shouldn't he take a gulp and for a while forget the sorrows of exile. Why should the gentile have everything his own way? A Jew shouldn't, God forbid, get drunk, but once in a while to take a little and make the pauper merry - why not?

LEYZER

(Pours himself a glass of wine, becomes lively) And off he toddled/ With his bottle./ Drank his liquor/ Quicker and quicker." (Looks at his son and gets scared) Eh, I mean, lekhayim, God should send us good luck. (Makes the blessing and drinks thirstily)

HATSKL

(Takes a glass) We've been pals since childhood, good friend, and now if God will help, we may perhaps also be relatives. Lekhayim (Drinks) What do you say, Reb Hershele, we'll drink, and you?

הערשעלע — און איך? פֿריידעניו וועט אפֿשר הײַנט, אין אַ גוטער שעה, ווערן אַ... מיוחסת. איך וועל צוליב איר... איך מײן, צוליב אײַך אַלע שפּילן אַ ביסעלע. גייט נעמען דאָס פֿידעלע.

פֿריידעניו — לויפֿט צום פֿידעלע. אוי, דער פֿעטער וועט שפּילן! דער פֿעטער וועט שפּילן! נעמט פֿון וואַנט דאָס פֿידעלע. דער פֿעטער איז אַ גוטיטשקער... מיר ציטערן אַזש די הענט... איאַ, מומעניו, איך בין אַזש רויט געוואָרן? נעמט־אַרויס דאָס פֿידעלע פֿון זעקל מיט צערטלעכקייט. אַזוי איז דאָ אַלץ וואָכעדיק, פּראָסט. נאָר אַז דער פֿעטער שפּילט, איז גלײַך ווי עס קומט עפּעס פֿון אַן אַנדער וועלט... איך האָב מורא, דער פֿעטער וועט לאַכן פֿון מיר, אָבער איך מיין, אַז דאָס ערשטע פֿידעלע איז געקומען צו דעם מענטשן דורך דעם, וואָס אַ מלאך האָט זי פֿאַרלוירן און זי איז אַראָפּגעפֿאַלן פֿון די הימלען. גיט הערשעלען דאָס פֿידעלע.

הערשעלע — יאָ, פֿריידעניו, אַלץ קומט פֿונעם הימל. גאָט גיט דעם מענטשן צרות און גיט אים מיט וואָס צו טרייסטן זיך... ער גיט אַ שטימע צום לויבן גאָט און צו זינגען... פֿון זײַן פֿאַרגעניגן וועגן. ער גיט קלעזמאָרים צו פּרײַזן דעם גרויסן בורא־העולמים און צו האָבן אַליין אויך הנאה. לייזער טרעפֿט אַ צײַט, ווען דער

זון קוקט נישט און טרינקט־אויס נאָך אַ גלאָז. הערשעלע טאָנט דאָס פֿידעלע, שמירט דעם בויגן מיט קאַניפֿאָל און אין דער צײַט רעדט ער פֿאַרטראַכט. אַ שיינע תּפֿילה איז „מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר״. ווען גאָט איז מײַן פּאַסטעך, וואָס קען מיר פֿעלן? אויף גרינעם גראָז, אויף שטילע וואַסערן וועט ער מיך לאָזן רוען; ער וועט דערקוויקן מײַן זעל מיט דעם, וואָס ער פֿירט מיך אויף די וועגן פֿון גערעכטיקייט... „גם כי אלך בגיא צלמות״, איך זאָל אַפֿילו גיין אין דעם טאָל פֿון דעם שׂטנס טויט, האָב איך קיין מורא נישט.

דאָבע — אוי, מיר ווײַזט זיך אויס, איך הער, אַ הונט וואָיעט. מען וואָלט געדאַרפֿט איבערקערן אַ שקראַב...

ציפּעניו — מײַן שקראַב איז צוגעבונדן מיט אַ קרײַקע. לויפֿט צו דער טיר. ווער איז דאָרט? מזיק עפֿנט די טיר, טראָגט אַ שיינעם פּעלץ, אייראָפּעיִשע קליידער.

מזיק — האָט קיין פֿאַראיבל נישט, וווינען דאָ ייִדן?

ציפּעניו — איר זעט דאָך, אַז נישט קיין טערקן. קומט־אַרײַן און מאַכט־צו די טיר, זײַט מוחל.

מזיק — פֿאַרטשעפּעט זיך פֿאַר דער שוועל. פֿוי! צום שוואַרץ־יאָר, צום טײַוול! שיר נית געפֿאַלן.

דאָבע — אוי, נישט דאָ געדאַכט! נישט אין קיין שטוב גע־דאַכט!

פּעסעניו — ר׳ ייִד, בײַ אונדז אין שטוב דערמאָנען מיר נישט זײַן נאָמען. מען הערט דאָ נישט קיין קללה, קיין שעלטן, חלילה.

מזיק — האָט קיין פֿאַראיבל נישט, גוטן אָוונט. קודם־כּל וועל איך אײַך אָן הקדמות דערציילן, ווער איך בין און ווי איך קום אַהער. איך בין אַליין פֿון וואַרשע... איך האַנדל מיט לאָטעריי־צעטלעך...

אַלע — וואָס איז דאָס?

מזיק — געווינס־צעטלעך. מען ציט אַ נומער און מען געווינט געלט. דורך אַזאַ צעטל איז זייער גרינג צו ווערן אַ גבֿיר. עס איז

איצט חנוכּה־צײַט, בין איך אויף אַ פּאָר טעג געקומען צו אײַך אין דובראָוונע. איך ווייס, בײַ נאַכט זיצן איצט אין יעדער ייִדישער שטוב מענטשן, גיי איך אום און לייג־פֿאָר מײַנע צעטלען. איך האָב ברוינשווײַגער, לײַפּציגער און וואַרשעווער. נעמט־אַרויס פֿון בומאַזשניק לאָטעריי־צעטלען. איר הערט? מען קען מיט איין מאָל געווינען פֿופֿציק טויזנט און מען ווערט פּלוצלינג אַן עושר.

פּעסעניו — וויפֿל? אוי, מײַנע ציין!

מזיק — פֿופֿציק טויזנט רובל!

פּעסעניו — דו הערסט, הערשעלע?

דאָבע — דו הערסט, כאַצקל?

הערשעלע — מיך פֿאַרדריסט זייער, וואָס איר האָט זיך אומזיסט מטריח געווען. דאָך, אַז איר זײַט שוין דאָ, וואַרעמט זיך אָן. מיר טרײַבן נישט, חלילה, קיין מענטשן פֿון שטוב. שלום עליכם! גיט אים די האַנט. זיצט, מה שמיכם?

HERSHELE

And me? Freydenyu may perhaps today, in a lucky hour, become a..an in-law. For her sake.. I mean, for the sake of you all, I will play a little bit. (Goes to take the fiddle)

FREYDENYU

(Runs to the fiddle) Oy Uncle is going to play! Uncle is going to play! (Takes the fiddle from the wall) Uncle is so kind. My hands are actually trembling. Auntie, haven't I become positively red? (Takes the fiddle out from the sack delicately) Usually, everything here is weekday, plain, but when Uncle plays, it's exactly as if something come from another world. I'm afraid that Uncle will laugh at me, but I believe that the way tha the first fiddle came to mankind was that an angel lost it and it fell from the heavens (Gives HERSHELE the fiddle)

HERSHELE

Yes, Freydenyu, everything comes from heaven. God gives a person sorrows and gives him a way to comfort himself. He gives a voice to praise God and to sing about his happiness. He allows musicians to praise the creator of the universe and to have pleasure themselves. (LEYZER finds a time when his son isn't looking and drinks another glass. HERSHELE tones the violin, rosins the bow, speaking reflectively) A pretty prayer, the Psalm of David: "*The Lord is my shepherd, I shall not want,* When God is my shepherd, what can I lack? On green grass, by quiet waters, he will let me rest, he will refresh my soul by leading me on the paths of righteousness. *Yea, though I walk through the valley of the shadow of death*, even if I go in Satan's valley of death, I am not afraid.

DOBE

Not to be thought of, not to be mentioned by night.

HERSHELE

(Reflective) I am not afraid, because he, my God, is with me. Yes, he, my God, is with me. (Plays. ALL listen attentively, especially FREYDENYU. Somebody knocks on the window.)

PESENYU

Sh! I think someone's knocking. (ALL listen. A voice is heard)

DOBE

Oy, it seems to me I hear a dog baying. We should have turned over the sole of a shoe.

TSIPENYU

The sole of my shoe is tied together with a rag. (Runs to door) Who's there? (MISCHIEF enters. Wears a handsome fur coat, European clothes)

MISCHIEF

Excuse me. Is this a Jewish home?

TSIPENYU

You see yourself we're not Turks. Come in and close the door, if you don't mind.

MISCHIEF

(Stumbles on threshold) Foo! A black year! The devil! I almost fell.

DOBE

Ay, Not to be thought of! Not to be thought of in anyone's home!

PESENYU

Reb Jew, in our home we do not mention his name. We don't hear any curses here, no cursing, God forbid.

MISCHIEF

Excuse me. Good evening. First of all I'm going to tell you without preface who I am and how I come here. I come from Warsaw. I deal in lottery tickets.

ALL

What's that?

MISCHIEF

Prize tickets. You pick a number and you win money. With such a ticket it's very easy to become a rich man. It's now Hanuka time, so I've come for a few days to you in Dubrovne. I know that every night there are people sitting in every Jewish home, so I go up and show my tickets. I have from Brunschweig, Leipzig, Warsaw. (Takes lottery tickets out of his wallet.). You hear? You can win fifty thousand at one time and all of a sudden you become a rich man.

PESENYU

How much? Oy, my teeth.

MISCHIEF

Fifty thousand rubles.

PESENYU

You hear, Hershele?

DOBE

You hear, Hatskl?

HERSHELE

I am very sorry that you exerted yourself for nothing. So, as you're here already, warm yourself. We don't drive anyone from the house, God forbid. Sholom aleichem. (Gives him his hand) Sit. What's your name.

מזיק — זעצט זיך. מײַן נאָמען איז אוריאל מזיק.

דאָבע — מזיק גאָר? נישט דאָ געדאַכט.

ציפּעניו — שטיל. מאָטל, דו הערסט אַ נאָמען?... גיט אים אַ קניפּ. מזיק! כאַ, כאַ! זיי שפּילן און לאַכן. מזיק! כאַ, כאַ! זיי שפּילן און לאַכן.

כאַצקל — מענטשן מאַכן זיך אַ געשעפֿט, האַנדלען מיט דעם, וואָס עס וועט זיך אַ מאָל טרעפֿן. נאָך מײַן שׂכל נאָך, פֿאַרקויפֿסטו עפּעס? ווײַז מיר שוין די סחורה אויף דער פּאָליצע.

מזיק — ווײַזט אַ לאָטעריי־צעטל. דאָס איז די סחורה. עס איז אַ פּאַפּירל? פּאַפּירענע געלט איז אויך נישט קיין סחורה, פֿון דעסט וועגן איז דאָס רײַכקייט. אין די גרעסטע באַנק־געשעפֿטן, אויף די בירזשעס, זעט מען אויך ניט קיין סחורות און נאָר דורך פּאַפּירלעך גיט מען איבער פֿון איין האַנט אין דער אַנדערער מיליאָנען, מיליאַרדן! אמת, דאָס צעטל איז נישט קיין געלט, אָבער שטעלט אײַך פֿאָר,

פֿאַר אַ פּאָר רובל קויפֿט איר אַ מעגלעכקייט צו געווינען דאָס גרויסע געווינס, און איר קריגט טויזנט מעגלעכקייטן צו געווינען לכל הפּחות אַזוי פֿיל, אַז דאָס שפּילן זאָל אײַך גאָר נישט קאָסטן. איך לאָז אײַך איבער אַזאַ צעטל און נעם נישט בײַ אײַך איצט קיין גראָשן געלט. איר הערט? פֿאַר גאָרנישט קריגט איר פֿון מיר אַ האָפֿענונג אין קעשענע, אַז אין אַ קורצער צײַט אַרום ווערט איר אַן עושר. אַז אַנשטאָט צו לעבן אין אַן ענגער, פֿינצטערער, קאַלטער שטוב, מיט אויסגעשלאָגענע פֿענצטער און צעבראָכענע בענקלעך — וועט איר לעבן אין אַ שיינער, וואַרעמער, ליכטיקער דירה מיט גרויסע חדרים, מיט שיינע מעבל, מיט טײַערע קאָוויאָרן אויפֿן פּאָל. אַזאַ האָפֿענונג נאָר צו האָבן איז דאָך שוין עפּעס ווערט... אָן אַזאַ צעטל קענט איר דאָך אַפֿילו נישט האָפֿן ווען עס איז פֿון זיך אַראָפּצוּוואַרפֿן דעם קבצן...

הערשעלע — ליבער פֿרײַנד, איך נעם האָפֿענונגען נאָר בײַ מײַן פֿאָטער אין הימל, און וואָס איך געווין בײַ אים, דאָס איז מײַן געווינס... וואָס ער גיט מיר, מיט דעם בין איך צופֿרידן. ווי? האָפֿן אויף אַ פּאַפּירענעם צעטל, ווען איך האָב אַ גוטן אַלמעכטיקן פֿאָטער אין הימל?!

מזיק — וואָס הייסט, ער גיט אײַך? פּרוּווט, אַדרבה, טוט גאָר נישט און פֿאַרלאָזט אײַך, ער זאָל אײַך אַראָפּוואַרפֿן פֿון הימל, וועט איר ניט שטאַרבן פֿון הונגער? לייזער טרינקט בגנבֿה. זעט איר דען נישט, אַז אויף דער וועלט האָט נישט דער וואָס וואַרט מען זאָל אים געבן, נאָר דער וואָס האָט שׂכל און נעמט אַליין? יאָ, אונדזער גוטער, אַלמעכטיקער פֿאָטער אין הימל גיט אײַך שׂכל, איר זאָלט לעבן ווי אַ מענטש, און אויב איר ווילט דווקא לעבן ווי אַ בהמה, אָך, מיטן גרעסטן פֿאַרגעניגן. כאַ, כאַ, כאַ! וואָס הייסט, איר קענט נאָר האָפֿן צו אים? וואָס מיינט איר, עס וועט זיך טרעפֿן צוליב אײַך אַ נס? גיט אַ קוק, אָט שפּילן די יונגע־לײַט אין דריידל. נעמט דאָס דריידל. דאָ איז אויפֿגעשריבן: „נ“, „ג“, „ה“, „ש“ — נס גדול היה שם. דער „נון“, דאָס הייסט דער „נס“, געווינט נישט. דער „שין“,

דאָס הייסט „שם“, דאָרט, געווינט אויך נישט. וואָס דען געווינט? „ג“ — גדול, דאָס וואָס איז גרויס, פֿעיִק, באַגאַבט. וואָס געווינט נאָך? דער „ה“, דאָס הייסט, היה, דאָס וואָס איז געווען, דער פֿאַקט, די ווירקלעכקייט. אַ נס געווינט נישט, ניין! דאָס וואָס איז דאָרט, ווייס איך ווו, וואָס מען זעט נישט און מען באַגרײַפֿט נישט, דאָס געווינט נישט. ע, זײַט נישט קיין ייִד...

הערשעלע — גאָט איז מיט אײַך! וואָס הייסט, איך זאָל נישט זײַן קיין ייִד, חלילה?

מזיק — עס רעדט זיך אַזוי, דאָס הייסט, זײַט נישט קיין אײַנגעשפּאַרטער מענטש און נעמט דאָס צעטל. איך פֿאַרזיכער אײַך, איר וועט געווינען פֿופֿציק טויזנט. איר הערט? אָן מי, אָן לײַדן, אָן קאָפּדרייעניש — פֿופֿציק טויזנט רובל!

הערשעלע — אוי, ווי איז מיר! לאָזט מיך צו רו, איך בעט אײַך. וואָס הייסט, איך וועל געווינען פֿופֿציק טויזנט? בײַ וועמען וועל איך זיי געווינען? ווער וועט עס מיר אומזיסט געבן פֿופֿציק טויזנט? אַז איך וועל זײַן גליקלעך און וועל געווינען, וועלן דאָך זײַן אַזוינע אומגליקלעכע, וואָס וועלן די פֿופֿציק טויזנט פֿאַרשפּילן, חלילה. איך וועל דאָס נישט טאָן! בלײַבט פֿאַרטראַכט.

לייזער — אַן עושר לעבט אָן אַ מאַראַקע און ער גיט אַ סך צדקה. די צדקה אין פּושקע, אַ ווילטאָג אין קישקע. דערשרעקט זיך. איך... איך וויל זאָגן, הערשעלע, אַז דאָס געלט, וואָס מען געווינט, צאָלט־אויס די קאַזנאַ[9]... וואָס אַרט דיך? זאָל זי צאָלן. גייט צו מזיק. שש! האָט קיין פֿאַראיבל נישט, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן. אויפֿן אויער. וויפֿל איז דער זייגער? זעצט זיך צוריק.

הערשעלע — און, אַחוץ אַלע זאַכן, נאָך וואָס דאַרף איך אַזאַ אוצר מיט געלט? איך וועל גאָרנישט וויסן, וואָס מען טוט מיט דעם.

---

[9] מלכות, מלוכהשע קאַסע.

MISCHIEF

My name is Uriel Mischief.

DOBE

Mischief, no less? Not to be thought of.

TSIPENYU

(Quietly) Mottel, have you ever heard such a name? (Pinches him) Mischief! (THEY play and laugh.)

HATSKL

People do business, they deal in what will happen some day. According to my sense, if you're selling something, show me the plain merchandise on the shelf.

MISCHIEF

(Shows a lottery ticket) This is the merchandise. It's a little piece of paper. Paper money is also no merchandise. Nevertheless it is riches. In the biggest banking businesses, on the bourses, they don't see any merchandise either, but millions pass from one hand to the other only by little pieces of paper. True, this ticket isn't money, but imagine, for a few rubles you buy a possibility to win the big prize and you get thousands of possibilities to win at least the amount it cost you to play. I leave a ticket like this for you and take from you now not one groshn of money. You hear? For no money at all you get from me a hope in your pocket that in a short time you will become a rich man. Instead of living in a narrow, dark, cold house with knocked-out windows and broken chairs, you'll live in a beautiful, warm, light apartment with big rooms, with beautiful furniture, with expensive delicacies on the pantry shelf. It's worth something just to have such a hope. Without such a ticket, you can't even hope to ever throw off the pauper's life.

HERSHELE

Dear friend, I draw hope only from my father in heaven, and what I win from him, that is my prize. What he gives me, that is what I am happy with. Why hope from a paper ticket, when I have a good all powerful father in heaven?

~~MISCHIEF~~ brilliant

What do you mean, he gives you? Try it. Do nothing and depend that he'll throw your food down from heaven. Won't you die from hunger? (LEYZER drinks furtively.) Don't you see that in the world he who waits to be given doesn't get? Only the one who has sense and takes for himself? Yes, our good all-powerful father in heaven gives you sense so you can live like a human being, and if you insist on living live like an animal - ah, be my guest. What do you mean, you can draw hope only from him? What do you think, a miracle will happen for your sake? Take a look, the young people are playing. (Takes the dreydl) There it's written *Nun, Gimel, Hey, Shin.* A great miracle happened there. The *Nun*, which means the *nes*, the miracle, doesn't win. The *Shin*, which means *shom*, there , doesn't win either. What does win? *Gimel, godol*, great, clever, talented. What else wins? The *Hey*, that means *hayo*, what took place, the fact, the truth. A miracle doesn't win, no. What's over there, I don't know where, what nobody sees and nobody grasps, that doesn't win. Ah, you're no Jew.

HERSHELE

God be with you! What do you mean, I'm no Jew, god forbid.

MISCHIEF

A figure of speech. I mean, don't be stubborn, take the ticket. I guarantee you, you will win fifty thousand. You hear? Without labor, without suffering, without turning your head around - fifty thousand rubles!

HERSHELE

Oy, woe is me. Let me alone, I beg you. What do you mean, I will win fifty thousand? Who will I win it from? Who will give me fifty thousand for free? If I am lucky and win, then there will have to be unlucky ones who will lose this fifty thousand, God forbid. I won't do it. (Remains thoughtful)

LEYZER

Whenever a beggar knocks,/ The rich man drops coins in the box./ For charity a tenner,/ And then he eats his dinner. (Gets scared) I.. I want to say, Hershele, that that money that one wins is paid by the treasury. What do you care? Let them pay. (Goes to MISCHIEF) Sshh. Excuse me, I wanted to ask you (In his ear) What time is it? (Sits down)

HERSHELE

And besides everything else, what do I need such a treasure of money for? I don't even want to know what one does with it.

כאַצקל — ר׳ הערשעלע, דאָס רעדסטו שוין, זײַ מיר מוחל, ווי אַ צו גרויסער תם. אַז דו וועסט שוין קריגן די אַפּותיקא, וועסטו שוין וויסן וואָס אויפֿצוטאָן. אָט, למשל, איך בין אַ וועבער, מײַן מאָטל איז אַ וועבער, מיר וועבן כּשרע טליתים און פֿאַרדינען דער־בײַ אַ טריפֿענע מכּה. ווער פֿאַרדינט? דער וואָס וועבט נישט. מיר שלעפּן מיט אונדזערע צעמאַזאָליעטע הענט די הייסע קנישעס פֿון אויבן און ווער שלינגט זיי? אַ דאַרמאָיעדניק [10]. פֿאַר וואָס? ווײַל מיר זײַנען צו גרויסע קבצנים...

דאָבע — כאַצקל, רייד נישט אַזוי קעגן... איך האָב די הענט נישט געוואַשן.

כאַצקל — דו, אָבער, ר׳ הערשעלע, זאָלסט האָבן געלט, וואָלטן מיר אין דער היים געהאַט וועבשטולן און מיר וואָלטן נישט געדאַרפֿט אַרבעטן, דער נישט־גוטער וויס אויף וועמען...

דאָבע — ניט דאָ געדאַכט, ניט אין קיין ייִדישער שטוב געדאַכט.

פּעסעניו — הערשעלע, מיט געלט קען מען זיך אַן עצה געבן. וואָס דען, דלות מיט ציינווייטיק איז עפּעס אַ גרויסער מאכל?

ציפּעניו — אונדז וואָלט מען באַלד געקויפֿט נײַע וואַרעמע מלבושים. מײַנע שיך וואָלטן נישט געווען פֿאַרבונדן מיט אַן אָק־רײַקע און פֿריידעניון וואָלט מען געגעבן נדן און געמאַכט שיינע חתונה־קלײדער.

מאָטעלע — דער ייִד זאָל מיר געבן פֿופֿציק טויזנט, וואָלט איך באַלד צוגענומען אָן קשיות...

דאָבע — ר׳ הערשעלע, אפֿשר האָט דער ייִד אַ גרינגע האַנט? מזל ווענדט זיך נאָר אין אַ גרינגער האַנט.

פֿריידעניו — איך דאַרף נישט קיין שיינע מלבושים. דער פֿעטער און מיר אַלע זײַנען שטענדיק געווען צופֿרידן אָן געלט און גליקלעך אויך.

[10] אַן אומזיסטער פרעסער.

מזיק — ער איז נישט געווען גליקלעך און צופֿרידן. ער האָט גאָר נישט געוווּסט, וואָס אים פֿעלט. די אַלע אומגליקלעכע, וואָס לעבן אין עלנט, וואָלטן נישט געווען אַזעלכע שרעקלעכע קבצנים, ווען זיי וואָלטן געוווּסט, וואָס זיי פֿעלט! ווען זיי וואָלטן געפֿאָדערט בעסערס, וואָלטן זיי בעסערס געהאַט. זאָגט אַליין: פֿאַר וואָס זאָלט איר לײַדן הונגער, קעלט, נויט? פֿאַר וואָס זאָלן אײַערע קינדער גיין באָרוועס און נאַקעט, ווען איר קענט געווינען פֿופֿציק טויזנט און לעבן בהרחבֿה? וואָס רייד איך, פֿופֿציק טויזנט! איר דאַרפֿט פֿאַר־שטיין, געלט לויפֿט צו געלט: ווען איר נאָר האָבן פֿופֿציק טויזנט, וועלן זיך שוין די טויזנטער מערן און מערן. ר׳ הערשעלע, אויב איר ווילט נישט פֿאַר זיך אַליין קיין גוטס, האָט רחמנות אויף די יונגע קינדער. זיי פֿאַנגען ערשט אָן צו לעבן אויף דער וועלט.

פּעסעניו — ער איז דען נישט גערעכט?

מזיק — איר האָט נאָר טעכטער?

דאָבע — זי איז אַ בעזדיעטיכע [11], נישט פֿאַר מיר געדאַכט, נישט פֿאַר קיין ייִדישער טאָכטער געדאַכט.

פּעסעניו — פֿרײַנדלעך. גוטער פֿרײַנד, אונדז האָט גאָט ב״ה נישט געגעבן קיין קינדער. דאָס זײַנען פּלימעניצעס. ווען ציפּעניו איז געבוירן געוואָרן, איז מײַן שוועסטער געשטאָרבן. פֿריידעניו איז געווען אַלט צוויי יאָר. אָט אַזאַ קאַראַפּוזל [12] געווען. האָב איך זיי אויסגעהאָדעוועט און דערצויגן.

מזיק — נעמט, נעמט אַ צעטל. איך בעט בײַ אײַך איצט נישט קיין גראָשן דערפֿאַר און איר טוט קיינעם מיט דעם קיין שלעכטס נישט. זוכן מיטלען, ווי פּטור צו ווערן פֿונעם דלות, איז קיין עוולה נישט. גיט הערשעלען מיט געוואַלט אַ צעטל. פֿופֿציק טויזנט וואַל־גערן זיך נישט אין די גאַסן. פֿופֿציק טויזנט!

פּעסעניו — ווי אַזוי וועלן מיר וויסן, אַז מיר האָבן געווונען פֿופֿציק טויזנט?

[11] קינדערלאָזע. — [12] (צערטלוואָרט) פּיצל.

מזיק — אָ, זײַט רויִק, איך וועל אײַך שוין לאָזן וויסן. איך היט עס אָפּ: איך נעם אַ פּראָצענט דערפֿון.

פּעסעניו — אַזוי? איר נעמט־אַראָפּ אַ חלק? בלײַבט דאָך שוין אונדז נישט קיין פֿופֿציק טויזנט.

מזיק — ניין, חלילה, איך נעם נישט פֿון אײַער טייל. איר קריגט פֿופֿציק טויזנט ביז איין גראָשן.

הערשעלע — האָט קיין פֿאַראיבל נישט, ר׳ ייִד. איר האָט מיך גאָר צעטומלט. וואָס הייסט, אוי, גאָטעניו פֿאָטער, וואָס זאָל איך טאָן? האַלט דאָס צעטל און ווייס נישט וואָס צו טאָן.

כאַצקל — ר׳ הערשעלע, האָב קיין פֿאַראיבל נישט. איך בין אַ פּראָסטער מענטש, אָבער איך מוז דיר זאָגן, דער ייִד איז גערעכט. וואָס הייסט, דו פֿרעגסט גאָט, וואָס דו זאָלסט טאָן? דו מיינסט, אים אַרט טאַקע באמת, אויב דו נעמסט אַ צעטל צי ניין? נאָך מײַן שׂכל נאָך: גאָט ב״ה איז טאַקע גאָט און אַ מענטש דאַרף זײַן אַ מענטש. וויל מען נעמען אַ צעטל, נעמט מען. ניין? נעמט מען נישט. אָבער אים דאַרף מען ניט מישן אין אַזעלכע זאַכן.

healthy social protest

HATSKL

Reb Hershele, there you speak, forgive me, like too great a simpleton. When you have gotten the prize, you'll know what to do with it. Here, for example, I am a weaver, my Motel is a weaver, we weave kosher prayer shawls and it earns us a kick in the pants. Who profits? The one who doesn't weave. With our callused hands, we pull the hot knishes from the oven, and who swallows them? A parasite. Why? Because we are too poor.

DOBE

Hatskl, don't talk like that about.. I haven't washed my hands

HATSKL

But if you had money, Hershele, we would have looms in the house and we wouldn't have to work the devil knows for whom

DOBE

Not to be thought of, not to be thought of in any Jewish home

PESENYU

Hershele, a person with money can help himself. What, poverty with tooth ache is so delicious?

TSIPENYU

You could start by buying us warm clothes. My shoes wouldn't be tied together with a rag, and you could give Freydenu a dowry and make her nice wedding clothes.

MOTELE

If the Jew would give me fifty thousand, I would take it right away without questions

DOBE

Reb Hershele, maybe the Jew has a light hand? Luck arrives only through a light hand.

FREYDENYU

I don't need any pretty clothes. Uncle and all of us have always been happy without money, and lucky too.

MISCHIEF

He was not lucky and happy, he just didn't know it. All the unlucky people who live in poverty would not be such frightful paupers if they had known what they lacked. If they had demanded better, they would have had it better. Admit it: why should you suffer hunger, cold, want? Why should your children go barefoot and naked when you can win fifty thousand and live well? What am I talking about, fifty thousand? You must understand, money runs to money. Once you have fifty thousand, the thousands grow and grow. Reb Hershele, if you don't want anything good for yourself, have pity on the young children. They are just beginning to live in the world.

PESENYU

Isn't he right, after all?

MISCHIEF

You have only daughters?

DOBE

She is barren, not to be thought of for me, not to be thought of for any Jewish woman.

PESENYU

(Friendly) Good friend, it was not God's will to give us any children. These are nieces. When Tsipenyu was born, my sister died. Freydenyu was two years old. She was just a little bit of a thing like that. So I cared for them and raised them.

MISCHIEF

Take, take a ticket. I'm not asking a single groshn for it now You are not doing anyone any harm that way. Searching for ways to get free of poverty is no sin. (Gives HERSHELE the ticket forcibly) Fifty thousand aren't wandering in the streets. Fifty thousand!

PESENYU

How will we know that we won fifty thousand?

MISCHIEF

Be calm, I'll be sure to let you know. I keep watch. I get a percent of it.

PESENYU

So? You take a part So there's already not a whole fifty thousand left for us.

MISCHIEF

No, God forbid, I don't take from your share, you get fifty thousand to the groshn.

HERSHELE

Excuse me, Reb Jew, you have confused me entirely. What does this mean? Oy, God and father, what should I do? (Holds the ticket and doesn't know what to do)

HATSKL

Reb Hershele, excuse me, I am a plain man, but I must say to you, the Jew is right. What does it mean, you ask God what you should do? Do you believe he really cares whether you take a ticket or not? According to my sense: God, with the help of God, is really God, and a man must be a man. If you want to take a ticket, you take it. No? You don't take it. But you don't need to mix him in such things.

הערשעלע — איך וועל אײַך זאָגן, אויב איך וועל חלילה געווינען, וועל איך וויסן, אַז גאָט ב״ה האָט מיר באַצאָלט פֿאַרויס פֿאַר אַלע תּורות, וואָס איך וועל אָנשרײַבן ביזן טויט. איך וועל קענען זיצן רויִק כּל ימי און שרײַבן ספֿר־תּורות פֿאַר אָרעמע מנינים, פֿאַר סאָלדאַטסקע שולן, פֿאַר בית־המדרשן און קלויזן.

מזיק — דאָס וועלן מיר שוין זען, ווען איר וועט געווינען דעם געווינס.

הערשעלע — באַטראַכט דאָס צעטל. אוי, ווער קען עס גלייבן, אַז דורך אַ שטיקל פּאַפּיר קען מען ווערן אַן עושר. אוי, אוי, טאַטע פֿאָטער אין הימל, ווי גרויס זײַנען דײַנע וווּנדער! מי כמוך באלים ד׳, מי כמוך נאדר בקודש, נורא תהילות עושה פלא!

פּעסעניו — הערשעלע, אַז מיר וועלן האָבן גענוג געלט, וועל איך קענען פֿאָרן עפּעס צו אַ גוטן רופֿא און איך וועל נאָך אפֿשר אי״ה געבענטשט ווערן מיט אַ זון.

דאָבע — אוי, זאָלט איר געזונט זײַן: ווייס איך איצט אַ מיטל צו קינדער! שטיל. מזיק הערט. מען נעמט די אַלטע טרוקענע הושענות, וואָס די מאַנסבילן שמײַסן־אָפּ און וואַרפֿן אַרויף אויפֿן אָרון־קודש, די הושענות פֿאַרקאָכט מען אַזוי ווי טיי און מען טרינקט עס נײַן מאָל. מען דאַרף עס געדענקען.

מזיק — עפֿנט דעם בומאַזשניק. בײַ אים פֿאַלט־אַרויס אַ גאָלדענער אימפּעריאַל. ער גייט אין אַ זײַט און שרײַבט עפּעס. אין דער זעלביקער צײַט זאָגט ער: ר׳ הערשעלע, צו קינדער איז דאָ אַ ריכטיקערער מיטל.

ציפּעניו — אַנו, פֿעטער לעבן, ווײַזט מיר דאָס שיינע צעטלע. ווײַזט מאָטלען. זעסט, מאָטעלע.

פֿריידעניו — ווייס איך, וואָס איז דאָרט דאָ צו זען? ציפּעניו גיט אַ שלעפּ בײַ מאָטלען דאָס צעטל און רײַסט־אײַן.

הערשעלע — אויסער זיך. אוי, איר האָט צעריסן? דער טײַוול זאָל אײַך! אוי, גאָטעניו, שטראָף מיך נישט פֿאַר די רייד. זע נאָר, וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן.

מזיק — נישקשה. עס שאַט ניט, ווען עס איז אַ ביסל צעריסן. איך זאָג, ר׳ הערש, צו קינדער איז דאָ אַ ריכטיקערער מיטל: אַן ערלעכער ייִד טאָר נישט לעבן מיט אַ ווײַב אַן עקרה מער פֿון צען יאָר. הע, הע, הע! איר גט־אָפּ אײַער אַלטיטשקע און נעמט אײַער יונגע, שיינע פּלימעניצע. ווײַזט אויף פֿריידעניו.

פֿריידעניו — אוי, גאָט איז מיט אײַך, וואָס רעדט איר דאָס? ווי איז מיר! וואָס רעדט איר? זי פֿאַרדעקט איר געזיכט מיט די הענט.

פּעסעניו — וואָס? האַ! הערשעלע גיט אַ קוק אויף איר און קערט זיך אָפּ. פּעסעניו וויל עפּעס זאָגן בייז, באַמערקט אָבער דעם אימפּעריאַל און טרעט־אַרויף מיטן פֿוס, און בלײַבט שטיין אַ צעמישטע.

מזיק — כאַ, כאַ, כאַ! איך מאַך אַ שפּאַס. אַ גוטע נאַכט. עס איז נישט מער ווי אַ שפּאַס. טוט־אָן דעם פּעלץ.

דאָבע — כאַצקל, ער גייט דאָך שוין אַוועק. אפֿשר וואָלסטו אויך גענומען אַ צעטל? פֿאַר וואָס קומט זיי אַליין פֿופֿציק טויזנט? אָ, זעסט, מיר בײַסט עפּעס דאָס רעכטע אויג, אַ סימן אַז מיר וועלן טאָקע האָבן יסורים. זי קראַצט דאָס לינקע אויג.

כאַצקל — דאָבע, פֿאַרגינסט אים שוין ניט? לאָז ער נאָר געווינען! וואָס בײַ אים, וואָס בײַ מיר, דאָס איז אַלץ איינס. דו וועסט נישט האָבן קיין יסורים, בײַ דיר בײַסט גאָר דאָס לינקע אויג.

דאָבע — דאָס איז דאָס לינקע? איז דאָך דאָס גאָר אַ סימן פֿון אַ שׂמחה!

לייזער — שיכּור. איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען אַ ביסל משקה פֿון דער פֿליאַשקע. דו ביסט, פֿריידעניו, אַ ריכטיק מיטל, זאָגט ער. זעסטו, הערשעלע, דאָס איז שוין אַ גוטער געווינס... ער איז געגאַנגען צו דערלאַנגען...

הערשעלע — טאַטעניו, זײַ זיך מטריח, גיי צו זיך, איך בעט דיך.

לייזער — ניין, ניין! זינגט. איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען...

הערשעלע — האָב קיין פֿאַראיבל נישט, טאַטעניו, איך וויל דיר חלילה נישט פּוגע בכּבֿוד זײַן. פֿאַרקערט, דו זאָלסט, חלילה, נישט לײַדן קיין בזיונות. נעמט אים אויף די הענט און טראָגט אים.

לייזער — דריגעט מיט די פֿיס און שרײַט. ניין, ניין, לאָז מיך אָפּ! איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען...

מזיק — איך האָב זיי פֿאַרקויפֿט אַ לאָטעריי־צעטל גיכער ווי איך האָב זיך גערעכנט. געווינען אַ גרויס געווינס און ווערן גרינג אַן עושר איז נישט קיין קלייניקייט. כע, כע, אַ גוטע נאַכט! גייט.

פֿאָרהאַנג

HERSHELE

I will tell you, if I do win, God forbid, I will know that God in heaven has paid me for al the Torahs I will copy till my death. I will be able to sit peacefully all my days and copy Torahs for poor communities, for soldiers' prayer groups, for schools and little synagogues.

MISCHIEF

We'll see about that once you have won the prize.

HERSHELE

(Considers the ticket) Who can believe it that through a little piece of paper one can become rich. Ah Ah. Dear father in heaven, how great are your wonders. *Who is like unto you, among the gods, O Lord? Who is like unto you, majestic in holiness, awesom in splendor, working wonders?*

PESENYU

Hershele, if we have enough money, maybe I can travel to a good doctor, and maybe stil if God wills be blessed with a son.

DOBE

Oy, may you be healthy, I know a way to children right now. (Quietly. MISCHIEF hears.) You take a dry old willow twig that the men strike with and throw up onto the ark on Sukkos, you steep it like tea and drink it nine times.

LEYZER

(Looks around and drinks) You drink nine times, you have to remember that.

MISCHIEF

(Opens his wallet, a golden imperial falls out. He goes aside and writes something. Meanwhile he says) Reb Hershele, there is the right way to get children.

TSIPENYU

Nu, dear Uncle, show me the pretty ticket. (Shows MOTELE) See, Motele.

FREYDENYU

What is there to see? (TSIPENYU pulls the ticket from MOTELE and tears it)

HERSHELE 1st break

(Beside himself) Oy, you tore it? The devil should- Oy, my God, don't punish me for those words. Only look what I wanted to say.

MISCHIEF

No harm done, it's all right if it's a little bit torn. I was saying, Reb Hersh, there is the right way to children. A righteous Jew must not live more than ten years with a barren woman as his wife. You divorce your old woman and take your pretty young niece. (Indicates FREYDENYU)

FREYDENYU

Oy, God be with you, what are you talking about? Woe is me! What are you saying? (SHE covers her face with her hands)

PESENYU

What? (HERSHELE takes a look at her and turns away. PESENYU wants to say something angry, but notices the imperial and steps on it with a foot and remains standing confused)

MISCHIEF

I'm joking. A good night. It's only a joke. (Puts on his fur coat)

DOBE

Hatskl, you see he's leaving already. Maybe you should take a ticket too? Why should only they deserve fifty thousand? Ah. You see, something itches my right eye, a sure sign that we will have troubles. (She scratches her left eye)

HATSKL

Dobe, you don't begrudge it? You let him win. What's his, what's mine, it's all one. You won't have any troubles. It's your left eye that itches you.

DOBE

It's the left? But that's a certain sign of a celebration.

LEYZER

(Drunk) "So off he toddled/ With his bottle./ Drank his liquor/ Quicker and quicker." Freydenyu, you are the right way, he says. You see, Hershele, that is a good prize already. "So off he toddled/ With his bottle.."

HERSHELE

Father dear, would you be so kind as to go aside by yourself, I beg you.

LEYZER

No, no. (Sings) "So off he toddled/ With his-"

HERSHELE

Excuse me, Father, I don't want to dishonor you, God forbid. The opposite: you shouldn't, God forbid, suffer any shame. (Picks him up and carries him)

LEYZER

(Kicks with his feet and yells) No No Let me go. "So off he toddled/ With his-"

MISCHIEF

I sold them a lottery ticket faster than I expected. It's no trifle to win a big prize and become a rich man just like that. A good night. (Exit)

צווייטער אַקט

אַ רײַכער זאַל. לייזער זיצט אויף אַ פּאָטערשטול און מאַכט אַ מײַזעלע פון זײַן גרויסן רויטן נאָזטיכל. ציפּע שטייט בײַם שפּיגל און פלעכט אירע צעפּ. אויף אַ טישל אין פוטליאַר ליגט הערשעלעס פידעלע.

לייזער — גנבֿעט זיך צו צו איר. קרע! אַיאַ, דו האָסט זיך דערשראָקן פֿאַר דעם מײַזעלע? שש! אַז דו וועסט חתונה האָבן פֿאַר מאָטלען, וועל איך פֿאַר דײַנע שרצימלעך מאַכן אַזעלכע חיהלעך.

ציפּעניו — וואָס הייסט, איך וועל חתונה האָבן פֿאַר מײַן שוועסטערס חתן?

לייזער — שש! קוקט זיך אַרום דערשראָקן. נישט גערעדט און נישט געטענהט. זעצט זיך אין אַ ווינקעלע.

ציפּעניו — זיידע, זאָגט דעם אמת: אײַך געפֿעלט דאָס, וואָס מיר זײַנען איצט אַרײַן אין די הויכע פֿענצטער? איך פֿיל, גלײַך איך זאָל טראָגן דעם פֿעטערס קאַפּאָטע. עס איז עפּעס ניט צוגע־שניטן צו דער מאָס. כאַ, כאַ, כאַ! אויף מײַן וואָרט, ווען די שיך זײַנען געווען פֿאַרבונדן מיט אַ קרײַקע, האָט עס בעסער געסקריפּעט.

לייזער — קעצל, עס איז נאָר פֿון וואַנען דײַנע קבצנישע גע־וווינהייטן ועלן זיך אויסוועבן. אָט, איך פֿיל זיך בעסער, ווײַל איך בין אַ געבוירענער גבֿיר. שוטה, איז דען דאָס שלעכט, וואָס מען עסט אַלע טאָג ראָסלפֿלייש מיט ווײַסער חלה און מען קען אָפּט אַ זופּ טאָן אַ קאַפּיטשקע? איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען...

ציפּעניו — כאַפּט־אונטער. אַ ביסל משקה פֿון דער פֿליאַש־קע. ע, איר וויסט, מען לאַכט פֿון אונדז. מען רופֿט אונדז: די נײַע געבאַקטע גבֿירים.

לייזער — וואָס מיינסטו, אַן אַלט געבאַקענער גבֿיר איז געשמאַקער? איך וועל דיר זאָגן דעם אמת, איך וואָלט געווען גאַנץ

צופֿרידן, ווען... ווען... קום אַהער, איך וועל דיר זאָגן בסוד. זי לויפֿט צו אים; ער זאָגט איר אין אויער. ציפּעניו, בײַ מיר איז נישט ווי בײַ אַלע מענטשן. ציילנדיק די ווערטער. בײַ לײַטן האָט אַ זון דרך־ארץ פֿאַר אַ טאַטן און איך האָב מורא פֿאַר הערשעניו.

ציפּעניו — וואָס האָט איר מורא, ער וועט אײַך אָפּשמײַסן?

לייזער — יאָ! יאָ! פּשוט מורא. איך מאַך זיך האַרץ. כּלו־מרשט, איך בין אַ העלד. אָבער איך שרעק זיך פֿאַר אים. מיטן מויל בדחן איך זיך, אָבער דאָ פֿיל איך זיך גאָר נישט פּסחדיק. איך בין אַ קליין מענטשעלע און ער צעקוועטשט מיך מיט זײַן לומדות, מיט זײַן פֿרומקייט, מיט זײַן גוטסקייט. אַז ער איז דאָ ווערט לייזער בדחן נאָך מיט צוויי וויערשקעס [13] קלענער ווי ער איז, ציפּעניו. און איצט, זינט ער איז געוואָרן אַ נגיד, ווען ער גיט אַ קוק אויף מיר מיט זײַנע קאַלטע פֿאַרטראַכטע אויגן, הייבט מיך אָן קיצלען אין דער פּאָטילניצע [14]. אַ פּנים, פֿון געלט קריגט מען אַ פֿראָסט אין די אויגן... קינד, איך בין אַ קליין מענטשעלע און קען זיך קיין אָרט נישט געפֿינען.

ציפּעניו — איר זײַט אַ קליין מענטשעלע און איר האָט ליב אַ גרויס גלעזעלע.

לייזער — יאָ, אַ קליין מענטשעלע בין איך איצט. אָבער עס איז געווען אַ צײַט, אַמאָל, שוין לאַנג, ווען איך בין געווען אין מײַן פֿאַך גרויס און באַרימט. ווען איך פֿלעג קומען אויף אַ חתונה, פֿלעגט מען ווײַזן אויף מיר מיט די פֿינגער, אַלע ווײַבער פֿלעגן אָנהייבן ברומען, אַלע מיידלעך קוויטשען פֿון פֿריד: דאָס איז ער! דאָס איז ער! און אַז איך פֿלעג זיך אַנידערשטעלן בדחנען, פֿלעגט ווערן שטיל ווי אין אַ שול צו שמונה־עשרה. מײַנע אויגן פֿלעגן זיך אָנצינדן מיט אַ פֿײַער. מײַן האַרץ פֿלעגט אָנהייבן פֿאָכען און פֿלאַטערן. אַלע קלעזמאָרים פֿלעגן פֿון מיר באַגײַסטערט ווערן. און דאָס ערשטע פֿידעלע פֿלעגט נאָך מײַן באַגער וויינען און רידן...

וויי צו ונתנה תוקף פֿלעגן וויינען די ווײַבער! די כּלה האָט געגאָסן ביטערע טרערן. שיכּורע מאַנסבילן פֿלעגן ניכטער ווערן. אַ, עס איז געווען אַ גוטע, אַ זיסע, אַ שיינע צײַט! בלײַבט זיצן טרויעריק.

ציפּעניו — זיידעניו, וואָס האָט איר אײַך פֿאַרזאָרגט? אַז איר ווילט, וועלן מיר באַלד דאָ שפּילן אַ חתונה? שטעלט אײַך פֿאָר, איך בין אַ כּלה. אָט זעץ איך זיך אַנידער און פֿאַרשלייער זיך. דעקט־צו דעם קאָפּ מיט אַ טיכל. אַזוי שפּילן זיך איז ניט שלעכט. לאַכט.

לייזער — דו ווילסט הערן? נו, מהיכא תיתי. מאַכט אַ פֿי־דעלע, טע דע דע דאָם. זינגט ווי מען באַזעצט אַ כּלה און שטעלט זיך אויף אַ בענקל. אַ, וויין, כּלהלע, וויין, עס וועט שוין נישט זײַן, וואָס עס איז געווען...

ציפּעניו — מאַכט זיך, זי וויינט. אײַ, אײַ, אײַ! ווישט כּלו־מערשט די טרערן און כליפּעט.

[13] (רוסישע מאָס). — [14] נאַקן.

Act Two

(HERSHELE's rich new living room. LEYZER sits and makes a little mouse by folding his big red hanky. TSIPE stands at the mirror braiding her hair. HERSHELE's violin lies in its case on a table.)

LEYZER
(Steals over to her) Peep! You were frightened by the mousie, weren't you? Sshh. When you marry Motele, I'll make little animals like this for your little bugs.

TSIPENYU
What do you mean: when I marry my sister's bridegroom?

LEYZER
Shh. (Looks around, frightened.) Nothing heard, nothing said. (Sits in corner.)

TSIPENYU
Grandfather, tell the truth. Are you glad that we're so grand now? I feel just as if I were wearing Uncle's silk coat. It doesn't fit somehow. Honestly, when my shoes were tied up with a string, they squeaked better.

LEYZER
Kitten, it's only till your pauperish habits get used to it. Me, I feel good here already because I was born to be a rich man. Little Silly, is it so bad to eat pot roast with white bread and to be able to take a little drop every so often? (Sings) "So off he toddled/ With his bottle-"

TSIPENYU
(Joins in) "Drank his liquor/ Quicker and quicker." You know, people laugh at us. They call us the fresh-baked rich folks.

LEYZER
What do you think, stale rich folks taste better? I'll tell you the truth, I would be totally happy if... if... come here, I'll tell you a secret. (HE speaks in HER ear.) Tsipenyu, it's different with me. Among nice people, a son has respect for his father, but I am afraid of Hershenyu.

TSIPENYU
What are you afraid of, that he'll hit you?

LEYZER
Pure and simple, afraid. I gather up my courage like a hero, but I am scared of him. With my mouth I jest, but really I don't feel at all kosher for Passover. I'm a little man, and he

crushes me with his learning, with his piety, with his goodness. When he's there, Leyzer the Jester becomes two feet smaller, Tsipenyu. And now since he has become rich, when he gives me a look with his cold closed eyes, a tickle begins in the nape of my neck. Money ~~frosts~~ the eyes, over I am a little man, Child, but I can't find a place for myself here.
seems to frost

TSIPENYU
You're a little man and you love a little drop.

LEYZER
Yes, I'm a little man now. But there was a time, once upon a time, long ago, when I was great and famous in my profession. When I arrived at a wedding, people used to point me out with a finger. All the women used to whisper, all the girls used to shriek with joy, "That's him! That's him!" And when I settled down to jesting, it used to get quiet like in synagogue during the silent prayer. My eyes used to spark up with a fire, my heart used to begin to fan and flutter, all the musicians were inspired, and the fiddle used to cry and speak according to my will. The women used to cry like the Day of Atonement. The bride poured bitter tears. Drunkards became holy. It was a good, sweet, lovely time.

TSIPENYU
Grandpa dear, what has upset you? If you want, we 'll make a wedding right here. Imagine that I'm a bride. Here I'll sit myself down and put on my veil by myself (Covers HER head with a shawl) I don't mind this kind of game.

LEYZER
You want to hear? Nu, then. The fiddle goes Te De De Dum. (Sings the tune for veiling the bride and then stands on a chair.) Ah, weep, little bride, pour out your tears./ Now bid farewell to all your happy childhood years.

TSIPENYU
Oy Oy Oy! (Pretends to sob and wipe tears.)

לייזער — דײַנע פֿרײַע טעג זײַנען שוין אַוועק. דו שווימסט איצט צו צו אַ פֿרעמדן ברעג. דו וועסט נישט לאַכן מער און נישט זינגען, טראָגן קייטן וועסטו זײַן איצט געצוווּנגען. ציפּעניו הערט זיך צו ערנסט. דײַן שיינע יוגנט נעמט אַן ענדע. אַנשטאָט טאַטע און מאַמע, וועסטו לעבן צווישן פֿרעמדע. דײַן יונג האַרץ וועט זײַן פֿול מיט צרות, ווי מיט אַ הינדעלע, נעבעך, וועט מען שלאָגן מיט דיר כּפּרות. ציפּע וויינט אויף אַן אמת. ווי אַ יונגע קווײַטעלע נעמט מען דיך פֿון דאַנען, אָ, וויי, גיך אָבער וועסטו ווערן פֿאַר־וויאָנעט.

ציפּעניו — אוי, אויף מײַן וואָרט, עס ווערט טאַקע קאַלע־מוטנע אויפֿן האַרצן. וויינט.

לייזער — כּלה לעבן, עס קומט די ביטערע צײַט, ווען פֿון דער היים וועסטו זײַן דייער ווײַט. פּעסעניו קומט־אַרײַן, באַלעבאַ־טיש געקליידט. און ווען דו וועסט וויינען מיט ביטערע טרערן...

פּעסעניו — אײַ, שווער לעבן, וואָס אײַך קען אײַנפֿאַלן! לייזער דערשרעקט זיך און זעצט זיך אין ווינקעלע. זע נאַר, דער

שווער מאַכט חוזק און זי וויינט. ווישט איר אָפּ די טרערן. נאַרעלע! שווער, אַ פּנים, אַז עס איז גוט, בלײַבט קיין אַנדער אַרבעט נישט: אָדער שלאָפֿן אָדער וויינען. אויף מײַן וואָרט, זינט מיר האָבן געווו־נען דאָס גרויסע געווינס ווייס איך נישט וווּהין איך זאָל זיך אַהינ־טאָן, און הערשעלע איז אויך עפּעס אַזוי ווי אַ פֿרעמדער געוואָרן: שטענדיק פֿאַרטראַכט, פֿאַרזאָרגט... אין אָרעמקייט איז מען עפּעס נענטער איינע צו די אַנדערע.

ציפּעניו — וואָס זשע, מומעניו, איר האָט שוין חרטה?

פּעסעניו — חרטה? חלילה. דאַנקען גאָט, מען שטעלט אַלע טאָג דעם סאַמאָוואַר, עס איז וואַרעם, עס איז דאָ וואָס אָנצוטאָן... אָבער איך האָב געמיינט, עס וועט זײַן בעסער.

ציפּעניו — געווינען דאָס געווינס איז אפֿשר ניט שלעכט, אָבער דאָס, וואָס צוזאַמען מיטן געווינס האָבן מיר געוווּנען אויך מזיקן אין שטוב אַרײַן, דאָס מאַכט קאַליע דעם גאַנצן צימעס. כאַ, כאַ!

פּעסעניו — נאַר, ער איז דאָך אַ שותּף. הערשעלע אַליין איז דאָך ווי אַ בלינדער אין געשעפֿט.

לייזער — ווען הערשעלע וועט קענען מזיקן אָן מזיקן, וועט מזיק מעגן געמזיקט ווערן. גערויש. שאַ, גזלנים! זיי גייען אַהער! דערשרעקט זיך; זעצט זיך. לייזער, באַהאַלט דעם בדחן. הערשעלע און מזיק אַרײַן. הערשעלע אין אַ שיטער זײַדענער קאַפּאָטע. זיי זענען־פֿאַר זייער געשפּרעך.

הערשעלע — פֿון וואַנען ווייסט איר דאָס אַזעלכע זאַכן? זעצן זיך רעכטס.

מזיק — איך האָב געלייענט אַלע ספֿרי הפֿילאָסאָפֿיע, וואָס איז דאָ אין העברעיש.

הערשעלע — וואָס הייסט, עס זאָל נישט זײַן קיין עונש, קיין שטראָף? יעדער מענטש זאָל טאָן, וואָס ער גלוסט? ווי ווילדע חיות וועלן דאָך מענטשן זינדיקן, רײַסן און טרעטן איינע די אַנ־דערע מיט די פֿיס! אַ מענטש אָן אַ צוים איז אַ באַשעפֿעניש פֿון גזלה מיט רציחה!

מזיק — און איך זאָג, עס וואָלט געווען בעסער, מיר זאָלן זאָגן צו גאָט: איך דאַרף נישט דײַן שׂכר און וויל נישט דײַן עונש. שטראָף מיך נישט און באַלוין מיך נישט, און לאָמיר זײַן קוויט!

הערשעלע — אַז עס זאָל נישט זײַן קיין שׂכר ועונש, וואָס דאַרף דער מענטש לעבן אויף דער וועלט? אונדזער פֿריד איז צו קעמפֿן קעגן דעם, וואָס מען טאָר נישט, און אונדזער גליק איז צו טאָן דאָס, וואָס עס איז גוט און הייליק. אָן דעם איז דער מענטש קיין מענטש נישט.

לייזער — אומדערוואַרט. אַ מענטש איז ווי אַ שוטײַן[15]; ער ווייס נישט ווו אויס און ווו אײַן. באַגעגנט הערשעלעס בייזן בליק. ר׳ אוריאל, זײַט זשע מוחל. מזיק גייט־צו צו אים. שש, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן וויפֿל איז דער זייגער?

מזיק — ר׳ הערשעלע דובראָוונערס טאַטע זאָל זיך אַזוי נאַ־ריש מאַכן.

הערשעלע — מיט פֿאַרדראָס. טאַטע, האָב קיין פֿאַראיבל נישט, פֿאַר וואָס זיצסטו נישט בײַ זיך? דו האָסט איצט אַ באַזונ־דערן אַלקער. לייזער גיט אַ קוק, גלײַך ער וויל עפּעס זאָגן, דער־שרעקט זיך און גייט ראַש אַפּ. יאָ, גאָט ב״ה האָט באַשאַפֿן שלעכטס, כּדי דער מענטש זאָל קענען גוטס טאָן.

מזיק — ווי באַלד נישט דער מענטש האָט דאָס שלעכטס באַשאַפֿן, פֿאַר וואָס זאָל דער מענטש באַשטראָפֿט ווערן דערפֿאַר, וואָס איז נישט דורך אים געקומען אויף דער וועלט? נעמט־אַרויס ציגאַרן, פֿאַררייכערט. רייכערט אַ ציגאַר, ר׳ הערש, עס איז זייער גוטע ציגאַרן.

הערשעלע — אַ ציגאַר איז אַ ביטערער לוקסוס פֿון רויך. ר׳ אוריאל, גאָט האָט באַשאַפֿן גוטס און שלעכטס און האָט דעם מענטשן געגעבן אַ פֿרײַען ווילן. דעם מענטשנס ווילן איז גאַנץ פֿרײַ. מזיק קוקט אויף אים לאַנג.

[15] חזיר.

LEYZER

Your days of freedom are no more./ Already you swim towards an alien shore. No longer will you laugh and sing all day./ The chains of womanhood - how heavily they weigh. (TSIPENYU listens in earnest) Your beautiful youth is coming to an end/ No Momma with you now, no Poppa and no friend. Your heart, dear bride, will fill with bitter sorrow./ Come, weep a tear today for every sad tomorrow. (TSIPENYU is really weeping now.) They pluck you from your childhood like a flower/ Oy, your life will fade and wither in an hour.

TSIPENYU

Honestly, it really makes you gloomy. (Weeps)

LEYZER

With aching heart you set out on the road of life./ You'll bear the burdens soon of mother and of wife. (PESENYU enters, richly dressed) And when, dear bride, you weep your bitter tears-

PESENYU

Ah, Father-in-law dear, the things you think of! (LEYZER gets scared and sits in a corner) Just look, Father-in-law makes jokes, and she cries. (Dries TSIPENYU's tears.) Little silly. Father-in-law, we have nothing else to do: either we sleep or we cry. The truth is, since we won the big prize, I don't know what to do with myself. And Hershele has become like a stranger, too, somehow. Always preoccupied, worried. Somehow, in poverty people are closer to each other.

TSIPENYU

What, Auntie, do you have regrets already?

PESENYU

Regrets? God forbid. Thank God, every day we put on the samovar, it's warm in here, we have something to wear. But I thought it would be better.

TSIPENYU

Maybe it's not that winning the prize was bad, but that together with the prize we won Mischief. That ruins the whole dish.

PESENYU

Silly, he is a partner, after all. Hershele in business by himself is like a blind man.

LEYZER

If Hershele could do mischief without Mischief, we could mischief Mischief out of here. (Noise offstage.) Shh. Thieves. They're coming. (Gets frightened. Sits) Leyzer, hide the jester.

HERSHELE

(Wearing beautiful silk coat. Deep in conversation with MISCHIEF.)

Where did you learn all these things?

MISCHIEF

I have read all the philosophy books that there are in Hebrew.

HERSHELE

What does it mean that there is no *punishment*, no punishment, if everyone does as he pleases? People would sin like wild beasts, they would tear and trample each other underfoot. A man without a bridle is a creature of thievery and murder.

MISCHIEF

And I think that it would be better for us to say to God: I don't need your *reward* and I don't want your *punishment*. Don't punish me and don't reward me, and let's be quits.

HERSHELE

If there is no reward and punishment, what does man have to live for? Our joy is to battle against what we must not do, and our happiness is to do what is good and holy. Without that, a man is no man.

LEYZER

(Unexpectedly) A man is like a pig, he doesn't know what's out and what's in. (Meets HERSHELE's angry glance) Reb Uriel, excuse me. (Calls MISCHIEF over to HIM) Ssh. Sshh. I wanted to ask you what time it is.

MISCHIEF

Reb Hershele Dubrovner's father shouldn't act so foolish.

HERSHELE

Father, don't feel hurt. Why don't you sit by yourself? You have your own room now. (LEYZER gives a look as if HE wants to say something, becomes frightened and goes out noisily.) Yes, God the Blessed One created evil in order for man to do good.

MISCHIEF

If it wasn't man that created evil, why should man be punished for it? (Takes out cigars, smokes) Smoke a cigar, Reb Hersh, these are very good cigars.

HERSHELE

A cigar is a bitter luxury, only smoke. Reb Uriel, God created good and evil and gave man free will. Man's will is altogether free. (MISCHIEF looks at HIM a long time)

debate over free will

ציפּעניו — איר פֿאַרשטייט, וואָס זיי רײדן? זיי רײדן איצט אויף קמיע־לשון. נום[16] איך בעסער גיין צום זיידן. ער איז אַוועק פֿון דאַנען ווי אַן אָפּגעשמיסענער, נעבעך. אַראָפּ.

מזיק — איר זאָגט, דער מענטש האָט אַ פֿרײַען ווילן? ע, איר פּרוווט דעם ציגאַר. עס איז אַן אויסגעצייכנטער ציגאַר, זאָג איך אײַך.

הערשעלע — ווייס איך. אַנו, גיט, לאָם איך פּרווון. פֿאַררייכערט.

מזיק — אַ פֿרײַער ווילן, זאָגט איר? נו, יאָ, מען זעט דאָך. נו, קען זײַן אַ פֿרײַער ווילן, אַז דער ווילן איז פֿאַרצוימט, פֿאַרשמידט? ווען דאָס, וואָס איר ווילט דאַרפֿט איר זיך נישט דערלויבן; דאָס, וואָס אײַך געפֿעלט, איז פֿאַרבאָטן; דאָס, וואָס איר פֿאַרלאַנגט איז נישט דערלויבט דורך געזעצן, זיטן, מינהגים, פֿאַלשע מיינונגען, נאַרישע געוווינהייטן... ניין, ווי באַלד עס עקסיסטירט „מען טאָר“ און „מען טאָר נישט“, מוז דער ווילן זײַן פֿאַרקריפּלט. אָבער מיר לאָזן זיך אַרײַן צו טיף אין חקירה. איך דאַרף מיט אײַך רײדן פֿון געשעפֿט.

הערשעלע — פּעסע, זײַ זשע מוחל, מיר דאַרפֿן דאָ רײדן. ווײַזט, זי זאָל אַרויסגיין.

פּעסעניו — אַמאָל, ווען דו פֿלעגסט שרײַבן ספֿר־תּורות, פֿלעג איך קענען זיצן, אַרבעטן אַ זאָק, קוקן און האָבן פֿאַרגעניגן פֿון דיר. און הײַנט? נו, זאָל זײַן אַזוי. אָפּ.

הערשעלע — אוי, זי האָט מיר דערמאָנט. איך קלײַב זיך נאָך אַלץ אָנפֿאַנגען שרײַבן אַ תּורה, וועלכע איך האָב צוגעזאָגט מנדבֿ צו זײַן, און קען זיך אַלץ קיין צײַט נישט געפֿינען.

מזיק — איר וועט מסתּמא שפּעטער געפֿינען צײַט, ר׳ הערש. איך וויל מיט אײַך רײדן פֿון זייער אַ וויכטיקן געשעפֿט. איך האָב אַ פּלאַן...

---

[16] זאָל.

הערשעלע — אוי, די געשעפֿטן! איך האָב מורא פֿאַר זיי. נישט אומזיסט האָבן די חכמים געזאָגט, אַז דער האַנדל איז אַ גזלנות... קרע! פֿאַרהוסט זיך פֿון דעם ציגאַר און וואַרפֿט אים אַוועק. פֿע!

מזיק — אַמאָל איז אפֿשר דאָס האַנדלען געווען אַ רויבערײַ; הײַנט איז דאָס אַ פֿרײַע קאָנקורענץ. איר נעמט מיט גוואַלד בײַ קיינעם נישט אַוועק. איר ווילט ריזיקירן מיט אײַער געלט און עפּעס אונטערנעמען? טוט! דער אַנדערער וויל אויך דאָס זעלביקע טאָן? קיינער פֿאַרווערט אים נישט. האָסט שׂכל, וועסטו פֿאַרדינען. האָסט נישט קיין שׂכל? וועסטו ברעכן דעם קאָפּ... הערט, איך מיין, מיר זאָלן אויפֿהערן געבן געלט אויף פּראָצענט... ערשטנס, איר זײַט אַן ערלעכער ייִד, און אײַך פּאַסט עס גאָר נישט. אמת, מיר גיבן געלט נאָר מיט אַ שטר עסקא, אין וועלכן מיר שרײַבן, אַז דער פּראָצענט, וואָס מיר נעמען, איז קיין פּראָצענט נישט. אָבער נאָך וואָס זאָלט איר נאַרן גאָט מיט אַזאַ פֿאַרטל? דאָס וואָלט מיך נאָך נישט אַזוי געאַרט. אַ דאגה, נאַרט אים, אַז ער לאָזט זיך...

הערשעלע — אוי, ר׳ אוריאל, זײַט איר אַן אײַזערנער אַפּיקורס! הארט־אויס! גאָט וועט אײַך אָפּגעבן דערפֿאַר מיט פּראָצענט און אָן אַ שטר עסקא, כע, כע!

מזיק — צווייטנס, אין אַזאַ קליינעם שטעטל וועלן אונדזערע פּראָצענט־אָפּעראַציעס נישט קענען פֿאַרוואַנדלט ווערן אין אַ גרויסן באַנקגעשעפֿט, און מיר קענען שטענדיק האָבן קבצנישע קליענטן מיט קליינע הלוואות... קבצנים טויגן בעסער צו אַן אַנדער זאַך, פּשוט צו דער אַרבעט, אָבער נישט צו פּראָצענט.

הערשעלע — ר׳ אוריאל, איך ווייס נאָר איין זאַך: וואָס מיר זאָלן נישט טאָן מיט געלט, איז עס נישט ספֿרי־תּורות שרײַבן. ווען איך האָב געשריבן אַ ספֿר, האָב איך געוווּסט, אַז איך וועל דערפֿון קיין עושר ניט ווערן, איך האָב זיך אָבער מיט דעם געפֿילט גליקלעך, וואָס איך האָב געטאָן אַ הייליקע אַרבעט, אַ מלאכת אלקים. אַ פּנים די באַפֿרידיקונג ליגט נישט אין דער זאַך אַליין, וואָס מיר

טוען, נאָר אין דעם ציל, צוליב וואָס מיר טוען דאָס. וואָס איז דער ציל פֿון רײַכקייט?

מזיק — אוי, הערט־אויף צו זײַן אַ בעל־חלום. זײַט אַ פּראַקטישער מענטש און האָט פּראַקטישע צילן.

הערשעלע — אַז איך ווייס נישט, נאָך וואָס דאַרף איך דאָס?

מזיק — טײַערער פֿרײַנד, זאָגט מיר נאָר, איר וואָלט געוואָלט ווערן צוריק אַ קבצן, וואַלגערן זיך אין אַ פֿינצטערער, קאַלטער דירה, גיין באָרוועס און נאַקעט און עסן בולבע מיט ברויט?

הערשעלע — דעם אמת געזאָגט: ניין! אָבער אַז איך בין זאַט און אָנגעטאָן, נאָך וואָס זאָל איך זוכן נאָך מער עשירות? איך וועל דען קענען עסן פֿינף וואַרעמעסן און טראָגן זיבן קאַפּאָטעס?

מזיק — נאָך וואָס? וואָס רײַכער איר וועט זײַן, וועט איר ווערן אַלץ פֿרײַער, שטאַרקער, קליגער. איר וועט האָבן מער כּבֿוד, מער פֿאַרגעניגן. איר וועט קענען מאַכן גליקלעך זיך און אײַערע קינדער נאָך אײַך. יאָ, יאָ, איר קענט נאָך האָבן קינדער! איר זײַט אַ יונגער מאַן, פֿול מיט לעבן, מיט קראַפֿט.

הערשעלע — קינדער? אוי, רעדט מיר נישט דערפֿון. איך בעט אײַך. דאָס רופֿט בײַ מיר אַרויס שרעקלעכע, זינדיקע געדאַנקען.

TSIPENYU

Do you understand what they're talking about? They're talking magic spell language. Let's go to grandpa instead. He crept away looking beaten, poor thing. (Exit.)

MISCHIEF

You say that a man has free will? Try the cigar, I tell you it is a remarkable cigar.

HERSHELE

What do I know? Nu, all right, I'll try. (Smokes)

MISCHIEF

Free will, you say? How free can it be if the will is blocked? When what you want, you must not permit yourself; what pleases you is forbidden; what you long for is not allowe by laws, quotations, customs, false opinions, foolish habits? No. As soon as it's a matte of one should or one shouldn't, the will is crippled. However, we are getting too deeply into analysis. I need to talk business with you.

HERSHELE

Pesi, forgive me, we have to talk. (Gestures SHE should leave)

PESENYU

Once upon a time, when you used to copy torahs, I used to be able to sit and darn a sock, and watch and enjoy you. And nowadays? Nu, let it be so. (Off)

HERSHELE

Oy, she reminded me. I keep meaning to begin to copy a torah that I promised to donate, but I can never find the time.

MISCHIEF

Probably you'll find time later. Reb Hersh, I want to talk to you about a very important business. I have a plan.

HERSHELE

Oy, business plans. I'm afraid of them. Not for nothing did the wise men say that commerce is robbery. (Coughs from the cigar and throws it away) Feh.

MISCHIEF

Once upon a time maybe commerce was robbery. Today it is free competition. You're not taking anything away from anyone by violence. You want to risk your money and undertake something? Do it. Someone else wants to do the same thing? No one prevents him. If you're smart, you'll earn. If you're not smart, you'll break your head. Listen, I think we should stop loaning money for interest. First of all, you are an honorable Jew, so you shouldn't do it. True, with the the money we always give a paper that says that the percentage that we take isn't interest. But why bother fooling God with legal fictions? Not that I mind that so much: if God lets himself be fooled, then the more fool God.

HERSHELE

Ah, Reb Uriel, you are a stubborn heretic. Be careful, God will pay you back with interest and without a paper.

MISCHIEF

Second of all, in such a little village, our loan operations can never expand into a big bank operation. We can always find paupers to borrow from us. But paupers are more suited for use as labor.

HERSHELE

Reb Uriel, I only know one thing: whatever we do with the money, it isn't like copying torahs. When I copied a torah, I knew it wouldn't make me a rich man, but I felt happy because I had done a holy work, a *godly labor*. Evidently happiness lies not only in the thing we do but in the reason why we do it. What is the reason for wealth?

MISCHIEF

Oy, stop being a dreamer. Be a practical person and have practical goals.

HERSHELE

But I don't know my reason.

MISCHIEF

Dear friend, just tell me you 'd like to be a pauper again, in a dark cold little house, going barefoot and naked and eating bread and chickpeas.

HERSHELE

To tell the truth, no. But once I am satisfied and dressed, why seek more riches? Can I eat five suppers and wear seven overcoats?

MISCHIEF

The richer you are, the freer and stronger and smarter you'll be. You'll have more honor, more pleasure. You'll be able to make yourself happy and your children after you. Yes. Yes. You can still have children, you're a young man, full of life and power.

HERSHELE

Children? Ah, don't talk about that, I beg you. It calls up frightening, sinful thoughts.

מזיק — דער מענטש, וואָס האָט ענערגיע, שרעקט זיך נישט. ער דערגרייכט שטענדיק אַלץ, צו וואָס ער שטרעבט. אַ שוואַכער מענטש זינדיקט אָבער אין יעדן אויגנבליק מיט זײַנע געדאַנקען. דער שטאַרקער מענטש טוט־אָפּ מיט איין מאָל. איז דאָס אַ זינד, האָט ער איין מאָל געזינדיקט. איז דען בעסער טויזנט מאָל זינדיקן מיט די געדאַנקען איידער איין מאָל מיט אַ טאַטזאַך? אוי, זײַט נישט קיין צבֿועיאַק!

הערשעלע — דאָס איז אמת. גאָט ווייס דאָך שוין, אַז איך וויל זינדיקן, און אַז איך זינדיק מיט די געדאַנקען! אָבער ווײַל מיר האָבן מורא פֿאַר מענטשן, זײַנען מיר פֿאַלש און פֿאַרבאָרגן...

מזיק — אָבער, ר' הערשעלע, הערט־אויס מײַן פּלאַן: עס האַנדלט זיך אויך וועגן אַ הייליקער אַרבעט, אַ מלאכת אלקים. מיליאָנען ייִדן דאַרפֿן נאָך דערווײַלע האָבן טליתים. דאָ אין שטעטל ווערן די טליתים פֿאַבריצירט פֿון קליינע אונטערנעמערס אָדער פֿון די אַרבעטערס, פֿון די וועבערס אַליין. מיר וועלן דאָ עפֿענען אַ טליתים־פֿאַבריק מיט מאַשינען, דאַמף און אַלע זיבן זאַכן. די קליינע אונטערנעמערס וועלן אונדז מוזן אָפּרוימען דעם וועג און די אַרבעטערס וועלן מיט דאַנקבאַרקייט גיין אַלע צו אונדז אַרבעטן. באַרעכנט נאָר, וואָס איר טוט־אויף: איר באַשעפֿטיקט אײַך מיט אַ געטלעכער סחורה; איר גיט אַרבעט הונדערטער אָרעמע־לײַט; איר וועט דאָס גאַנצע שטעטל אָנפֿילן מיט קאָמערציע און פּרנסה; און די ערלעכע ייִדן וועלן קענען האָבן גוטע טליתים און ביליק... וואָרעם אונדז וועט זיך לוינען.

הערשעלע — זעט איר, דאָס געפֿעלט מיר. דאָס איז אַ גוטער פּלאַן! אַ זאַך, וואָס קען זײַן גוט און ניצלעך פֿאַר אַלע. דאָס געפֿעלט מיר! ר' אוריאל, איר האָט אַ גוטן קאָפּ און איך מיין, אַז קיין בעסערן בעל־עצה האָט מיר גאָט ב"ה נישט געקענט צושיקן. יאָ, גאָטעניו פֿאָטער, דער פּלאַן געפֿעלט מיר. (זיפֿצט.)

מזיק — דער פּלאַן געפֿעלט אײַך, דער בעל־עצה, אַ דאַנק גאָט, געפֿעלט אײַך אויך, און דאָך זײַט איר עפּעס אַזוי אומעטיק. ר' הערשעלע, איר האָט יסורים. איך פֿיל, איר טראָגט אין האַרצן אַ פֿאַרבאָרגענעם ווייטיק. (פּלוצלינג פֿריידעניוס שטימע. זי זינגט „מזמור לדוד". זיי בלײַבן שטיל. מזיק באַטראַכט אים.)

הערשעלע — ר' אוריאל, איר זײַט אַ קלוגער מענטש. איר זײַט מיר געוויס נישט קיין שונא. איך האָב שוין לאַנג געוואָלט מיט אײַך זיך אַן עצה האַלטן... אויף זיך אַליין האָב איך מורא צו פֿאַרלאָזן זיך אין אַזאַ זאַך... עס איז נישט קיין קלייניקייט... און... און... איך וועל אײַך זאָגן דעם אמת: אויב איך זינדיק אָפֿט מיט מײַנע געדאַנקען, אויב איך טראָג אַ ווייטיק אין האַרצן, זײַט איר אין דעם אויך אַ ביסל שולדיק.

מזיק — איך? גאָט איז מיט אײַך!

הערשעלע — נאָך לאַנג... דעם ערשטן אָוונט, ווען איר זײַט געווען בײַ אונדז... האָט איר געזאָגט, אַז... אַז פֿריידעניו... מײַן ווײַבס פּלימעניצע... אַז...

מזיק — וואָס האָב איך, חלילה, געקענט זאָגן פֿון פֿריידעניוס אירענטוועגן? איך האָב געזאָגט, אַז זי איז שיין ווי אַ רויז אין מאָנאַט מײַ, רייצנדיק ווי די שטראַלן פֿון דער זון... אַז אירע צוויי אויגן זײַנען ווי לײַכטנדיקע שטערן... איר שטימע ווי די מוזיק פֿון מלאכים... אירע ציין געטאָקט פֿון פּערל־מוטער... אירע ליפּן ווי צוויי רויטע רובינען... איר האַלדז געשניצט פֿון מאַרמאָר?... אָדער... וואָס האָב איך געזאָגט?

הערשעלע — בײדע זײַנען זיי אויסגעוואַקסן בײַ מיר אין שטוב, אָבער זי איז מיר שטענדיק געווען ליבער. מיט אײן וואָרט האָט איר אויסגעגראָבן אַ געדאַנק, וואָס איז געווען טיף באַהאַלטן, פֿון וועלכן איך האָב פֿריִער קיין צײַט און קיין העזה געהאַט צו טראַכטן... איצט וויל איך דעם געדאַנק צוריק באַגראָבן און ער האַלט זיך שטאַרק אין מײַן מוח... איך טרײַב אים פֿון זיך און ער לאָזט מיך נישט אָפּ. גאָטעניו, איך ווייס נישט, וואָס זאָל איך טאָן?

מזיק — גאָט האָט געשאַפֿן אינעם מענטשנס לעבן פֿיל פֿרייד און גליק. דער מענטש דאַרף נאָר איינס טאָן: לעבן און געניסן. נאָר איין מאָל לעבט מען אויף דער וועלט. ר' הערשעניו, די צײַט שטייט נישט, די יאָרן פֿליִען, די לוסט גייט־אַריבער.

הערשעלע — וואָס רעדט איר דאָס? דאָס איז נישט קיין ייִדישע רייד, נישט קיין ייִדישע געדאַנקען! לאָזט מיך! (מזיק האַלט אים.) לאָזט מיך! איר ווילט מיך פֿאַרגיפֿטן מיט אײַערע אַפּיקורסישע געדאַנקען! איר ווילט מאַכן אַ תּל פֿון מײַן לעצטן פֿונק ייִדישקייט! לאָזט!

מזיק — שאַ! וואָס מאַכט איר אַזאַ ליאַרעם? טוט, ווי איר פֿאַרשטייט. איך זאָג אײַך נאָר, עס זײַנען דאָ געפֿילן, וועלכע רײדן צום ייִדן, ווי צו יעדן מענטשן. פֿאַרקערט, אויב איר זײַט אין דער אמתן אַ פֿרומער, כּשרער ייִד, ווי קענט איר לעבן מיט אַן עקרה העכער צען יאָר? ווייסט איר דען נישט, אַז דאָס ווערט גערעכנט פֿאַר אַזאַ חטא, ווי אונן בן יהודה האָט געטאָן, און עס קען זײַן, איר זײַט גאָר חייבֿ מיתה דערפֿאַר? און אַחוץ אַלע זאַכן טאַקע: וואָס איז דעם מענטשנס לעבן אויף דער וועלט אָן קינדער? פֿאַר וואָס זאָלט איר אַליין רויבן בײַ זיך דעם גרעסטן נחת, די גרעסטע נחמה? איר האָט איצט גענוג מיטלען אײַער ווײַב צו פֿאַרזאָרגן ביזן טויט... זי וועט קענען לעבן בעסער ווי איר האָט זיך אַמאָל געחלומט... איר ווילט מיך פֿאָלגן? טראַכט נישט, וואַקלט זיך נישט — גענומען און געטאָן, און שוין... בײַ אונדז, ייִדן, טרעפֿן זיך אַלע טאָג אַזעלכע זאַכן... גרויע, גרײַזע זקנים גטן זיך מיט זייערע אַלטע ווײַבער און נעמען

MISCHIEF

The man who has power isn't afraid of it. He always reaches whatever he strives for. A weak man sins constantly in his thoughts. But the strong man gets it all over with at once. If it's a sin, he sinned once. Is it better to sin a thousand times in thought or once in deed? Oy, don't be a hypocrite.

HERSHELE

That is true. After all, God already knows that I want to sin and that I sin in my thoughts. We are false and hidden only because we are afraid of people.

MISCHIEF

Reb Hershele, listen to my plan. It also has to do with a holy labor, a *holy labor*. Millions of Jews need prayer shawls. Here in the village the prayer shawls are manufactured by small entrepreneurs or by the workers, the weavers, themselves. We'll open a prayer shawl factory right here with machines, steam, and everything. The small entrepreneurs will have to get out of our way, and the workers will be grateful to come work for us. Just count up what you accomplish: you're busy making godly merchandise, you give work to hundreds of poor people, you fill the entire village with commerce and livelihood. The righteous Jews will have good prayer shawls and we will have their good money.

HERSHELE

Look here, I like that. That is a good plan. Good and useful for everybody. Reb Uriel, you have a good head, and I think that God couldn't have sent me a better advisor. Yes, our God and father, I like the plan. (Sighs)

MISCHIEF

The plan pleases you, the advisor, thank God, pleases you too, and yet you are somehow so sad. Reb Hershele, you have sorrows. I feel you are carrying a hidden pain in your heart. (Suddenly offstage the voice of FREYDENYU, HERSHELE's older niece, singing the setting of the Psalm of David which HERSHELE played on the violin in Act One. THEY listen.)

HERSHELE

Reb Uriel, you are an intelligent man. You are certainly not my enemy. For a long time I have wanted to get your advice. I am afraid to trust myself in such a matter. It's no small matter. And- and- I will tell you the truth: if I often sin in my thoughts, if I carry a pain in my heart, it's a little bit your fault too.

MISCHIEF

Mine? God be with you!

HERSHELE

For a long time... The first evening that you were with us, on Hanuka... you said that... that Freydenyu... my wife's niece... that...

MISCHIEF

What could I have said, God forbid, about Freydenyu? Did I say that she is pretty as a rose in the month of May, radiant as the beams of the sun, that her two eyes are like luminous stars, her voice like the music of angels, her teeth mother-of-pearl, her lips like two red rubies, her throat carved from marble? Or what did I say?

HERSHELE

Both girls grew up in my home, but she was always dearer to me. With one word you uncovered a thought which was buried deep, which I had never been bold enough to think until then. Now I want to bury the thought again, but it stays so strong in my mind. I drive it away, but it won't let go. God in heaven, I don't know what I should do.

MISCHIEF

God created much happiness and good fortune in human life. All man has to do is live. One lives in the world only once. Reb Hershenyu, time doesn't stand still, the years fly, joy passes.

HERSHELE

What are you saying? That is not Jewish talk, not Jewish thoughts. Let me go. (MISCHIEF holds HIM.) Let me go. You want to poison me with your heretic thoughts. You want to destroy my last spark of Jewishness. Let go!

MISCHIEF

Shh. What are you making such a fuss for? Do what you think best. I'm only saying that there are feelings which speak to Jews the same as to everyone else. In any case, if you are such a pious kosher Jew, how can you live with a barren woman more than ten years? You know that that is considered the sin of Onan ben Yehuda, which may even deserve the death penalty. Besides, what is a person's life in the world without children? Why are you robbing yourself of the greatest happiness, the greatest consolation? Now you have the means to provide for your wife till death. She will be able to live better than she ever dreamed.. You want my advice? Don't think, don't hang back: over and done with! Such things happen every day among us Jews. Gray old men divorce their old wives and take young girls. You, after all, are still a young man. Ah, you think too long about every little foolishness and then you have no resolution to do anything. (FREYDE's voice sings) Here she comes. Well, what do you know, I have forgotten to lock the strongbox. (Sings along) "*Yea, though I walk in the valley of the shadow of death,* I will fear no evil. (Ironically, to heaven) *for you are with me*.. you are with me." (Off)

יונגע מיידלעך... איר זײַט נאָך אַ יונגער מאַן. אָ, איר טראַכט צו פֿיל פֿון יעדער נאַרישקייט. דערפֿאַר האָט איר קיין אַנטשלאָסנקייט צו טאָן עפּעס. פֿריידע זינגט. האַ? זי גייט אַהער... אוי! וואָס זאָגט איר פֿאַרט? איך האָב פֿאַרגעסן צו פֿאַרשליסן די קאַסע. גייט און זינגט נאָך איר: „גם כי אלך בגיא צלמות, האָב איך נישט קיין מורא פֿאַר שלעכטס". צום הימל, איראָניש. „כי אתה עמדי..." דו ביסט מיט מיר. כאַ, כאַ, כאַ! אַפּ.

הערשעלע — האַרט־אויס, ר' אוריאל! בלײַבט... פּונקט איצט, נאָך די רייד, בלײַבן אַליין מיט איר, ווען דער גאַנצער גוף ברענט און דער קאָפּ איז צעמישט? דאַכט זיך, ווי ער רעדט, איז דאָס אַ גערעכטע זאַך... על־פּי דין בין איך אויך גערעכט... פֿון דעסט וועגן פֿיל איך אָבער דאָך, אַז מיר קומט נישט קיין קניפּ אין בעקעלע דערפֿאַר... מסתּמא איז דאָס דאָך נישט זייער כּשר... נישט לאַנג געטראַכט, זאָגט ער, גענומען און געטאָן... זעצט זיך נעבן טישל, ווו דאָס פֿידעלע ליגט. גאָטעניו, איך האָב מורא, איך האָב מורא, איך האָב מורא! ער קלאַפּט־צונויף די הענט און ציטערט אַזוי, אַז צוזאַמען מיט אים ציטערט דאָס טישל. פֿריידע קומט.

פֿריידעניו — פֿעטער, וואָס איז מיט אײַך? ער פֿאַרדעקט זײַן געזיכט. איר פֿילט זיך שלעכט, חלילה? וויל נעמען זײַן האַנט; ער לאָזט נישט. וואָס איז? איר זײַט בייז אויף מיר?

הערשעלע — יאָ, איך בין בייז, אָבער נישט אויף דיר, חלילה, איך בין בייז אויף זיך... איך בין בייז, ווײַל איך בין די לעצטע צײַט ביסלעכווײַז אַלץ געוואָרן אַן אַנדערער... פֿריידעניו, איך האָב מורא, איך בין שוין ניט הערשל דובראָוונער מער...

פֿריידעניו — איך זע, איך פֿיל און פֿאַרשטיי, אַז דער מאַן, וואָס רעדט איצט צו מיר, איז ר' הערשעלע דובראָוונער און נישט קיין אַנדערער...

הערשעלע — פֿריידעניו, דו ביסט אַ קלוגיטשקע. ביסט אַ גוטע. ביסט אַ כּשר קינד. און איך ווייס, דיר מעג מען זאָגן דעם גאַנצן אמת. הער: איך לעב שוין מיט דער מומע עטלעכע און צוואַנציק יאָר און מיר האָבן נישט קיין קינדער... זייער אויפֿגערעגט. יאָ, מיר האָבן נישט קיין קינדער... איך האָב צו איר, חלילה, גאָר נישט. זי איז אַ פֿרומע, כּשרע ייִדענע, און האָט מיר, חלילה, קיין מאָל נישט אָנגעטאָן קיין עגמת־נפֿש... אָבער... ע... פֿאַרשטייסט... אַן ערלעכער ייִד טאָר נישט לעבן מיט אַ ווײַב אַן עקרה. אַ ייִד דאַרף חתונה האָבן נאָר צוליב קינדער, אַז נישט טאָר מען גאָר נישט חתונה האָבן... און אַחוץ אַלע זאַכן וויל איך האָבן אַ קינד... כאָטש איין קינד... יאָ, ווײַ איז מיר. ווען איך זאָל האָבן איין זון! יאָ, פֿריידעניו, אַ פּנים איך וועל מוזן דער מומען געבן אַ גט.

פֿריידעניו — אָרעמע, אומגליקלעכע מומעניו, ווײַ איז מיר פֿאַר איר האַרץ!

הערשעלע — עס איז טאַקע, נעבעך, זייער אַ גרויס רחמנות אויף איר, אָבער זי איז אַן ערלעכע ייִדענע און וועט געוויס מקבל באַהבֿה זײַן דאָס, וואָס דער ייִדישער דין פֿאָדערט... הער, פֿריידעניו, איך האָב דיך געוואָלט פֿרעגן... ע... ע... שטעל זיך פֿאָר, איך האָב זי שוין אָפּגעגט און... און...

פֿריידעניו — איר דאַרפֿט גאָר נישט זאָגן מער! איך זאָל זײַן אַ פֿאַלשע, וואָלט איך זיך געמאַכט, אַז איך פֿאַרשטיי גאָר נישט און ווייס נישט פֿון וואָס צו זאָגן. איך וויל נישט זאָגן קיין ליגן, פֿעטער... נישט אומזיסט האָט עס מיר געגעבן אַ קלאַפּ ווי מיט אַ דונער איבערן קאָפּ, ווען... דעמאָלט... חנוכּה... צו דעם פֿינפֿטן ליכטל... איר געדענקט, ווען ר' אוריאל האָט געזאָגט... נישט אומזיסט ווער איך פֿאַרציטערט יעדעס מאָל, ווען איר גיט אַ קוק אויף מיר... אָבער פֿאַרגעסט נישט, זי איז מײַן צווייטע מוטער... און זאָל מיך גאָט שטראָפֿן, אויב איך וועל איר, חלילה, עפּעס בייז טאָן.

הערשעלע — קינד, ווער קען דאָס האָבן אַ האַרץ איר צו טאָן שלעכטס? אַז זי וועט נישט וועלן מיט איר גוטן פֿרײַען ווילן נעמען אַ גט, וועל איך זי נישט נייטן, חלילה... אָבער... אויב יאָ... און... און... אויב זי אַליין וועט אײַנוויליקן, אַז נישט אַן אַנדערע, אַ פֿרעמדע, זאָל פֿאַרנעמען איר פּלאַץ דאָ... וועסטו... ציטערט מיטן גאַנצן קערפּער. וועט... מיינסטו... אַז... אוי! פֿריידעניו, ווי שווער עס איז צו ריידן פֿון אַזעלכע זאַכן! זיי שווײַגן ביידע לאַנג. דו שווײַגסט?

פֿריידעניו — פֿעטער, איר פֿילט אַליין און איר ווייסט, וואָס איך קען ענטפֿערן... עס איז איבעריק צו ריידן.

הערשעלע — אָ, פֿריידעניו! פֿאַרגעס נישט, דו ביסט אַ יונג קינד, און איך בין צוויי און פֿערציק יאָר אַלט.

פֿריידעניו — אָ, וואָס רעדט איר? אין מײַנע אויגן זעט־אויס אַ יונגער־מאַן נעבן אײַך ווי אַ נאַרישער קונדס, אַ גאָרנישט. ווען איר זאָגט עפּעס, איז גלײַך ווי אַ נבֿיא רעדט, און וואָס איר טוט — טוט איר ווי אַן אײדעלער, אומגעווייִנלעכער מענטש. אָ, פֿעטער, ווען איר נעמט אײַער פֿידעלע און אײַערע אויגן ווערן באַגײַסטערט און דאָס פּנים ווערט באַלויכטן מיט אַ הימלישער ליכט, גלײַך ווי די שכינה רוט אויף אײַך... דאַן... דאַן... מיין איך, אַז מײַן האַרץ, מײַן זעל, מײַן לעבן, אַלץ געהערט נישט מער צו מיר... און איך דענק, ווי גליקלעך וואָלט איך געווען, ווען איך זאָל קענען ביזן טויט בלײַבן אין דעם הויז, וווּ איר זײַט! ווען איך זאָל קענען בלײַבן בײַ אײַערע פֿיס. לאָזט זיך אַראָפּ מיט אַ געפֿיל פֿון פֿאַרגעטערונג צו

HERSHELE

Listen, Reb Uriel. Stay. Alone with her right after that talk, when my whole body is burning, and my head is mixed up The way he talks, it seems it's the right thing. According to law, also, I am right. Nevertheless, all the same, I still can't feel that it is kosher. Don't think so long, he says: over and done with. (Sits down at the table where the fiddle lies) God in heaven, I am afraid, I am afraid, I am afraid. (Strikes HIS hands together and trembles so that the table trembles with HIM. FREYDE enters)

FREYDENYU

Uncle, what is the matter? (HE covers HIS face) Do you feel sick, god forbid? (Wants to take HIS hand, but HE won' t let HER) What is it? Are you angry at me?

HERSHELE

Yes, I am angry, but not at you, God forbid. I am angry at myself. I am angry because lately I have gradually been becoming a different man. Freydenyu, I am afraid that I am no longer Hershele Dubrovner.

FREYDENYU

I see, I feel and understand that the man who is speaking to me now is Reb Hershele Dubrovner and no one else.

HERSHELE

Freydenyu, you are a clever little one, you're a good, kosher child, and I know I can tell you the whole truth. Listen. I've been living with Auntie some twenty years and we have no children. Yes, we have no children. I have nothing against her, God forbid. She is a pious kosher Jewish wife and has never, God forbid, caused me any heartache. But... You understand, a righteous Jew should not live with a wife who is barren. A Jew must marry just in order to have children. Except for children, you're not supposed to marry.

And besides, I want to have a child. One child at least. If I could have one son. Freydenyu, it seems I will have to divorce Auntie.

FREYDENYU

Poor unfortunate Auntie. Oh, her poor heart.

HERSHELE

It is a very great pity for her. It is. But she is a righteous Jewish woman and will certainly accept willingly what Jewish law commands. Listen, Freydenyu, I wanted to ask you. Eh, imagine that I have already divorced her and... and...

FREYDENYU]

You don't have to say any more. I would be false if I pretended I didn't understand and didn't know what to say. I won't tell a lie, Uncle. There was a reason why it struck me like a thunderclap over my head when... that time, Hanuka, at the fifth candle... You remember, when Reb Uriel said? There is a reason why I tremble every time you look at me. But she is my second mother. May God punish me if I do anything bad to her, God forbid.

HERSHELE

Child, who would have the heart to do anything bad to her? If she won't accept a divorce of her own free will, I won't force her, God forbid. But... if yes... and- and... if she herself agrees that it shouldn't be someone else, not a stranger, to take her place here, will you... (Trembles with his whole body) Will... do you think... that... Ay, Freydenyu, how hard it is to talk about such things. (Both are silent a long time) You are silent?

FREYDENYU

Uncle, you know my answer.

HERSHELE

Freydenyu, don't forget, you are a young child and I am forty two years old.

FREYDENYU

In my eyes, a young man next to you looks like a foolish child, a nothing. When you say something, it's exactly as if a prophet speaks, and whatever you do, it's what a great man does. Ah, Uncle, when you take your violin, and your eyes become inspired and your face becomes illuminated with a heavenly light, exactly as if the heavenly presence rests on you. then .. then. I believe that my heart, my soul, my life, none of it belongs any more to me, and I think how happy I would be if I could stay till I die in a house where you are. If I could stay at your feet. (Sinks to HIS feet. HERSHELE looks at HER, takes the violin and plays Psalm of David. SHE looks at HIM and whispers the words. When SHE says "*Yea, though I walk through the Valley of the Shadow of Death,*" MISCHIEF enters silently and stands unnoticed. After playing, long pause.) Uncle, I believe that I love you.

HERSHELE

But... if... God forbid.... we're not, Freydenyu, sinning against God, blessed be he?

זײַנע פֿיס. הערשעלע גיט אַ קוק אויף איר, נעמט דאָס פֿידעלע און שפּילט „מזמור לדוד“. זי קוקט אויף אים און סופֿלירט די ווערטער. ווען זי זאָגט: „גם כּי אלך בגיא צלמות“, קומט שטיל מזיק און בלײַבט שטיין אומבאַמערקט. נאָכן שפּילן בלײַבן ביידע לאַנג שטיל.

פֿריידעניו — מיט אַ פֿאַרשטיקטער שטימע. פֿעטער, איך מיין, אַז איך האָב אײַך ליב...

הערשעלע — אָבער... אויב... חלילה... טאָמער, פֿריידעניו, זינדיקן מיר צו גאָט ב״ה?

פֿריידעניו — איך ווייס נישט... עס קען זײַן... אָבער איך מיין, אַז איך האָב אײַך זייער שטאַרק ליב...

הערשעלע — קינד, פֿריידעניו, אפֿשר טאָרן מיר נאָך נישט דענקען דערפֿון... אפֿשר איז דאָס אַן אומגליק?

פֿריידעניו — איך ווייס גאָר נישט... פֿעטער, איך זאָג נאָר דעם אמת: איך האָב אײַך ליב...

הערשעלע — אויסער זיך. אוי, גוואַלד, רבונו של עולם! אויב עס איז אויף מיר, חלילה, נאָר אַן אָנשיקעניש פֿונעם שטן, העלף מיר! פֿאַרלאָז מיך נישט, גאָטעניו! איך האָב נאָך אין מײַן לעבן נישט געפֿילט, ווי איך פֿיל איצט! איך וועל, חלילה, פֿון זינען אַראָפּ! איך וועל, חס ושלום, פֿאַרגעסן, אַז איך בין אַ ייִד, אַז איך בין אַ מענטש, אַז עס איז דאָ אַ הייליק געבאָט, אַז עס איז דאָ אַ גאָט, כּביכול! אוי, איך...

מזיק — ר׳ הערשעלע, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן...

פֿריידעניו דערוואַכט ווי פֿון שלאָף, שטייט־אויף און גייט לאַנגזאַם אָפּ.

הערשעלע — יאָ, ר׳ אוריאל, איר זײַט גערעכט. ווילט מען עפּעס טאָן, דאַרף מען נישט טראַכטן אַ סך. וואָרעם וואָס מער מען טראַכט, זינדיקט מען מער.

ציפּעניו — לויפֿט־אַרײַן און עפֿנט די טיר פֿון מיטן. נאָר קלעזמאָרים פֿעלן, ווײַטער איז דאָס אַ גאַנצע חתונה... אַלע מחותּנים זײַנען דאָ! כאַ, כאַ, כאַ! זײַט מקבל פּנים, חתנס צד גייט! פּעסעניו דערשײַנט אין טיר. קומט־אַרײַן! קומט־אַרײַן! הערשעלע איז דאָ.

כאַצקל, מאָטל און דאָבע

אַלע — גאָט העלף! גאָט העלף!

מזיק נעמט פּאַפּיר און זעצט זיך שרײַבן.

פּעסעניו — זיצט! זיצט! עס איז דאָך אַזאַ שׂמחה, אַז מען דערזעט איצט אַ מענטשן אין שטוב. איין ווײַלע... איך ברענג באַלד אײַנגעמאַכטס, לעקעך און פֿאַרבײַסן. אָפּ.

ציפּעניו — זעט נאָר, מאָטעלע האָט עס אַ שיינע, נײַע קאַפּאָטע. פֿי! גיט אַ פֿײַף.

דאָבע — שטיפֿעריין! מען טאָר נישט פֿײַפֿן אין שטוב: מען רופֿט־צונויף די נישט־דאָ־געדאַכטן.

מאָטעלע — זי איז אַליין אַ נישט־דאָ־געדאַכטס.

כאַצקל — וואָס מאַכסטו, ר׳ הערשעלע? דו זעסט־אויס, חלילה, ווי דיר פֿעלט עפּעס.

מזיק — זיצט בײַם טיש און שרײַבט. יעדן מענטש פֿעלט עפּעס. דעם וואָס פֿעלט גאָר נישט, דער איז קיין מענטש ניט.

כאַצקל — האָב קיין פֿאַראיבל נישט. האָסט אפֿשר איצט קיין צײַט נישט? איך בין געקומען צו דיר ריידן מכּוח צוויי זאַכן, צוויי ענינים. ר׳ הערשעלע, מיר זײַנען אַלטע גוטע פֿרײַנד און זינט גאָט האָט דיר געהאָלפֿן און דו ביסט אויפֿגעקומען...

דאָבע — קיין עין־הרע, קיין בייז־אויג... דעם נישט־גוטן אויף צעפּיקעניש, טפֿו! שפּײַט.

כאַצקל — ...האָב איך שטענדיק גערעכנט, אַז דו האָסט, איז פּונקט אַקוראַט, ווי איך האָב... נאָר אַז איך האָב נישט געדאַרפֿט, האָב איך נישט געבעטן.

הערשעלע — ביסט גערעכט, כאַצקל... פֿאַרגעס אָבער נישט, איך האָב אַ שותּף, ער האָט אויך אַ דעה.

מזיק גייט נעמען פּאַפּיר. לייזער קומט־אַרײַן שטיל, דערשראָקן און קוקט זיך אַרום.

כאַצקל — איך בין אַ פּראָסטער שלש־סעודות און וועל דיר זאָגן: נאָך מײַן שׂכל איז דאָס, וואָס דער מזיק איז אַ שותּף אינעם געלט און האָט אַ דעה בײַ דיר, נישט זייער יעלה ויבֿואדיק.

לייזער — עס איז אַ יעלה ויבֿוא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפּקד ויזכר... אַ קוק אויפֿן זון און דערשרעקט זיך. ר׳ כאַצקל, איין אויגנבליק... כאַצקל גייט צו אים. שש, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן: הײַנטיקן שבת בענטשט מען ראש־חודש? ער זעצט זיך אין אַ ווינקעלע.

כאַצקל — אײַ, דולט מיר נישט די פּיאַטע איצט מיט ראש־חודש!

הערשעלע — גייט צום פֿאָטער און זאָגט אים עפּעס שטיל, מיט כּעס.

FREYDENYU
I don't know. Maybe we are, but I believe that I love you very much.

HERSHELE
Child, Freydenyu, maybe we should give up thinking about it.. Maybe it is a misfortune?

FREYDENYU
I don't know at all. Uncle, I only tell the truth: I love you.

HERSHELE
(Beside himself) Oy, gevald, Lord of the world, if it is only an affliction from Satan, God forbid, help me. Don't abandon me, God. I have never yet in my life felt the way I feel now. I will, God forbid, go out of my mind. I will - may it not happen - forget that I am Jew, that I am a human being, that there is a holy commandment, that there is a god over all.

MISCHIEF
Reb Hershele, I wanted to ask you... (FREYDENYU awakes as if from sleep, stands up and exits slowly)

HERSHELE
Yes, Reb Uriel, you are right. If a person wants to do something, he shouldn't think it over a lot because the longer he thinks it over, the more he sins (TSIPENYU runs in and opens the middle door)

TSIPENYU
Only the musicians are missing, otherwise it's the whole wedding party. All the in-laws are here. Welcome them properly. Welcome the groom's side. (PESYE appears)

PESENYU
(In doorway) Come inside. Come in. Hershele is here.

HATSKL, MOTEL, DOBE
Hello. Hello. (MISCHIEF takes paper, sits to write)

PESENYU
Sit down Sit down. It's such a celebration nowadays to see somebody in the house. Just a minute, I'll bring compote and honey cake and snacks right away. (Off)

TSIPENYU
Just look, Motele has such a nice new silk coat. Fe. (Whistles)

DOBE
You naughty child, you shouldn't whistle in the house. Whistling calls the don't-even-think-about-them.

MOTELE
She's a don't-even-think-about-it herself.

HATSKL
How are you, Reb Hershele. You look, God forbid, as if you need something.

MISCHIEF
(Sits at table and writes) Every man needs something. Anyone who doesn't something is not a man.

HATSKL
Excuse me, maybe you have no time right now? I have come to you to talk about two things, two *matters*. Reb Hershele, we are two old good friends, and since God helped you and you have risen...

DOBE
No evil eye, no evil eye. To spite the no-good one.(Spits)

HATSKL
I have always figured that if you have, it's exactly the same as if I have. But since I didn't need, I haven't asked.

HERSHELE
You're right, Hatskl. Don't forget though that I have a partner. He has an opinion too. (MISCHIEF goes to take a paper. LEYZER comes in silently, frightened, and looks around)

HATSKL
I am a plain end-of-Sabbath dinner, and I will tell you: according to my sense, having the Mischief as a partner in the money, with an opinion, is not very [yaale vyavo]-ish. (first words of prayer recited at New Moon)xx

LEYZER
It's a (Begins reciting that prayer.) xx[yaale vyavo vyagia vyerae vyiratse vysamah a vypaked fyzakher]- (a look at his son and he gets scared) Reb Hatskl, a second. (HATSKL goes to him) Sh. I wanted to ask you: Is this Sabbath the new moon? (Sits in a corner)

HATSKL
Oh, don't bother me now with new moon. (HERSHELE goes over to his father and quietly says something angry to him.)

דאָבע — אײַ, וואָס זאָגסטו פֿאָרט? מיר בײַסט עפּעס אין נאָז. עס איז אַ סימן, אַז מען וועט זיך, חלילה, קריגן.

מזיק גייט צו מאָטעלען.

מזיק — מאָטעלע, וואָס איז דאָס? איר טראָגט גאָר אַן אויר־רינגל, ווי אַ ייִדענע?

מאָטעלע — יאָ, איך טראָג אַן אוירינגל, אָבער נישט ווי אַ ייִדענע, נאָר ווי אַ בחור.

ציפּעניו לאַכט.

דאָבע — אוי, לאַנג לעבן זאָלט איר. איר ווייסט, וואָס פֿאַר אַן אוירינגל דאָס איז? עס איז געקליבן געוואָרן זיבן שטיקלעך זילבער פֿון זיבן פּאָרפֿאָלק, וואָס האָבן זיבן שווער־און־שוויגערס און זיבן טאַטעס־און־מאַמעס. ער איז אַ ציטעריקער בײַ אונדז און דאָס

אוירינגל איז אַ שמירה. כּל־זמן ער טראָגט אים, קען דער נישט־דאָגעדאַכט ניט שטיין אין זײַנע ד׳ אַמות.

מזיק — באַטראַכט דאָס אוירינגל. אַזוי? דאָס איז מערקווערדיק. זעצט זיך צוריק.

ציפּעניו — גיט מאָטעלען אַ קניפּ. מאָטעלע, אַז דו ביסט יאָ אַ ציטעריקער, פֿאַר וואָס ציטערסטו נישט?

דאָבע גיט אַ מאַך אויף איר

הערשעלע — זעצט זיך צוריק אויף זײַן אָרט. נו, כאַצקל, לאָמיך הערן, וואָס האָסטו געוואָלט זאָגן?

כאַצקל — איך וועל דיר זאָגן אָן הקדמות: מיר מאַכן איצט טליתים, איך און מײַן מאָטעלע... מיר זײַנען גוטע וועבערס, און אַז מיר טוען אַ מלאכה, טוען מיר!

דאָבע — אוי, איז ער אַ בעל־מלאכה, קיין בייז־אויג זאָל אים ניט שאַטן. שטיל. ער ווייס נישט, אַז איך גיב אים טרינקען אַלע אין דער פֿרי וואַסער, געקאָכט אין קעפּלעך פֿון פּאַסטערנאַק מיט שאָלעכץ פֿון קנאָבל. דאָס איז זייער גוט צום געזונט.

כאַצקל — די באַלעבאַטים, בײַ וועלכע מיר אַרבעטן, זײַנען רוצחים און גזלנים. זיי זאָגן, אַז בײַ טליתים דאַרפֿן אַרבעטן נאָר ערלעכע, כּשרע ייִדן, און אַליין זײַנען זיי טריפֿע הערצער און קעשענע־שנײַדערס. אוי, ער איז אַליין אַ גנבֿ און וויל דער אַרבעטער זאָל זײַן אַ צדיק! האָבן מיר זיך מישבֿ געווען, עטלעכע וועבערס, און איך מיט מאָטעלען, און מיר ווילן מאַכן אַן אייגענע חבֿרותא... בערל לאַפּטיוך איז אויך מיט אונדז. ער ווייס פֿון אַזאַ מין קראָכמאַל, וואָס אַפֿילו פּראָסטע טליתים קענען אויסזען ווי זײַדענע, ווי אַנטיק מאָרע[17]... אַזוי מיט פּאַסן... בין איך געקומען, דו זאָלסט אונדז געבן געלט... עס וועט הייסן: דו לײַסט מיר...

הערשעלע — יאָ, פֿאַר וואָס נישט? אַ קוק אויף מזיקן און ער דערשרעקט זיך, ווי לייזער. איך וואָלט דיר געוויס געגעבן...

[17] שטאָף וואָס מיניעט זיך (בײַט קאָלירן).

נאָר... דו פֿאַרשטייסט... דו דאַרפֿסט דאָס איצט גאָר אין גאַנצן נישט. מיר עפֿענען דאָ, אי״ה, אין גיכן אַ גרויסע טליתים־פֿאַבריק און איר וועט, אי״ה, אַלע זײַן פֿאַרזאָרגט, אַלע.

כאַצקל — אַזוי? נו, ווייסטו וואָס? נו, לאָמיר אַלע זײַן שותּפֿות... אײן חבֿרותא...

הערשעלע — דו וועסט זען, דאָס גאַנצע שטעטל וועט זײַן כּמעט אַזוי ווי בשותּפֿות מיט אונדז. קיינער, חלילה, וועט זיך נישט נייטיקן אין אַרבעט און אין פּרנסה.

כאַצקל — אַזוי? הייסט עס: נישט געטאַנצט מיטן בער! נו, נו, מיר וועלן זען. איצט מכּוח דעם צווייטן עסק. איך וואָלט דיך געוואָלט פֿרעגן, ר׳ הערשעלע: וואָס הערט זיך מיט אונדזער שידוך? פֿריידעניו איז עפּעס, אי יאָ אַ כּלה, אי נישט אַ כּלה. עס איז עפּעס אַזאַ שידוך, וואָס איז נישט קיין טומטום און נישט קיין אַנדרוגינוס... איך פֿאַרשטיי ניט, וואָס דאַרף מען נאָך אָפּציִען און אָפּלייגן? אי מאָטעלע, אי פֿריידעניו, זיי זײַנען שוין ביידע ראוי...

דאָבע — קיין בייז־אויג!

כאַצקל — ראוי לחופּה ולקידושין.

לייזער — ברוך אַתּה ד׳ מקדש עמו ישׂראל על ידי חופּה וקידושין.

הערשעלע — בייז. טאַטע!

לייזער — דערשרעקט זיך און באַהאַלט זיך אין זײַן ווינקעלע.

מזיק — גייט צו הערשעלען. איר זעט, דער חשבון איז ריכטיק. שטיל. ר׳ הערשעלע, האָט איר שוין אָנגעהויבן, שטעלט אײַך נישט אָפּ אין מיטן וועג. געדענקט מײַן עצה: גענומען און געטאָן! זעצט זיך צוריק.

הערשעלע — יאָ, ר׳ כאַצקל, דו ביסט גערעכט. ציטערט. מכּוח דעם איז ווירקלעך צײַט צו ריידן. איך וויל אָבער, מען זאָל פֿריִער... פֿריִער זאָל מען הערן, וואָס זי... וואָס פֿריידעניו אַליין וועט זאָגן...

פּעסעניו — קומט מיט אַ פּאַדנאָס פֿול מיט פֿאַרבײַסן און

DOBE

Oy, what in the world are you talking about? Something itches in my nose. That's a sig that there will be, God forbid, a fight. (MISCHIEF goes to MOTELE)

MISCHIEF

Motele, what is this? You're wearing an earring like an old lady?

MOTELE

Yes, I'm wearing an earring, but not like an old lady, like a young man. (TSIPE laughs)

DOBE

Oy, long life to you, do you know what kind of an earring that is? Seven pieces of silve collected from seven couples who have seven fathers-in-law and mothers-in-law and sev parents. He is a trembler at home and the earring is an amulet. As long as he is wearing it, the Don't-think-about-it can't stand within four lengths of him.

MISCHIEF

(Goes close and examines the earring) Really? That's remarkable. (Sits back down)

TSIPENYU

(Pinches MOTELE) Motele, if you're a trembler, why aren't you trembling? (DOBE gestures at her.)

HERSHELE

(Sits back down in his place) Nu,Hatskl, let me hear, what did you want to say?

HATSKL

I'll tell you without an introduction. We're making prayer shawls now, my Motele an me. We are good weavers and when we do a job of work, we do it.

DOBE

Oh, is he a worker, no evil eye should harm him. (Quietly) He doesn't know that the water I give him to drink early every morning I boil first with parsnip heads with garlic skins. It's very good for the health.

HATSKL

The bosses we work for are murderers and robbers. They say that only upright kosher Jews should work on prayer shawls, and they themselves are unkosher hearts and pocket slitters. Himself, he's a thief, and he wants the worker to be a saint. So we held a meeting, some weavers and me and Motele, and we want to make our own cooperative. Berl Laptyuk is with us too. He knows a kind of starch to make even plain prayer shawls look like silk, antique changeable silk. In strips, sort of. So I came for you to give us money. Call it a loan.

HERSHELE

Yes, why not? (He looks at M and gets scared like LEYZER) I would certainly give yo only, you understand, now you don't need it. Soon, God willing, we are opening here a big prayer shawl factory here, and you will all be taken care of, God willing - all of you.

HATSKL

Really? Nu, you know what? Let's all be partners. One group.

HERSHELE

You will see, the whole village will be almost like in partnership with us. No one will, God forbid, go in need of a livelihood.

HATSKL

Really? So we don't have to dance with the bear. Nu,nu, we'll see. Now to the other matter. I would like to ask you, Reb Hershele, what's going on with our match. Freydenyu is somehow both a bride and not a bride. It is somehow a match which is not dairy and not meat.xxx I don't understand why we have to stretch it out and put it off. Both Motele and Freydenyu are already *of an age*.

DOBE

No evil eye.

HATSKL

Of an age for the canopy and the ceremony

LEYZER

Blessed is God who sanctifies his people Israel through canopy and ceremony.

HERSHELE

(Angry)Father! (LEYZER gets scared and hides himself in his corner)

MISCHIEF

(Goes over to HERSHELE) You see, the account is correct. (Quietly) Reb Hershele, now that you have started, don't stop in the middle. Remember my advice: over and done with. (Sits back down)

HERSHELE

Yes, Reb Hatskl, you are right. (Trembles) As to that, it is indeed time to talk. But first want us to... first we should hear what she... what Freydenyu herself will say. (PESENYU comes with a tray full of snacks and napkins)

PESENYU

You see? Nothing to complain about... (Takes napkin) Only, these things, I don't know whether you use it before you eat or after you eat? (Puts it on table)

סאַלפּעטקעס. איר זעט? נישט צו פֿאַרזינדיקן... נעמט אַ סאַלפּעטקע אָבער, אַט די זאַכן ווייס איך נישט. מען דאַרף דאָס פֿאַרן פֿאַרבײַסן אָדער נאָכן פֿאַרבײַסן?... שטעלט אויפֿן טיש.

ציפּעניו — אַט רוף איך שוין אַרײַן פֿריידעניו. אַ סוף! די עלטערע שוועסטער אַראָפּ פֿון מאַרק, וועט די ייִנגערע אויך קענען האָבן אַ האָפֿענונג. כאַ, כאַ, כאַ! זיידע, ווען איך וועל ווערן אַ כּלה, וועט איר מיך באַזעצן. אָפּ, רעכטס.

הערשעלע ציטערט.

פּעסעניו — וואָס איז, הערשעלע? זעט, ווי בײַ אים ציטערן די הענט, גלײַך ווי ער וויל, חלילה, עמעצן באַגזלען. דאָבע, פֿאַרבײַסט, דאָס איז געבאַקן געוואָרן אויף הוילע ווײַסלעך פֿון אייער.

דאָבע — קיין עין־הרע, געראָטן בײַ אײַך. אָט! אָט! מיר ווערן דאָך באַלד אמתע מחותּנתטעס. צעקושט זיך מיט איר.

פֿריידע און ציפּע קומען.

הערשעלע — פֿריידעניו, איך האָב דיך געוואָלט פֿרעגן... דאָס הייסט, נישט איך, ר׳ כאַצקל פֿרעגט... ער וויל וויסן, וואָס הערט זיך מכּוח דעם שידוך.

כאַצקל — איך וועל דיר זאָגן, ווי אַ פּראָסטער מענטש: דו ביסט עפּעס צו קידער־ווידערדיק. איך ווייס, אפֿשר געפֿעלט דיר איצט נישט אונדזער גאַנצער משׂא־ומתּן? ביסט איצט פֿון די גדולים און מאָטל איז אַ זון פֿון כאַצקל דראַכמע.

פֿריידעניו — דער שידוך? ר׳ כאַצקל, איך וועל אײַך זאָגן דעם אמת: קיין תּנאָים איז דאָך בײַ אונדז נישט געווען. אויב איך האָב פֿריִער געשוויגן, איז נישט ווײַל מאָטעלע איז מיר געווען געפֿעלן. איך האָב נאָר געמיינט, אַז עס דאַרף אַזוי זײַן... אָבער איצט... זײַט נישט בייז אויף מיר, איך קען נישט...

דאָבע — מאָטל האָט אויך ביט געחלשט נאָך דיר... פֿאַר דיר האָט ער מורא און פֿאַר ציפּעניון נישט... כאַצקל, זעסט? איך האָב

דיר געזאָגט, איך האָב געזען אין חלום אַ שוואַרצע קאַץ... אָט האָסט דיר!

פּעסעניו — פֿריידעניו, דו ווילסט נישט דעם שידוך? וואָס הייסט עפּעס? פֿאַר וואָס?

לייזער — פֿון זײַן ווינקעלע. זי וויל בעסער בלײַבן אין דער היים, אין אייגענע הענט...

הערשעלע — בייז. טאַטע, ווילסט זיצן ווי אַ מענטש, זיץ דאָ. און אַז נישט, וועל איך דיך בעטן, דו זאָלסט זיך מטריח זײַן...

ציפּעניו — אַזוי? איר שטייט נישט אָן! אַ גאַנצע בת־מלכּה געוואָרן? זאָג אַליין, מומעניו, איז נישט אַ רחמנות אויף מאָטעלען?

מאָטעלע — מיינט נישט, אַז איך וועל זיך שטאַרק נעמען צום האַרצן. איך מיין, עס איז נישט גוט צו האָבן אַ ווײַב, פֿאַר וועלכן מען מוז זיך שעמען...

ציפּעניו — געוויס דאַרף מען זיך שעמען פֿאַר איר! זי איז נישט פֿון אונדזער משפּחה.

פֿריידעניו — איך בעט אײַך, פֿאַרצאַפּט מיר נישט דאָס בלוט אומזיסט.

ציפּעניו — איך מיין, מען מעג האָבן אַ פֿעטער אַ גבֿיר, און זײַן ר׳ כאַצקל דראַכמעס שנור איז גאָר קיין בזיון נישט.

פּעסעניו — פֿריידעניו, אויב עס איז דערפֿאַר, ווײַל דעם פֿעטער האָט גאָט ב״ה געהאָלפֿן און דו האַלטסט זיך גרויס, איז דאָס זייער אַ גרויסע עוולה.

דאָבע — געדענקסט, מאָטעלע, אַז מיר זײַנען געגאַנגען אַהער האָבן מיר באַגעגנט אַ גויע מיט ליידיקע עמערס. זעסט? זי וויל נאָר נישט אַזאַ שידוך...

כאַצקל — מײַן מאָטל איז בײַ מיר חלילה נישט קיין בראַק. נאָר נישט, זי וויל נישט, מסתּמא ווייסט זי דאָך פֿאַר וואָס?

הערשעלע — איך וועל אײַך דערקלערן פֿאַר וואָס. הערט אויס, מיר זײַנען דאָ אייגענע מענטשן, כּמעט איין משפּחה. אויב פֿריידעניו וויל נישט דעם שידוך, געפֿעלט אפֿשר דער שידוך צי

פּעניון. איר מעגט מיר גלייבן, זי וועט געוויס קריגן נדן און כּלה־מתּנות ווי אַ באַלעבאַטיש קינד. אָבער איך וויל מיט אײַך איצט ריידן גאָר פֿון אַן אַנדער זאַך. נישט פֿון די קינדער, איך וויל ריידן פֿון זיך אַליין, דאָס הייסט: פֿון מיר און פֿון פּעסעניו. ראש־חודש אלול איז געוואָרן 22 יאָר נאָך אונדזער חתונה און, ווי איר ווייסט, גאָט האָט אונדזער זיווג נישט געבענטשט מיט קינדער. און צוליב וואָס לעבט אַ מענטש, אויב נישט צוליב קינדער?

פּעסעניו — טרויעריק. יאָ, אַזוי איז דאָס. די ווײַבער פֿלעגן זיך אָפּט וווּנדערן: אַזאַ ערלעכער ייִד ווי הערשעלע זאָל לעבן אַזוי פֿיל יאָרן מיט אַן עקרה. איך האָב אָבער זיי שטענדיק געזאָגט: מײַן הערשעלע איז גאָר אַן אַנדער מענטש, און די צוויי יתומות, וואָס זײַנען בײַ אונדז אין שטוב, זײַנען אונדזערע קינדער. פֿריידעניו וויינט. יאָ, פֿריידעניו, הערשעלע איז גערעכט: צו וואָס לעבט אַ מענטש, אויב נישט צוליב קינדער? איר בײדע זײַט אונדזערע קינדער און מיר לעבן נאָר צוליב אײַך... קושט פֿריידעניון.

TSIPENYU

I'm going to call Freydenyu right now. Get it over with. When the older sister is off the market, the younger one can have a hope too. Grandpa, when I become a bride, you will veil me. (Off right. HERSHELE trembles)

PESENYU

What is it, Hershele? Look how his hands tremble, just as if he wanted, God forbid, to rob somebody. Dobe, eat, this was baked with pure egg whites.

DOBE

No evil eye, they came out good. There now, we are about to become true family.(Kisses her. Enter FREYDENYU and TSIPENYU)

HERSHELE

Freydenyu, I wanted to ask you. That is, not I. Reb Hatskl is asking. He wants to know what is happening about the engagement.

HATSKL

I will tell you, like a plain man. You are somehow too wishy-washy. I don't know, maybe now you are not pleased with our whole deal. You are now an aristocrat, and Motel is a son of Hatskl Drakhme.

FREYDENYU

The engagement? Reb Hatskl, I will tell you the truth. We were never formally engaged, after all. If I was silent before, it's not because I liked Motel. I only believed that it had to be like that. But now.. don't be angry at me, I can't.

DOBE

Motel wasn't swooning over you, either. You he's afraid of, but not Tsipenyu Hatskl, you see? I told you, I saw a black cat in a dream, so there for you.

PESENYU

Freydenyu, you don't want the match? What is this, then? Why not?

LEYZER speaks the truth

(From his corner) She'd prefer to stay home with her own family.

HERSHELE cuts him short

(Angry) Father, if you want to sit decently, sit there, and if not, I'll will ask you to excuse yourself.

TSIPENYU

Really? It's beneath your dignity? Now that you're a princess? Admit it, Auntie, isn't it a pity for Motele?

MOTELE

Don't think that I'll take it so strongly to heart. I believe that it isn't good to have a wife who makes you feel uncomfortable.

TSIPENYU

Of course we feel uncomfortable around her. She doesn't belong to our family.

FREYDENYU

I beg you, don't drain my blood for no reason

TSIPENYU

I believe that one can have an uncle who's a rich man, and even so it's no disgrace to be Reb Hatskl Drakhme's daughter in-law.

PESENYU

Freydenyu, if it is because God blessed be his name has helped uncle and you consider yourself too fine, that is a very big transgression.

DOBE

Remember, Motele, as we were coming here, we met a peasant woman with an empty bucket? You see? She doesn't want a match like us.

HATSKL

I don't consider my Mottel trash, God forbid, not damaged goods. Not at all. If she isn't willing, she probably knows her reasons.

HERSHELE disposes of the match

I will explain her reasons to you. Listen, there's no one here but us, almost one family. If Freydenyu doesn't want the match, maybe the match pleases Tsipenyu. You may believe me, she will certainly receive dowry and wedding presents like a child of a good family. But now I want to talk to you about a different thing altogether. Not about the children. I want to talk about myself. That is, about Pesenyu and me. At the new moon of Elul it was twenty-two years since our wedding, and as you know God has not blessed our marriage with children. What does a person live for if not for the sake of children?

PESENYU

(Sadly) Yes, that is how it is. The women often used to wonder that such an upright Jew as Hershele should live so many years with a barren woman. But I always told them: my Hershele is another kind of man altogether, and the two orphans who in our home are our children. (FREYDENYU weeps) Yes, Freydenyu, Hershele is right. What does a man live for if not for the sake of children? You both are our children and we live only for your sakes. (Kisses FREYDENYU) live

הערשעלע — דו האָסט מיך ניט פֿאַרשטאַנען, פּעסעניו... נישט דאָס מיין איך... איך מיין... איך וויל האָבן אייגענע קינדער...

כאַצקל — שטיל. ער וויל האָבן אייגענע קינדער. נאָך מײַן שכל נאָך הייסט עס, ער וויל האָבן אַן אַנדער ווײַב...

אַלע — וואָס?!

לייזער — דעם בדחנס אויג האָט דאָס לאַנג געזען.

הערשעלע — יאָ, פּעסעניו. אויב איך באַטײַט עפּעס בײַ דיר, זײַ נישט בייז אויף מיר. אויב דו קענסט, זײַ מיר דן לכף זכות. איך וויל, מיר זאָלן זיך גטן.

פּעסעניו — גטן?! וואָס הייסט, הערשעלע, דו האָסט דאָך קיין מאָל גאָר נישט גערעדט דערפֿון!

הערשעלע — איך האָב נישט גערעדט, אָבער איך דענק שוין לאַנג דערפֿון.

פּעסעניו — גטן! אוי, ווי איז מיר! ווי איז מיר! וויינט.

אַלע ווייבער ווישן די טרערן.

הערשעלע — דאָס הייסט, חלילה, אויב דו ווילסט נישט, וועל איך דיך נישט נייטן. דו בלײַבסט דאָ אין שטוב, ווי דו ביסט געווען, און קיינער וועט נישט וואַגן דיר פּוגע בכּבֿוד צו זײַן. און איך? איך וועל עס אַריבערטראָגן באַהבֿה. וואָס זאָל מען טאָן? אַ מענטש קען דאָך נישט זײַן גליקלעך מיט אַלעמען.

פּעסעניו — ניין, הערשעניו, איך ווייס, דו ביסט אַן ערלעכער ייִד, אַן אײדעלער מענטש. אויב דו געפֿינסט, אַז מיר דאַרפֿן זיך גטן, וואָס זאָל מען טאָן? מסתּמא איז דאָך אַ גזר מן השמים. לאָמיר זיך גטן... ווי איז מיר! וויינט.

כאַצקל — שטיל. נאָך מײַן פּראָסטן שׂכל: פֿאַר וואָס איז דער גזר מן השמים נישט געקומען פֿאַרן געלט?

דאָבע — אוי, פּעסע לעבן, איך האָב אײַך געזאָגט: שטענדיק בײַ ראש־חודש בענטשן זאָגט די תּחינות פֿון מוטער רחל. זי איז אויך געווען אַ בעזדעטיכע[18], נעבעך.

פּעסעניו — וואָס העלפֿט איצט רײדן? מסתּמא ווייס הערשעלע, וואָס ער טוט... אוי! דערבאַרעמדיקער פֿאָטער אין הימל, אויף אַזאַ שלאַג האָב איך זיך נישט גערעכנט. אָבער אַז עס איז נישטאָ קיין ברירה, קען מען זיך דאָ נישט העלפֿן...

פֿריידעניו — פֿאַלט איר אויפֿן האַלדז. ניין, מומעניו, עס איז דאָ אַ ברירה! אויב מאָטעלע האָט נישט קעגן מיר... האָב איך אַפֿילו באַלד חתונה... איך... קען נישט רײדן פֿון געוויין.

מאָטעלע — איך וויל נישט, מען זאָל זיך מיט מיר וואַרפֿן. אָט יאָ, אָט ניין! דעם אמת געזאָגט: איר זײַט פֿאַר מיר צו אײדל... איר זײַט נישט מײַן גלײַכן... ציפּעניו איז אַן אַנדער זאַך...

הערשעלע — פּעסעניו, וואָס וויינסטו אַזוי?

פּעסעניו — אַ ביסעלע וויינען... גאָט וועט מיך ניט שטראָפֿן פֿאַר די טרערן...

---

[18] עקרה.

פֿריידעניו — מומעניו, טײַערע מומעניו, איך בין ניט שולדיק... זי וויינט.

פּעסעניו — נאַרעלע, וואָס קענסטו שולדיק זײַן? קינד מײַנס, אַז עס איז באַשערט פֿון גאָט, מיר זאָלן זיך גטן, קען מען דאָך מיט גוואַלד נישט לעבן צוזאַמען. גיט אויף איר אַ קוק. וואָס? דו? אַ, דאָס מיינסטו?... דאָס הייסט, דו? איך, אַלטער נאַר, האָב נישט פֿאַרשטאַנען... נו, פֿריידעניו, אײדער אַ פֿרעמדע, זאָל דאָ פֿאַרנעמען מײַן פּלאַץ, איז דאָך שוין בעסער די, וועלכע איך האָב כּמעט פֿאַר אַן אייגן קינד גערעכנט... זאָל דיר גאָט געבן גליק... אַזעלכע מענער ווי ר' הערשעלע וואַלגערן זיך נישט אין די גאַסן... צוויי און צוואַנציק יאָר געלעבט צוזאַמען און איך האָב, חלילה, קיין שלעכט וואָרט פֿון אים נישט געהערט... וויין נישט, נאַר... איך וועל זײַן בײַ ציפּעניון, אָבער איך וועל אויך דיך נישט פֿאַרגעסן... און... פֿריידעניו, אַז גאָט וועט דיך בענטשן מיט קינדערלעך, וועל איך זיי ניאַנטשען ווי מײַנע אייגענע, ווי מײַנע אייניקלעך... אַז איך קען נישט זײַן אַ מאַמע, וועל איך כאָטש זײַן אַ באָבע. וויינען אייגע בײַ דער אַנדערער אין די אָרעמס.

הערשעלע — ווי אַזוי קען מען גיין מיט אַן אייגענעם וועג, אַז מען מוז אויף יעדן טריט עמעצן צעטרעטן? ווי קען מען פֿאַר זיך אַליין אָפּטיילן אַ שטיקל גליק, אַז מען דאַרף עס רײַסן מיט פֿליש און בלוט?... ניין, איך האָב מורא. ער זאָגט ליגן מיט זײַן גאַנצער פֿילאָסאָפֿיע. גליקלעך זײַן וועל איך קיין מאָל נישט קענען! וויינט ביטער. פּעסעניו, זײַ נישט בייז אויף מיר! איך פֿאַרדין נישט דײַנע כּשרע טרערן! איך בין אַ סך ערגער ווי דו האָסט מיך גערעכנט. איך ווייס, איך פֿיל, ווי שווער דיר איז איצט. אוי, פּעסעניו, פּעסעניו, פּעסעניו!

אַלע וויינען. מזיק באַטראַכט הערשעלען איראָניש.

פֿאָרהאַנג

HERSHELE

You didn't understand me, Pesenyu. That's not what I mean. I mean.. I want to have children of my own.

HATSKL

(Quietly) He wants to have children of his own. According to my sense that means he wants to have another wife.

ALL

What?

LEYZER

The jester's eye saw it long ago.

HERSHELE

Yes, Pesenyu, if I mean anything to you, don't be angry at me. If you can, judge me as I have earned by you. I want a divorce.

PESENYU

Divorce? What do you mean, Hershele, you never said anything about it.

HERSHELE

I never said, but I have already been thinking about it a long time.

PESENYU

Divorce? Oy, woe is me woe is me. (Weeps. All the women wipe their tears)

HERSHELE

That is to say, if you don't want to, I won't force you, God forbid. You'll stay here in the house as you were, and no one will dare to dishonor you. And I? I will bear it with love. What should one do? A man can not after all be happy with everyone.

PESENYU

No, Hershele, I know, you are a righteous Jew, a fine man. If you decide that we must divorce, it can't be helped. Probably it is a decree from heaven. Let us divorce. Woe is me. (Weeps)

HATSKL

(Quietly) According to my plain sense: why didn't the decree from heaven come before the money?

DOBE

O, Pese dear, I told you, when you bless the new moon, always say the Lamentations of Mother Rachel. She was barren too, poor thing.

PESENYU

What does talking help now? Probably Hershele knows what he's doing. Oy. father in heaven, I did not expect such a blow. But if there is no choice, we can't help ourselves.

FREYDENYU

(Falls on her neck) No. Auntie, there is a choice. If Motele has nothing against me.. I'll get married.. I'll marry him right away.. I... (Can't talk for weeping)

MOTELE

I don't want to be tossed around. Yes or no. To tell the truth, you are too refined for me. You're not my taste. Tsipenyu is something else.

HERSHELE

Pesenyu, why are you crying so?

PESENYU

A little cry... God won't punish me for tears.

FREYDENYU

Auntie, dear Auntie, it's not my fault... (She weeps)

PESENYU

Little Silly, how can it be your fault? My child, if it is fated by God that we should divorce, no force can keep us together. (Takes a look at her) What? You? Ah That's what you mean? You mean, you... I, old fool, didn't understand. Nu, Freydenyu, sooner than that a stranger should take my place, after all, better you whom I considered almost my own child. May God give you happiness. Such men as Reb Hershele aren't wandering around in the streets. Twenty-two years living together, and I didn't hear one bad word from him, God forbid. Don't cry, fool. I will be with Tsipenyu, but I won't forget you either. And.. Freydenyu, when God blesses you with little children, I will nurse them like my own, like my grandchildren. If I can't be a mother, I will at least be a grandmother. (THEY weep in each other's arms)

HERSHELE

How can one go his own way if he must trample somebody at every step? How can one get a little bit of happiness for himself if he must tear it off with flesh and blood? No. I am afraid his whole philosophy is a lie. I will never be able to be happy. (Weeps bitterly) Pesenyu, don't be angry at me. I don't deserve your kosher tears. I am a lot worse than you considered me. I know, I feel, how hard it is for you now. Oh, Pesenyu, Pesenyu. (All weep. MISCHIEF contemplates HERSHELE ironically.)

CURTAIN

דריטער אקט

נאָך אַ פּיל רײַכערער זאַל בײַ הערשעלען אין הויז. בלומען, פאָרטיערן. עס איז נאַכט. לאָמפּן ברענען אויף די טישן. אין אַ ווינקעלע, צווישן בלומען, אַ גרויסע אײַזערנע קאַסע, בײַ וועל־כער מזיק זיצט און ציילט גרויסע פּעקלעך מיט געלט... לייזער גייט־אום איבער דער שטוב, אומגעדולדיק.

לייזער — מערקווערדיק, כאָטש צערײַס זיך, נישטאָ! נאָך אַ מאָל: אַכמע, באַכמע, גאַכמע, דאַכמע, האַכמע... שרײַט אין טיר: נו, גיכער דאָרט! האָסט געהערט, וואָס ר׳ אוריאל האָט געזאָגט? אַ יידישער דינער טראָגט־אַרײַן אַ פלאַש ווײַן מיט צוויי גלעזער. ווו האַלט איך? האַכמע, וואַכמע, זאַכמע...

מזיק — גייט צום ווײַן און גיסט־אָן. איר וועט נעמען אַ ביסעלע? איך האָב אײַך ליב, ווען איר זײַט שיכּור.

לייזער — אַ שאלה, אויב איך האָב די מעלה צו מאַכן אַ יעלה־!¹ טרינקט אַ גאַנצע גלאָז. ר׳ אוריאל, שש!... איך מוטשע מיך שוין צוויי טעג צו געפינען אַ גראַם צום נאָמען כאַצקל דראַכמע און כאָטש צערײַס זיך... איך גיי נאָכן „אַלף־בית": „א" — אַכמע, „ב" — באַכמע, „ג" — גאַכמע, „ד" — דאַכמע, „ה" — האַכמע... נישטאָ! לחיים. טרינקט ווידער.

מזיק — יאָ, בײַ כאַצקל דראַכמע גראַמט זיך נישט... כאַ, כאַ, כאַ! זיצט, ר׳ לייזער, מיר וועלן טרינקען און שמועסן. זיי זעצן זיך. מזיק זופּט לאַנגזאַם און צו ביסלעך. ווי אַלט זײַט איר?

לייזער – טרינקט. עס האָט זיך בײַ מיר שוין אַריבערגעקאַ־

---

¹ אַ גוואַלד.

טשעט איבער די זיבעציקער. ר׳ אוריאל, איך האָב אײַך געוואָלט פרעגן: ווען דאַרף הערשעלע קומען צו פאָרן?

מזיק — עס קען זײַן הײַנט, עס קען זײַן אין אַ פּאָר טעג אַרום... איר בענקט נאָך אים און ער, מסתּמא, בענקט נאָך זײַן יונג ווײַבל.

לייזער — זאָל מיר גאָט געבן אַ קרענק, אויב איך בענק... איך פיל זיך דאָ אין דער היים, נאָר ווען ער איז אין דער היים נישטאָ. לחיים! טרינקט. אַ מערקווערדיקע זאַך, איך האָב איבערגעטאַפּט דעם גאַנצן „אַלף־בית", „פ" — פאַכמע, „ק" — קאַכמע, „ר" — ראַכמע...

מזיק — זופּט, פאַרטראַכט. אָט האָסטו אַ מענטש, באַשאַפן געוואָרן אין געשטאַלט פון גאָט. האָט אָפּגעלעבט העכער 70 יאָר, און וואָס איז ער? נאָך וואָס האָט ער געלעבט? וואָס האָט ער אויפגעטאָן? וואָס פאַרשטייט ער מער פון אַ בהמה? כאַ, כאַ, כאַ! גייט־אום און ברעכט זיך דעם קאָפּ אויפן גראַם פון אַכמע, דראַכמע, האַכמע... צוב מייסטן, אָט אַזוי, ברעכט מען זיך דאָס גאַנצע לעבן דעם קאָפּ איבער גראַם, און פּלוצלינג קומט דער מלאך־המוות און זאָגט: געטלעכער בדחן, גענוג גראַמלען² זיך. טרינקט, ר׳ לייזער! איז ער געגאַנגען צ דערלאַנגען, כאַ, כאַ!

לייזער — ר׳ לייזער טרינקט ווי אַ קייסער און ר׳ זרח טרינקט ווי אַ מאָנאַרכע... טרינקט. איר לאַכט פון מײַן גראַם, הא גיט אַהער אײַער אויער, איך וועל אײַך זאָגן בסוד: שש! איר זײַ במחילה אַ מלמד. למשל, ווען בײַ אַ קינד טוט ווי דאָס בײַכעלע, גי מען אים אַ צאַצקע... וואָס מיינט איר, פון אַ צאַצקע גייט־אַוועק דע בויכווייטיק? אָבער גאָרנישט! וואָס זשע דען? דאָס קינד פאַרשפּיל זיך מיט דעם צאַצקעלע און פאַרגעסט אויף אַ ווײַלע, וואָס עס טו זיך אין בײַכעלע. ידידי ר׳ אוריאל, בײַ יעדן מענטשן, נעבעך, ט

---

² שפּילן זיך אין גראַמען,

ווי דאָס בײַכעלע. איר זײַט אַ ווויללערנער, זאַבאַוועט³ איר זיך מיט אַ וואַזשנער צאַצקע, אַן אַנדערער שפּילט זיך מיט עפּעס אַנדערש. איך שפּיל זיך מיט גראַם. עס איז אָבער נאָר דערפאַר, ווײַל דאָס בײַכעלע טוט ווי. זינגט. איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען אַ ביסל משקה פון דער פּליאַשקע. טרינקט.

מזיק — דאָס בײַכעלע טוט ווי? כאַ, כאַ, כאַ! דאָס איז ניט שלעכט.

לייזער — איר פרעגט: מיט וואָס איז לייזער בדחן מער פון אַ בהמה? הע, לייזער בדחן קען זײַן אַ בהמה. אַ בהמה אָבער קען נישט זײַן קיין בדחן... מען דאַרף עס קענען... איר ווילט עפּעס הערן פון מיר? למשל: מײַן זון רופט מען צבֿי־הערש. צ ב י איז צ—ב—י, דאָס מאַכט: צדיק באמונתו יחיה. אויב איר ווילט פאַרקערט, מאַכט עס: צאָרט בערי יעהאָ⁴. און טאָמער ווילט איר, ווײַזט מײַן זונס נאָמען באַשײַמפּערלעך, אַז גאָט האָט באַשאַפן צען מאָס רייד. וואָרעם אַ מאָס רופט זיך קבֿ, ק—ב איז הונדערט און צוויי ווי „צבֿי"... און הערש, ווען מען פאַרדרייט די אותיות, מאַכט „עשׂרה"... הייסט עס: „עשׂרה קבֿ"... צען מאָס. עהע! אָדער, כּדומה, אײַער נאָמען איז אוריאל. א— איינס, ו — זעקס, ר — צוויי הונדערט, י — צען, א — איינס, ל — דרײַסיק. צוזאַמען איז דאָס 248, דאָס הייסט, רמ״ח. אַנט־קעגן די רמ״ח אבֿרים, וואָס אַ מענטש האָט... און איר ווילט, מאַכט

---

3 yrs later

ACT THREE

(Drawing room in HERSHELE's home, much more richly furnished than in Act Two. Flowers, drapes. It's night; lamps burn on the tables. In a corner among flowers a big iron strongbox which MISCHIEF sits at and counts big packets of money. LEYZER walks ~~over~~ around the room impatiently)

LEYZER

Remarkable. You can tear yourself in pieces, it isn't there. Again: akhma bakhma gakhma dakhma hakhma.. (Yells at the door) Nu, faster. Did you hear Reb Uriel? (A Jewish servant brings in a bottle of wine with two glasses) Where was I? Hakhma vakhma zakhma

MISCHIEF

(Goes to wine and pours) Will you take a little? I love you when you're drunk.

LEYZER

I'm afraid that my poor brain/ Can't even remember how to bless a glass of wain - wine. (Drinks a whole glass) Reb Uriel, Ssshh. I've been torturing myself for two whole days to find a rhyme to the name Hatskl Drakhme, and I'm tearing myself into pieces- I go along the alphabet: Aleph: akhme,Bes: bakhme, Gimel: gakhme, Daled; dakhme, Hey; hakhme. It's not there. Lekhayim. (Drinks more)

MISCHIEF

Yes. Hatskl Drakhme doesn't care much for rhyming. Ha ha ha. Sit, Reb Leyzer, we'll have a drink and a chat. (They sit. MISCHIEF sips slowly.) How old are you?

LEYZER

(Drinks) The seventies have rolled over me. Reb Uriel, I wanted to ask you: when is Hershele supposed to come home?

MISCHIEF

Maybe today, maybe few days more. You miss him, and he probably misses his young little wife.

LEYZER

God should burn me up alive/ If I miss my son the scribe. I feel at home here only when he is not at home. Lekhayim (Drinks) A remarkable thing, I have groped my way over the whole alphabet. Fey: fakhme, Kuf: kakhme, Resh: rakhme.

MISCHIEF

(Sips. Thoughtful) Here you have a man, created in the form of God He has lived out more than seventy years, and what is he? What has he lived for? What has he accomplished? What does he understand better than a cow does? Goes and breaks his head over a rhyme for akhme, drakhme, hakhme. Most people break their heads all their

lives looking for the rhyme and suddenly comes the angel of death and says, "Pious jester, enough rhyming." Drink, Reb Leyzer. So off he toddled/ With his bottle.

LEYZER

Reb Ley-zahr/ Drinks like the czar, and Reb Zarking/ Drinks like a king. (Drinks.) You laugh at my rhyming, eh? Give me your ear over here, I'll tell you a secret. Sshh. You are, begging your pardon, a fool. For example, when a child's tummy hurts, we give him a toy. What do you think, a stomach ache goes away because of a toy? Not at all. The child tricks himself with the little toy and forgets for a while that his tummy hurts. My dear friend Reb Uriel, every man's tummy hurts. You are a clever man, you cheat yourself X with an xx toy, another man plays with something else, I play with rhymes. But it's only because my tummy hurts. (Sings) "So off he toddled/ With his bottle/ Drank his liquor/ Quicker and quicker." (Drinks)

entertain, occupy

MISCHIEF

Your tummy hurts? That's not bad.

LEYZER

Command Performance

You ask how Leyzer the Jester is better than a cow. Hah. Leyzer Jester may be a cow but a cow can't be a jester. You have to know how to do it. You want to hear something of what I can do? For example They call my son Zvi Hirsh. *Zvi* is Z B Y, that makes The *righteous man will live in his faith.* If you want it the other way round, it makes xxx. And in case you want, my son's name clearly shows that God created ten measurees of speech. Because a measure is a *[kav]*, *K V* is a hundred and two like *ZVI*, and Hersh, when you turn the letters around, makes ten... Which is to say, ten *[kav]*, ten measures. Aha! Or let's say, your name is Uriel, spelled *Aleph, Vov, Resh, Yod, Aleph, Lamed. Aleph* one, *Vov* six, *Resh* two hundred, *Yod* ten, *Aleph* one, *Lamed* thirty. Together it's two hundred and forty-eight, which we call *ramach*, the number of a man's outer organs. And if you like, *ramach* reversed is *hamor*, a donkey. Or it's *mahar*, tomorrow, after the cold noodle pudding. And if you like, it even makes *rehem*, a womb. Without having to stop and think, I can use the letters of Uriel to make these words: *[eli or]* my God is light; *[y'ar li]* he will give me light; *[lo yir'u]* they will not see. And in Russian, Uriel makes O Rilo, which means Right on your chin, ha? And if that's not enough for you, I'll tell you that the letters of Mischief spell xxxx. You ask what Leyzer the Jester is? He is a man with a soul like all men. He is a Jew, and a Jew has a good head and has sense. You're a wise man because you laugh when you feel like laughing and cry when you feel like crying? I'm more skillful than you. I laugh and jest when I feel like crying, when my heart is torn in me and nobody knows why. Truly, what of my entire life is left for me, and what do I have here in this big rich house? Ah. "So off he toddled..." Sshh. Bend down your ear. I'm going to go to say that you ordered another bottle of wine. "So off he toddled/ With his bottle/ Drank his liquor/ Quicker and quicker Drank it in/ And wet his chin." (Exits with the empty bottle).

Villain. Lowlife. Stoolpigeon. Horsethief.

רמ״ח פארקערט „חמר״, אן איזל. אדער דאס איז „מחר״, מארגן נאכן קאלטן קוגל... און אז איר ווילט מאכט עס גאר „רחם״. נישט טראכטנדיק מאך איך פון די אותיות פון „אוריאל״ די דאזיקע ווערטער: „אלי אור״, מיין גאט איז ליכט; „יאור ליי״, ער וועט מיר לייכטן; „לא יראו״, זיי וועלן נישט זען. און אין רוסיש מאכט מען פון אוריאל: או רילא! — אין מארדע אריין, הייסט עס. הא! און טאמער איז אייך ווייניק, זאג איך, אז די ראשי־תיבות פון מזיק מאכט: „מ״ — מאשעניק, „ז״ — זשוליק, „י״ — יאבעדניק, „ק״ — קאטארעזשניק!

---

[3] שפילט, האלט זיך אונטער. — [4] זאל דער טייוול אים נעמען.

כי, כי, כי! איר פרעגט, וואס איז לייזער בדחן? ער איז א מענטש מיט א נשמה, ווי אלע מענטשן. ער איז א ייד און א ייד האט א גוטן קאפ און האט שכל. איר זייט א חכם, ווייל איר לאכט, ווען עס לאכט זיך, און וויינט, ווען עס וויינט זיך? איך בין מער בריה פון אייך: איך לאך און בדחן זיך, ווען מיר ווילט זיך וויינען, ווען מיין הארץ ווערט אין מיר צעריסן און קיינער ווייסט נישט פאר וואס. טאקע באמת, וואס איז מיר געבליבן פון מיין גאנצן לעבן און וואס האב איך דא אין דער גרויסער רייכער שטוב? ע! איז ער געגאנגען... שש! ביינט־צו דעם אויער. איך וועל גיין זאגן, אז איר האט געהייסן געבן נאך א פלאש משקה... ער איז געגאנגען צו דערלאנגען א ביסל משקה פון דער פליאשקע... און האט גענומען צו דעם גומען... אפ, מיט דער ליידיקער פלאש.

מזיק — פארטראכט. אט האסטו דעם מענטש: א גראבער נאר און רעדט ווי א חכם. א דענקער און בדחנט זיך. מאכט גרימאסן ווי א מאלפע און פילט ווי א גאט. טרוימט ווי א קעניג און לעבט ווי א שקלאף! א גערויש. א, מיר דאכט זיך מיין שותפס שיין, יונג ווייבל גייט אהער. פריידעניו קומט פון אן אינעווייניקסטער טיר. זי איז זייער רייך געקליידט און באפוצט מיט צירונג.

פריידעניו — איר זייט דא אליין, ר׳ אוריאל? איז נישטא קיין בריוו? גייט צום שפיגל.

מזיק — ניין! איך מיין, ווייל ר׳ הערשעלע האט ניט געשריבן, וועט ער אליין היינט קומען. פריידעניו, דערלויבט מיר אייך צו זאגן: איר דארפט נישט קוקן אין שפיגל. אייער שיינקייט שיינט זיך אפ נישט נאר אינעם קאלטן גלאז.

פריידעניו — טרויעריק. איך קוק אין שפיגל, ווייל די לעצטע צייט איז דאס ביי מיר א געוווינהייט. איך האב קיין אנדער זאך נישט וואס צו טאן און בין נאר פארנומען מיט זיך אליין. מיינט איר נישט, ר׳ אוריאל, אז עס איז זייער טרויעריק און לאנגווייליק צו לעבן אויף דער וועלט?

מזיק — דאס לעבן איז א שיינער גארטן פול מיט פרוכטביימער. פארשידענע פירות פון פרייד און פארגעניגן וואקסן איבערן מענטשנס קאפ. דער מענטש וויל זיך אבער נישט אויפהייבן א ביסל צו דערגרייכן די דאזיקע פרוכטן; ער רייסט נאר די גרינע ביטערע בלעטלעך פון די ביימער, קייט זיי און קלאגט זיך, אז דאס לעבן איז ניט געשמאק. כע, כע, בלעטלעך קייען איז דערלויבט און פירות עסן איז פארבאטן! איין מאל האט די פרוי געוואגט צו געניסן פון די פארבאטענע פרוכטן — זי האט געהאט דאס גליק צו עסן און געבן דער גאנצער מענטשהייט פון די פרוכטן פון עץ־הדעת... דאס בוים פון וויסן!... דורך דער פרוי וועלן די מענטשן פריער אדער שפעטער געניסן אויך פון דעם עץ־החיים — בוים פון לעבן...

פריידעניו — איך בין נישט קיין געלערנטע און פארשטיי ניט, וואס איר האט געזאגט פון עץ־החיים און עץ־הדעת. איך ווייס אבער, אז נאך דעם ווי די מוטער חוה האט געהאט פארגעניגן פון די פארבאטענע פרוכטן איז געקומען דער טויט, די שמערצן, טרערן, און ליידן... און וואס איז יעדער פארגעניגן? א קורצע הקדמה צו לאנגע ווייטיקן און שמערצן. איך טו־אן א נייע קלייד, באפוץ זיך מיט צירונג, גיט מיר דאס פארגעניגן אויף איין אויגנבליק, נאך דעם ווערט עס מיר מיאוס און דאס הארץ שמארצט.

מזיק — דארף מען זיך זוכן נייע, אנדערע, נאך נישט איבערגעלעבטע פארגעניגנס.

פריידעניו — ניין, פארגעניגן קען א מענטשן ניט גליקלעך מאכן און קיין פרייד גיט דאס לעבן נישט.

מזיק — ווייניק פרייד קענט איר האבן דא אין ר׳ הערשעלעס הויז!

פריידעניו — דא אין הויז האב איך פארנומען דאס פלאץ פון דער אידעלער פרוי, וועלכע איז געווען מיין צווייטע מוטער. עס איז שוין העכער דריי יאר, ווי ר׳ הערשעלעס הויז דערמאנט מיר דאס יעדן אויגנבליק.

מזיק — איר קענט עס נישט פארגעסן, ווייל אייך האט פאראייניקט מיט ר׳ הערשעלען נישט א געפיל פון ליידנשאפט, נאר א געפיל פון פארגעטערונג. פארגעטערונג איז א הימליש געפיל. מיר לעבן אויף דר׳ערד. פארגעטערונג — דאס איז דאס ערשטע געפיל וואס א פרוי רופט ביי אונדז ארויס. אבער די אויפגאבע פון א מאן איז די דאזיקע געטין צו דערנידעריקן און פאר א פרוי מאכן. עס איז גרויזאם, גראב, אומפאעטיש, אבער אזוי וויל די נאטור.

פריידעניו — הערט אים נישט. א, ווען איך זאל ווייניקסטנס א קינד האבן.

מזיק — פון קינדער דערווארט איר פרייד? קינדער נעמען־צו ביי די פרויען זייער חן, מאכן זיי פאר דער צייט קראנק און אלט. רייסן זיי אפ פון דער גאנצער לעבעדיקער וועלט... רייכע, געבילדעטע פרויען טוען אלע מיטלען, כדי קיין קינדער נישט האבן, אפפערן די יוגנט, די פרייהייט, די שיינקייט, נישט פילנדיק קיין ליבע, קיין ליידנשאפט! פוי, אומזיסט!... א גערויש. ווער גייט עס? דאבע אריין אין טיר.

MISCHIEF

(Thoughtful) There you have man: a vulgar fool and talks like a wise man. A thinker and jests. Makes faces like a monkey and feels like a god Dreams like a king and lives like a slave. (Noise) Ah, I think my partner's pretty young wifie is coming here.
(FREYDENYU comes through the inner door. She is very richly dressed and jeweled)

FREYDENYU

Are you here alone, Reb Uriel? There's no letter? (Goes to mirror)

MISCHIEF

No, because Reb Hershele didn't write, I think he will come today. Freydenyu, permit me to say you don't have to look in the mirror. Cold glass doesn't show your beauty at all.

FREYDENYU

Looking in the mirror has become a habit for me lately. I have nothing else to do I am totally occupied with myself. Don't you believe, Reb Uriel, that it is very sad and boring to live in the world?

MISCHIEF

Life is a beautiful garden full of fruit trees. Various fruits of joy and pleasure grow over people's heads. But people don't want to reach up a little to reach these fruits. They only tear the green bitter leaves from the trees, chew them, and complain that life is not delicious. It is permitted to chew the leaves and forbidden to eat the fruit. Once the woman dared to enjoy the forbidden fruit. She had the fortune to eat and to give all mankind of the fruits of the *tree of knowledge*, the tree of knowledge. Through the woman people would sooner or later have eaten from the *tree of life*, the tree of life.

FREYDENYU

I'm not educated and don't understand what you said about the tree of knowlege and tree of life, but this I do know that after Mother Eve had pleasure from the forbidden fruits, came death, pain, tears, and suffering. And what is every pleasure? A short preface to long aches and pains. I put on a new dress, ornament myself with jewelry, it gives me pleasure for a second, then it becomes ugly to me and my heart hurts.

MISCHIEF

One must seek new, different, fresh pleasures.

FREYDENYU

No, pleasure can't make a person happy, and life gives no joy.

MISCHIEF

You can't have much joy here in Reb Hershele's house.

FREYDENYU

Here in this house I took the place of the noble woman who was my second mother. For more than three years now, Reb Hershele's house has reminded me of that at every second.

MISCHIEF

You can't forget it because you were united with Reb Hershele not by a feeling of suffering but only by a feeling of divinity. Divinity is a heavenly feeling. We live on the earth. Divinity is the first feeling that a woman calls out from us. But the duty of a husband is to bring this goddess down and make her into a wife. It is gruesome, vulgar, unpoetic, but it is nature's will.

FREYDENYU

(Not listening) Oh if only I had a child at least = divine sign of displeasure

MISCHIEF

You expect joy from children? Children steal women's charm, they make them sick and old before their time, tear them away from the whole lively world. Rich educated women do all they can in order not to have any children. They take youth, freedom, beauty, safety from love and suffering. Senseless. (Noise) Who is it that's coming? (DOBE enters.)

דאָבע — קומט־אַרײַן, מחותנתטע. פֿרײדעניו, דו זיצסט מיט אַ מאַנסביל אַן אַ שומר?... שטיל. זאָג אים, ער זאָל אַוועקגיין. ער האָט אַ שלעכט־אויג. פֿריידע גיט אויף אים אַ קוק.

מזיק — איך פֿאַרשטײ שוין. גייענדיק. זעט נאָר, די קליפּה זאָל זיך אין אײַך נישט אַרײַנכאַפּן.

דאָבע — אַזוי ווי איך הער נישט, זאָל מיר ניט שאַטן. פֿאַרדעקט די אויערן. פֿרײדעניו, די מומע איז דאָ מיט מיר... פּעסעניו, קומט־אַרײַן. פּעסע אַרײַן, זי איז זייער אַלט געוואָרן.

פֿריידעניו — אײַ, מומעניו! שוין אַזוי לאַנג נישט געווען בײַ אונדז. וויי, ווי אַלט און פֿאַרענדערט איר זײַט געוואָרן! איר זײַט בייז אויף מיר?

פּעסעניו — ניין, קינד, פֿאַר וואָס זאָל איך בייז זײַן אויף דיר? גאָר נישט, איך בין אַרײַן אין שטוב, האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן... פֿאַרט אַ ייִדענע. ווישט־אָפּ אַ טרער. נו, פֿריידעניו, וואָס מאַכסטו?

פֿריידעניו — וואָס איך מאַך? מיר... איז גוט. איך בין רײַך און קיין מאַמע האָב איך נישט. אײַ, מומעניו! פֿאַלט איר אויפֿן האַלדז וויינען.

דאָבע — מיר וויסן, דײַנער איז נישטאָ, זײַנען מיר געקומען... ציפּעניו איז אויך מיט אונדז געגאַנגען, זי האָט אָבער חרטה געהאַט... דערצו האָבן מיר נאָך אין וועג באַגעגנט אַ גלח...

פֿריידעניו — און וואָס מאַכט ציפּעניו? איז זי געזונט?

דאָבע — נישט צו פֿאַרזינדיקן, צוויי קינדער ווי בריליאַנטן... בײַ דעם עלטערן מיידעלע האָב איך נעכטן אָפּגעקוועטשט זאַוואַלקעס [5].

פּעסעניו — פֿריידעניו, מיר זײַנען געקומען בײַ דיר בעטן אַ טובֿה. עס איז אונדז איצט זייער שלעכט. ר׳ כאַצקל מיט מאָטלען מוזן, חלילה, בדיל הדל ווערן און אונדז אַלע וועט בלײַבן נאָר צו גיין אין די הײַזער.

דאָבע — אײַער פֿאַבריק האָט אונדז דערשטיקט... אַזוי ווי אַ גרויסער נישט־דאָ־געדאַכט שטייט זי אין שטעטל און שטיקט אונדז אַלע... דער מחותנתטעס געלט, ציפּעניוס נדן, אונדזער אייגן ביסל אָרעמקייט, אַלץ האָט צוגענומען דער שלים־שלימזל. ווען דו זאָלסט נאָר וועלן בעטן ר׳ הערשעלען... אַ יונג ווײַבל קען אַלץ אויספֿירן... אַן אַלטע ווײַב קענען זיי אַרויסוואַרפֿן, אָבער נאָך אַ יונג ווײַבל נעמען זיי אַלע אײַן די כּפּרה.

פּעסעניו — זיפֿצט. אוי, וויי איז מיר!... ציפּעניו עפֿנט די טיר. אָט איז ציפּעניו!

דאָבע — סקאַצל קומט... האָסט נאָך אַ מאָל חרטה געהאַט?

ציפּע אַרײַן, אָרעם געקליידט און זעט זייער שלעכט אויס.

ציפּעניו — איך בין געקומען. וואָס זאָל איך טאָן? אַז מען קען נישט אַריבער, מוז מען אַרונטער. אוי, וואָסערע קליידער און צירונג אויף אונדזער גבֿירנטע. געדענקסט, מומע, זי פֿלעגט האַלטן אין איין טענהן, אַז קליידער מיט צירונג איז שמאַטע? קוקט זיך אַרום. גרויסאַרטיק בײַ דיר, שוועסטער.

[5] געשווילעכץ (אין האַלדז).

פֿריידעניו — ביסט מיך מקנא? ציפּעניו, דאָס אַלץ גיט נישט קיין גליק.

ציפּעניו — ווער עס איז דיך מקנא, זאָלן דעם די אויגן אַרויס־קריכן!

דאָבע — ע, ציפּקע, דו ווילסט זיך גאָר קריגן? זע נאָר, האָסט שוין מסתּמא ווידער אָנגעטאָן אַ זאָק אויף דער לינקער זײַט.

פּעסעניו — חלילה, נישט קריגן זיך, מיר זײַנען געקומען בעטן פֿריידעניו זאָל אונדז העלפֿן.

פֿריידעניו — אוי, שוועסטער, ווי דו זעסט, נעבעך, שלעכט אויס! פֿון דיר איז געוואָרן אַ תּל.

ציפּעניו — מעגסט מיר גלייבן, עס איז נישט פֿון תּענוג.

פֿריידעניו — די קינדער האָבן דיך אַלט און קראַנק געמאַכט. ביסט אַזאַ יונגיטשקע, ערשט דרײַ יאָר נאָך דײַן חתונה און האָסט שוין צוויי קינדער.

ציפּעניו — אונדזער איינציקע נחמה, אונדזער פֿרייד, אונדזער נחת זײַנען די קינדער! עס איז נישטאָ קיין גרעסער גליק פֿון קינדער! אַזוי פֿאַרשטייען מיר, קבצנים! ווי די נגידים מיינען, ווייס איך נישט! מײַן עלטער מיידעלע קלעטערט־אום איבער דער גאַנצער שטוב. ווען זי גייט, קאַטשעט זי זיך ווי אַ קאַטשקעלע! אוי, געזונט זאָל זי זײַן! איר שטימעלע קלינגט אין אַלע ווינקעלעך.

דאָבע — קיין עין־הרע, קיין בייז־אויג. טפֿו! שפּײַט־אָפּ.

ציפּעניו — און דאָס קלענערע ברומט אין וויגעלע, ווי אַ טײַבעלע. דאָס איז אַ רײַכקייט! דאָס איז אַ כּשרע רײַכקייט! מען ראַבעוועט און מען גזלט עס נישט בײַ קיינעם. גאָט גיט עס דעם מענטשן און דער מענטש גיט עס אָפּ גאָטס וועלט. יאָ, קינדערלעך, דאָס איז אַן אמתע כּשרע רײַכקייט.

דאָבע — די גרעסטע ברכה פֿון גאָט זײַנען קינדער. איך בין

DOBE

Come in, female in-law. Freydenyu, you're sitting alone with a man? (Quietly) Tell him to go away. He has a bad eye. (FREYDENYU gives him a look)

MISCHIEF

I understand. (Leaving) Just watch out that the evil spirit doesn't steal into you.

DOBE

As I don't hear, so may it not affect me. (Covers her ears) Freydenyu, Auntie is here with me. Pesenyu, come in. (PESENYU enters. She has grown very old.)

FREYDENYU

Oy, Auntie. It's been so long since you were in our house. Woe. How old and changed you have become. You're not angry at me?

PESENYU

No, child, why should I be angry at you? It's nothing. When I entered the house, a blow struck my heart. Just an old lady, that's all. (Wipes away a tear) Nu, Freydenyu,. how are you?

FREYDENYU

How I am? Me? It's good. I'm rich and I have no mother. Oy, Auntie. (Falls on her neck weeping)

DOBE

We know your husband isn't here, so we came. Tsipenyu was coming with us too, but she changed her mind. Besides we met a priest on the way.

FREYDENYU

And how is Tsipenyu? Is she healthy?

DOBE

No complaints. Two children like diamonds. For the older daughter yesterday I squeezed x.x abscess

PESENYU

We came to ask you a favor. Times are very bad for us now. Reb Hatskl and Motel are practically God forbid penniless, and we'll all have to beg from house to house.

CAPITALISM

DOBE

Your factory has strangled us. It stands like a big not-to-be-thought-of in the village and strangles us all. The in-law's money, Tsipenyu's dowry, our own little piece of poverty, bad luck has gotten it all. If you would only ask Reb Hershele.. a young little wife can manage anything... An old wife they can throw out, but for young wife they'll do anything.

PESENYU

(Sighs) Oy woe is me. (TSIPENYU opens door) And here comes Tsipenyu.

DOBE

The cat comes. You changed your mind again?

TSIPENYU

(Enters, very poorly dressed and looks bad) I came. What can I do? If you can't get over, you have to go under. Ay. What clothes and jewelry on our rich lady. Do you remember, Auntie, she used to keep on complaining that clothes and jewelry are rags? (Looks around) Fine in your house, Sister.

Gordin spells everything out

FREYDENYU

Do you envy me? Tsipenyu, all this gives no happiness.

TSIPENYU

Whoever envies you, may her eyes crawl out.

DOBE

Oy, Tsipke, you're absolutely determined to fight? Take a look, you've probably put a sock on inside out again.

PESENYU

God forbid, no fighting. We've come to ask Freydenyu to help us.

FREYDENYU

Oy, Sister, how bad you look nebekh. You have become a ruin.

TSIPENYU

Not from too much fun, believe me.

FREYDENYU

The children have made you old and sick. You're so young. Just three years since your wedding and you have two children already.

TSIPENYU

Children are our only comfort, our joy, our contentment. There is no greater happiness than children. According to us paupers. What rich people believe, I don't know. My older daughter climbs all over the whole house, when she walks she waddles like a duckling. Ee, may she be healthy. Her little voice rings in every corner.

שוין קיין עין־הרע פֿינף און פֿערציק יאָר אַלט און, זעסט, איך טראָג אַ קמיע... אפֿשר וואָס... זאָל איך, חלילה, נישט מפּיל זײַן.

פֿריידעניו — פֿון דעסט וועגן, ווען דו ביסט געווען אַ מיידל האָסטו געשטיפֿט און געלאַכט, און איצט, ציפּעניו, ביסט שוין ווי אַן אַלטע.

ציפּעניו — אַ מענטש קען ניט שטיפֿן זײַן גאַנץ לעבן... און אויב מיר לאַכט זיך נישט, איז עס נאָר דערפֿאַר, ווײַל עס זײַנען דאָ מענטשן, וואָס צווינגען אונדז צו וויינען.

פֿריידעניו — שוועסטער, מיט שׂנאה רעדסטו צו מיר. מיר זײַנען פֿרעמדע איצט...

ציפּעניו — יאָ, מיר זײַנען שׂונאים. מיר זײַנען פֿרעמדע! מיר אַלע דאָרט רײַסן קריעה, מיר אַרבעטן, מיר האָרעווען, און איר, גבֿירים, רײַסט בײַ אונדז דעם לעצטן ביסן פֿון מויל... איר טרינקט אונדז.

פֿריידעניו — נישט מיר, איר זײַט אונדז שׂונאים, אַזוי זאָגט דער פֿעטער. ער האָט געגעבן דער מומעניו פֿינף טויזנט רובל, דיר נדן געגעבן און ר' כאַצקל האָט דאָס געלט גענומען צו קאָנקורירן מיט אונדזער פֿאַבריק. איר האָט זיך אַליין אומגליקלעך געמאַכט.

פּעסעניו — ר' כאַצקל האָט געבעטן איין מאָל עטלעכע רובל, נאָך אַ מאָל עטלעכע רובל, האָב איך געגעבן. ביז עס איז געוואָרן אויס געלט און אויס געשעפֿט.

דאָבע — וואָס מיר ווינטשן דיר שלעכטס, זאָל עס קומען. טאַטע פֿאָטער וכל ישׂראל אָמן.

פֿריידעניו — וואָס ווייס איך? דער פֿעטער זאָגט.

ציפּעניו — דו ווייסט נאָר, וואָס דער פֿעטער זאָגט. נו, און אַליין ביסטו קיין מענטש ניט? דו ווייסט נישט, אַז אַמאָל האָסטו געהאַט גוטע פֿרײַנט, אייגענע מענטשן, און איצט ביסטו פֿון זיי אָפּגעשניטן געוואָרן. האָסט געהאַט איין שוועסטער, מיר זײַנען געווען יתומות, צוזאַמען אויסגעוואַקסן, און איצט זײַנען מיר שׂונאים. פֿרעמדע. און דו ווייסט עס גאָרנישט? דו ווייסט נישט, אַז דו האָסט גענומען די פֿרוי, וואָס האָט דיך אויסגעהאָדעוועט און דערצויגן ווי אַ לײַבלעכע מוטער, און דו האָסט זי אַרויסגעוואָרפֿן פֿון איר שטוב און פֿאַרנומען איר פּלאַץ? דו פֿילסט נישט, אַז איר האַרץ איז, נעבעך, צעבראָכן און איר לעבן איז שוין אויף אייביק צעשטערט? וויינט.

פּעסעניו — וואָס רעדסטו דאָס, גאָט איז מיט דיר! זאָל נאָר פֿריידעניו זײַן גליקלעך, און איך... איך... וויינט.

פֿריידעניו — איך האָב קיינעם פֿון זיך נישט אָפּגעשניטן און בין אַליין פֿון אַלע אָפּגעשניטן געוואָרן! דו זעסט מײַן רײַכקייט, מײַנע שיינע קליידער און די ווונדן פֿון מײַן האַרצן זעט קיינער נישט. מומעניו! אײַער אומגליק האָט מיך נישט גליקלעך געמאַכט. אײַער צעבראָכן האַרץ האָט מײַן האַרץ נישט דערפֿולט מיט פֿרייד! מיר האָבן בײדע געגלייבט, אַז עס קען און עס דאַרף אַנדערש ניט זײַן. מומעניו, אַזוי ווי אין אַ וואַלד, בלאָנדזשע איך דאָ אום איינע אַליין און... אויב איר זײַט נישט ברוגז אויף מיר, האָט אויף מיר רחמנות. אַלע פֿרויען וויינען. לייזער קומט שיכּור, מיט אַ פֿאַרבראָכטע פֿלאַש ווײַן, וועלכע ער שטעלט אויפֿן טיש.

לייזער — שאַ, וואָס איז דאָס? אַ גאַנצע ווײַבערשע קאַפּעליע! פֿיר ייִדענעס, מיט פֿיר פֿאַרוויינטע נעזער. זינגט. אוי, וויינט ווײַבעלעך מיט טרערן, אפֿשר וועט דער אייבערשטער דערהערן.

ציפּעניו — ווישט־אָפּ די טרערן. אוי, דער זיידע ר' לייזער לאַכט פֿון אונדזערע נעזער און אַליין טרינקט ער משקה פֿון אַ גרויסער פֿליאַשקע. כאַ, כאַ, כאַ! וואָס מאַכט עפּעס מײַן אַלטער גוטער פֿרײַנד?

לייזער — ציפּעניו, מײַנע געשעפֿטן גייען אויסגעצייכנט: מײַן פֿאַבריקע האָט מיך שוין באַזאָרגט מיט אַ טלית, אין וועלכן מען וועט מיך אַרײַנלייגן אין קבֿר. מיט אַ ניגון. איז ער געגאַנגען. מזיק אַרײַן.

מזיק — ר' הערשעלע איז געקומען! אַלע ווייבער דערשרעקן זיך און ווייסן נישט וווּהין צו גיין. לויפֿן־אום ווי צעשראָקענע שאָף.

פֿריידעניו — קומט, איך וועל אײַך אַרויסלאָזן דורך מײַן צימער! אַלע ווייבער אין אַ גרויסער אומאָרדענונג אָפּ.

לייזער — טרײַבט די ווייבער מיט זײַן נאָזטיכל. ווײַבער, הוש! ר' לייזער, באַהאַלט דעם בדחן! זעצט זיך אין זײַן ווינקל.

מזיק — איר זײַט שיכּור, טראָגט זיך בעסער אָפּ. דער דינער עפֿנט די טיר, אַרײַן מיט אַ טשעמאָדאַן, נאָך אים ר' הערש אין רייזע־קליידער.

DOBE

No evil eye. No evil eye. Tfoo. (Spits)

TSIPENYU

And the younger one hums in her little cradle like a dove. Ah that is wealth. That is kosher wealth. It can't be robbed or stolen away. You get it from God, and you give it back to God's world. Yes, children, that is a true kosher fortune.

DOBE

God's greatest blessing is children. I am already, no evil eye, forty-five years old, and you see I wear an amulet - so I shouldn't - you know - God forbid- miscarry.

FREYDENYU

All the same, when you were a girl, you made jokes and laughed, and now, Tsipenyu, you are like an old woman.

TSIPENYU

A person can't make jokes her whole life. And if I don't laugh, that is because there are some people who are making us cry.

TSIPENYU

Sister, you speak to me as if you hate me. We are strangers now

TSIPENYU

Yes, we are strangers. We are enemies. There we all tear our clothes for mourning, we work, we toil, and you, rich people, tear the last bite from our mouths. You're drowning us.

FREYDENYU

It's not us, you are our enemies, Uncle says. He gave Auntie five thousand rubles, and gave you a dowry, and Reb Hatskl took the money in order to compete with our factory. You made your own misfortune.

PESENYU

Reb Hatskl asked me for a few rubles once, then another few rubles. So I gave . Until there was no more money and no more business.

DOBE

Any evil we wish you, may that evil come upon us, God our father and all Israel, amen.

FREYDENYU

What do I know? Uncle says.

TSIPENYU

You only know what Uncle says. Nu, and you yourself are not a person? You don't know that once you had good friends, and now you are cut off from them? You had one sister, we were orphans, grew up together and now we are enemies, strangers. And you don't know that at all? You don't know that you took the woman who nurtured and raised you like a fresh mother and you drove her out of her house and took her place? You don't feel that her heart is nebikh broken and her life is ruined forever? (Weeps)

PESENYU

What are you talking about, God is with you. Just let Freydenyu be happy, and I.. I.. (Weeps)

FREYDENYU

I didn't cut myself off from anyone. You cut me off. You see my wealth, my pretty clothes, but the wounds of my heart, that nobody sees. Auntie, Yyur misfortune didn't make me fortunate, your broken heart did not fill my heart with joy. We both believed then that that was the way things had to be. Auntie, I wander here as if in a wood, all alone and.. If you are not angry at me, have pity on me. (All the women weep. LEYZER enters drunk with a full bottle of wine which he puts on the table.)

LEYZER

Sha. What is this? A whole ladies' choir. Four Jewish wives with four noses full of tears. (Sings) Oy, weep, women, tear upon tear./ Perhaps God up in heaven will hear.

TSIPENYU

(Wipes tears) Ah, Grandfather Leyzer laughs at our noses and himself drinks liquor quicker and quicker. How is my good old friend anyway?

Main prop

LEYZER

Tsipenyu, my business affairs are going excellently. My factory has already provided me with a prayer shawl for a burial shroud. (With a tune) "So off he toddled-" (Enter MISCHIEF)

MISCHIEF

Reb Hershele has arrived. (All the women get frightened and don't know where to go. They run around like scared sheep.)

FREYDENYU

Come, I'll let you out through my room. (All the women leave in great disorder)

LEYZER

(Drives the women with his hanky) Women, hush. Reb Leyzer, hide the jester. (Sits in his corner)

MISCHIEF

You're drunk. Behave yourself. (The servant opens the door, enters with a suitcase, after him REB HERSHELE in traveling clothes)

הערשעלע — גוטן אָוונט. עליכם שלום, ר׳ אוריאל! וואָס הערט זיך בײַ אונדז דאָ?

לייזער — ווי מען איז מחדש די לבֿנה. שלום עליכם, עליכם שלום, שלום עליכם, עליכם שלום, שלום עליכם, עליכם שלום. סימן טובֿ ומזל טובֿ יהא לנו ולכל ישראל אָמן. קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים, מקפץ על הגבֿעות.

הערשעלע — ביסט אַזוי שיכּור, אַז מען קען דיר אַפילו קיין שלום עליכם נישט געבן. פֿע, וואָלטסט אפֿשר געגאַנגען שלאָפֿן? וואָס מאַכט פֿריידעניו? גייט צו איר טיר. פֿריידעניו, איך האָב דיר געבראַכט רויטע, גרינע און געלע זײַדנס אויף קליידער און בריליאַנטענע אוירינגלעך. שטיל. איך וועל דיך שפּעטער אַ קוש טאָן, ווען איך וועל האָבן צײַט און קיינער וועט נישט זײַן.

לייזער — איך בין טאַקע געווען אַ קבצן, אַ בדחן, אָבער אַז איך פֿלעג קומען פֿון אַ נסיעה, פֿלעגן מיר בײדע מיט מײַן אַלטיטשקער צעגיין פֿון שׂמחה, אַזוי ווי צוקער.

הערשעלע — נו, וואָס הערט זיך בײַ אונדז? איך האָב אײַך געפֿאָלגט און האָב גענומען קרעדיט, וואָס מער, מען גיט גאָר אָן שאלות.

מזיק — איך האָב געוווּסט, אַז איר וועט פֿאָרן אַליין, וועט איר מאַכן אַ גוטן אײַנדרוק. יאָ, מיר דאַרפֿן איצט אַרײַנכאַפּן וואָס מער.

הערשעלע — אַרײַנכאַפּן גאָר! דערזעט די פֿלאַש. וואָס איז דאָס, ווײַן? אַ גלאָז ווײַן וואָלט איך דווקא געטרונקען. איר וועט רויכערן אַ ציגאַר? נעמט־אַרויס אַ גרויסן פּאָרטסיגאַר און פֿאַררייכערט.

מזיק — ווײַן וועל איך אויך טרינקען, אָבער נישט רויכערן. איך האָב אויפֿגעהערט רויכערן. איר זעט, וואָס פֿאַר אַ קאָרקן־ציִער? אַן ענגלישער. נעמט פֿון דער טאַש אַ גרויס מעסער מיט אַ קאָרקן־ציִער, עפֿנט די פֿלאַש, גיסט־אָן די גלעזער, פֿאַרגעסט דעם קאָרקן־ציִער אויפֿן טיש.

הערשעלע — אָוועקגעוואָרפֿן רויכערן? וואָס איז דאָס פֿאַר אַ נאַרישקייט? איך האָב אַן אויסגעצייכנטן ציגאַר. טרינקט. דאָס איז אַ פּנים דער ביליקער ווײַן? האָט נישט קיין אַראָמאַט. איך פֿאַרשטיי נישט, וואָס מיינט איר מיטן אַרײַנכאַפּן? פֿאַררייכערט אַ ציגאַר.

לייזער — אָט גיב מיר די גלאָז, וועל איך דיר ווײַזן, וואָס הייסט „אַרײַנכאַפּן“.

הערשעלע — זײַ זשע מוחל, אַרויס פֿון דאַנען, אַרויס באַלד!

לייזער — דערשראָקן. איך גיי שוין. גייט. ר׳ אוריאל, איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן. שש, זאָגט מיר, איך בעט אײַך, הײַנטיקס יאָר איז אַן עיבור־יאָר? אַ קוק אויפֿן זון. איך פֿיר דעם בדחן שוין אַרויס פֿון דאַנען. אָפּ.

מזיק — דער פּלאַן איז גאַנץ אײנפֿאַך. בײדע טרינקען. מיר האָבן איצט אָנגענומען אויף באָרג זייער פֿיל און איך האָב די לעצטע צײַט פֿאַרהאַלטן אַלע געלט־באַצאָלונגען. ר׳ הערשעלע, מיר האָבן איצט אין דער קאַסע מזומן בײַ אַ פֿינף און זיבעציק טויזנט רובל. אָט האָט איר דעם שליסל פֿון דער קאַסע. גיט אים.

הערשעלע — פֿינף און זיבעציק טויזנט? קיין עין־הרע, אַ שיינע סומע. אָבער וואָס, עס איז דאָך נישט אונדזערס, דאָס מוז מען באַצאָלן.

מזיק — באַצאָלן? במחילה, ר׳ הערשעלע דובראָוונער, איצט איז די ריכטיקע צײַט צו באַנקראָטירן.

הערשעלע — וואָס הייסט? באַנקראָטירן, ווען דאָס געשעפֿט גייט גוט און אין דער קאַסע איז פֿאַראַן אַזוי פֿיל מזומן? גיסט זיך אָן נאָך ווײַן. איר וועט טרינקען? גיסט אים אויך אָן. באַנקראָטירן?

מזיק — ווען די געשעפֿטן גייען שלעכט, איז שוין שפּעט צו באַנקראָטירן. איצט איז די צײַט. מײַן פֿרײַנד, עס איז נאָך בעסער פֿון אַ געווינס: מיר ווערן דרײַ מאָל אַזוי רײַך מיט איין קלאַפּ!

הערשעלע — שפּרינגט־אויף פֿון זײַן אָרט. אַזוי? באַדענקט זיך. אָבער זײַט זשע מוחל, ר׳ אוריאל, גאָט איז מיט אײַך. וואָס הייסט? איר ווייסט דאָך, אַז קודם־כּל וויל איך האַנדלען ערלעך און בלײַבן אַן ערלעכער מאַן און ערלעכער ייִד.

מזיק — געוויס, ווײַל איר זײַט און בלײַבט אַן ערלעכער מאַן און ערלעכער ייִד, איז גוט צו באַנקראָטירן. בײַ אַזאַ פֿײַנעם ערלעכן מאַן ווי ר׳ הערשעלע וועלן די קרעדיטאָרן מיט שׂמחה נעמען פֿופֿציק קאָפּיקעס פֿאַר אַ רובל. אין האַנדל הייסט ערלעכקייט נישט זײַן קיין נאַר. נעמען וואָס מער און אָפּגעבן וואָס ווייניקער. אַזוי טוען די אַלע גרויסע, וועמען מיר זײַנען שולדיק, און אַזוי וועלן מיר טאָן. אָבער ערלעכקייט? איר בלײַבט אַן ערלעכער מאַן און אַן ערלעכער ייִד. געוויס. ווײַל וואָס האָט עס צו טאָן מיט ייִדישקייט? און אין דער קאַסע וועט בלײַבן דאָס געלט. איר באַרעכנט נאָר.

הערשעלע — יאָ, נאָמיר אָקערשט באַרעכענען. וויפֿל איז די גאַנצע סומע? זעצן זיך בײדע צו איין טישל און רעכענען.

דינער — אין טיר. באַלעבאָס, ר׳ כאַצקל דראַכמע וויל אײַך זען.

הערשעלע — כאַצקל גאָר? וואָס איז דאָס עפּעס?

מזיק — ער איז אויף זייער גרויסע צרות.

הערשעלע — אַזוי? נו, לאָז אים אַרײַן. דינער אָפּ. ר׳ אוריאל, ווי אַזוי אָבער וועלן מיר דאָס מאַכן? פֿאַרגעסט נישט: באַנקראָטירן איז נישט קיין קלייניקייט.

מזיק — איר פֿאַרלאָזט אײַך נאָר אויף מיר. כאַצקל און מאַטעלע אַרײַן. בײדע נידערגעשלאָגן.

הערשעלע — וואָס איז דאָס עפּעס אַזוי שפּעט? איך בין ערשט געקומען פֿון וועג, בין מיד.

כאַצקל — איך האָב זייער ווייניק צו ריידן, ר׳ הערשעלע.

HERSHELE

Good evening, aleykhem sholom, Reb Uriel. What's going on with us here?

LEYZER

(As one blesses the new moon) Sholom aleykhem, aleykhem sholom, sholom aleykhm, aleykhem sholem, sholem aleykhem, aleykhem sholem. *A good omen and good fortune for us and all Israel amen. The voice of my beloved behold it comes skipping on the mountains jumping on the hills.*

HERSHELE

You are so drunk that one can't even greet you properly. Feh. Maybe you should go to sleep? How is Freydenyu? (Goes to her door) Freydenyu, I brought you red, green, and yellow silks for dresses and diamond earrings. (Quietly) Later I'll give you a kiss, when I have time and no one is here.

LEYZER

I was a real pauper, only a jester, but when I used to come home from a journey, my old woman and I used to melt with joy just like sugar.

HERSHELE

Nu, what's going on here at home? I obeyed you and took as much credit as possible. They just give it without questions.

MISCHIEF

I knew that if you traveled alone you would make a good impression. Yes, we have to pack in all we can now.

HERSHELE

"Pack in" you say? (Sees bottle) What's this, wine? A glass of wine is just what I wouldn't mind drinking. Will you smoke a cigar? (Takes out big cigar case and smokes)

MISCHIEF

I will drink wine too, but not smoke. I have given up smoking. Do you see this kind of corkscrew? It is English. (Takes from his pocket a big knife with a corkscrew, opens the bottle, pours into the glasses, forgets the corkscrew on the table.)

HERSHELE

Given up smoking? What kind of foolishness is that? I have an extraordinary cigar. (Drinks) This seems to be a cheap wine. It has no fragrance. I don't understand what you mean "pack in." (Smokes cigar)

LEYZER

Give me the glass. I'll show you what "pack in" means.

HERSHELE

Forgive me, get out of here, get out right now.

LEYZER

(Scared) I'm going. (Going) Reb Uriel, I wanted to ask you- Sshh. Tell me, I beg you, is this year a leap year? (Looks at son) I'm leading the jester out.(Off)

MISCHIEF

The plan is totally simple. (Both drink) By now we have borrowed a great deal, and recently I stopped all cash payments out. Reb Hershele, we now have seventy-five thousand rubles in our cashbox. Here you have the strongbox key. (Gives it to him)

HERSHELE

Seventy-five thousand? No evil eye, a pretty sum. But then, it isn't ours, after all. We have to pay it back out.

MISCHIEF

Pay it out? Calf! Reb Hershele Dubrovner, now is the right time to go bankrupt.

HERSHELE

What do you mean? Go bankrupt when business is going well and the strongbox is so full of cash? (Pours himself more wine) You will drink? (Pours him more also) Bankrupt?

MISCHIEF

When business is bad, it's already late to go bankrupt. The time is now. My friend, this is even better than winning the prize. In one stroke we become three times richer.

HERSHELE

(Jumps up from his place) Really? (Thinks) But excuse me, Reb Uriel, god be with you, what does it mean? You know after all that first of all I want to do business honestly and remain an honest man and a righteous honest Jew.

CAPITALIST "LOGIC"

MISCHIEF

Certainly. It's because you are a righteous Jew, that's why it's good to go bankrupt. From such a fine righteous man as Reb Hershele, the creditors will happily take fifty kopikes on the ruble. Righteousness in business means not being a fool, taking as much as possible in and giving as little as possible out. That's what all the big businessmen we owe money to do, and we'll do it too. But righteous? Of course you'll remain a righteous man and a righteous Jew, because what does this have to do with Jewishness? And the money will remain in the strongbox. Just count it yourself.

HERSHELE

Yes, let's count it right now and see how much the total comes to. (They sit at table and count)

SERVANT

(At door) Sir, Reb Hatskl Drakhme wants to see you.

HERSHELE

Reb Hatskl is it? What can this be?

MISCHIEF

He is in very big trouble.

HERSHELE

Really? Well, let him in. (SERVANT off) Reb Uriel, but how will we do it? Don't forget, going bankrupt is no trifle.

MISCHIEF

Just depend on me. (HATSKL and MOTTEL in. Both beaten down.)

HERSHELE

Why so late? I just arrived from a trip. I'm tired.

HATSKL

I have very little to say, Reb Hershele

HERSHELE

~~elections~~ I heard ~~on the x~~ that you had a great deal to say. ~~You shouldn't have made me a~~ head of the community? I gave you money to rent a synagogue, you built your own bathhouse, and I haven't earned the honor? Ha?

about the local elections. I shouldn't have been elected

HATSKL

Don't worry, I didn't come to talk about honor. You are entitled to the honor, you are entitled to everything. Can't I see that with my own plain sense? Me, Motel, Beryl Laptyukh, and our whole bunch, we work, we work ourselves out of our skins, and you get richer. We make our own prayer shawls and run our business honestly, and we put our heads to it. You people trust, us they don't. People pay you, our creditors laugh at us. Yes, evidently you earned it, you're entitled to everything. You have the credit of the merits of our fathers.

MOTELE

(Apart)The fathers is good when you have Mischief at your side.

HERSHELE

Fool, you wanted to battle with your bare hands against a factory, you wanted to measure your fingers against wheels, with your few groshn you wanted to compete with capital? Whose fault is that?

HATSKL

Beryl Laptyukh knew the secret of how to use starch to make prayer shawls like silk, and you simply stole the secret from us. Yes, it turns out you can get rich from thievery but not from work.

MOTELE

Sometimes I got so upset I actually thought of setting fire to the nonkosher factory.

HATSKL

Sha! Golem!

HERSHELE

(Beside himself) You hear what nice talk? He means set fire to my factory, my possessions, my fortune?

MISCHIEF

You mean our factory, our fortune.

HERSHELE

(Doesn't hear) I would have had you rotting in jail. I would have had you sent off to Siberia. Nobody has any right to take from you what belongs to you, and nobody has any right to take from me my own possessions. (LEYZER steals in)

HATSKL

Why do you listen to him? Do I know what he's talking about? A boy. Nobody wants God forbid to take anything away from you. We came to ask you to help us to rescue Pese's five thousand rubles, poor thing. After all we once were true good friends.

HERSHELE

Friendship is friendship and business is business. For you it's good to be a friend because you have nothing to share.

HATSKL

Once you were also a good man.. ~~x to share with the last.~~ shared everything you had.

HERSHELE

When you have no sense, you are a good man. A person has to understand how to do someone else a favor. How can I help you? To give you a little money, a charitable donation? I know to whom and when one should give charity. My charity won't help you, it will only be thrown-out money. Maybe I should give you so much that you'll become the big shot and I won't be able to compete with you? I don't believe you consider me ~~such~~ a fool.

that much of

1. capitalist controls local gov't
2. squeezes out the competition
3. steals their patent
4. stabs his friends in the back

CRITIQUE OF CAPITALISM

הערשעלע — איך האָב געהערט, אויף דער קלפּא[6] האָסטו געהאַט זייער פֿיל צו ריידן, מען זאָל מיך נישט מאַכן פֿאַר אַ ראש־הקהל. איך האָב אײַך געגעבן צו שטײַער אויף אַ שול, האָב אײַך אַליין אויסגעבויט אַ מרחץ, און איך פֿאַרדין נישט בײַ קהל דעם כּבֿוד, האַ?

כאַצקל — האָט קיין פֿאַראיבל נישט, איך בין נישט געקומען ריידן פֿון כּבֿוד. אײַך קומט אַלץ. איך זע דאָך דאָס מיט מײַן פּראָסטן שׂכל. איך, מאָטל, בערל לאַפּטיוך און אונדזער גאַנצע חבֿרותא, מיר אַרבעטן, מיר קריכן פֿון דער פֿעל, און איר ווערט רײַכער. מיר מאַכן גוטע טליתים און פֿירן אָרנטלעך אונדזער אייגן געשעפֿט, און מיר ליגן־צו דעם קאָפּ. אײַך גלייבט מען, אונדז גלייבט מען נישט. אײַך צאָלט מען, אונדזערע בעלי־חובֿות לאַכן פֿון אונדז. יאָ, אַ פּנים, איר האָט עס פֿאַרדינט. אײַך קומט אַלץ... איר האָט זכות־אָבֿות.

מאָטעלע — אַפּאַרט. זכות־אָבֿות איז גוט, ווען מען האָט מזיקן בײַ דער זײַט.

הערשעלע — שוטה, דו האָסט געוואָלט מיט דײַנע הענט מלחמה האַלטן מיט אַ פֿאַבריק? מיט דײַנע פֿינגער האָסטו געוואָלט אָפּשטעלן רעדער? מיט עטלעכע געלײַענע גראָשנס האָסטו געוואָלט גיין קעגן אַ קאַפּיטאַל?! ווער איז דיר שולדיק?

כאַצקל — בערל לאַפּטיוך האָט געוווּסט דעם סוד, ווי אַזוי צו מאַכן דורך קראָכמאַל די טליתים ווי זײַדענע און איר האָט בײַ אונדז דעם סוד פּשוט געגזלט. יאָ, אַ פּנים, פֿון גזילה קען מען רײַך ווערן, אָבער נישט פֿון אַרבעט!

מאָטעלע — עטלעכע מאָל איז מיר אַזוי דערגאַנגען צום האַרצן, אַז איך האָב געמיינט, איך וועל גיין און וועל אונטערצינדן די טריפֿענע פֿאַבריק מיט הכּל־בכּל!

הערשעלע — אויסער זיך. דו הערסט, וואָס אַ שייגעץ רעדט? וואָס הייסט אונטערצינדן מײַן פֿאַבריק, מײַן גוטס, מײַן פֿאַרמעגן?

[6] וואַלקעסטל.

מזיק — אונדזער פֿאַבריק, אונדזער פֿאַרמעגן, מיינט איר.

הערשעלע — הערט נישט. אין אָסטראָג[7] וואָלטסטו בײַ מיר פֿאַרפֿוילט געוואָרן, קיין סיביר וואָלט איך דיך פֿאַרשיקט. קיינער האָט קיין רעכט נישט צו נעמען בײַ דיר וואָס עס געהערט צו דיר און קיינער האָט קיין רעכט נישט אָפּצונעמען בײַ מיר מײַן אייגנס!

לייזער גנבֿעט זיך אַרײַן.

כאַצקל — וואָס הערסטו אים? וויס איך, וואָס ער רעדט... אַ יינגל. קיינער וויל, חלילה, בײַ דיר נישט צונעמען. מיר זײַנען געקומען בעטן... העלף אונדז אַרויסקראַבקען[8] זיך... פּעסעס פֿינף טויזנט רובל, נעבעך. מיר זײַנען דאָך אַמאָל געווען טרײַע, גוטע פֿרײַנד.

הערשעלע — פֿרײַנדשאַפֿט איז פֿרײַנדשאַפֿט און געשעפֿט איז געשעפֿט. דיר איז גוט צו זײַן אַ פֿרײַנד, אַז דו האָסט זיך נישט מיט וואָס צו טיילן.

כאַצקל — אַמאָל זײַט איר אויך געווען אַ גוטער... מיטן לעצטן צעטיילן זיך.

הערשעלע — אַז מען האָט קיין שׂכל ניט, איז מען אַ גוטער. מען דאַרף פֿאַרשטיין ווי יענעם אַ טובֿה צו טאָן. ווי קען איך דיר העלפֿן? געבן דיר אַ ביסל געלט, אַ נדבֿה? איך וויס, ווו און ווען מען דאַרף צדקה געבן. דיר וועט מײַן צדקה נישט העלפֿן, עס וועט נאָר זײַן אַרויסגעוואָרפֿן געלט. זאָל איך דיר אפֿשר געבן אַזוי פֿיל, אַז דו זאָלסט ווערן דער מאַכער און איך זאָל נישט קענען מיט דיר קאָנקורירן? איך מיין, דו רעכנסט מיך נישט פֿאַר אַזאַ נאַר.

מזיק — בייז. איר פֿאַרגעסט צו זאָגן, אַז איר האָט נאָך אַ שותּף אויך, וואָס קען האָבן אַ שטיקל דעה!

לייזער — דו הער דעם שותּף מיט דער דעה ווי מײַן לינקער פּאה.

[7] טורמע. — [8] אַרויסקריגן.

הערשעלע — ביסט ווידער דאָ? איך האָב דאָך דיר געהייסן גיין שלאָפֿן! לייזער דערשרעקט זיך. ע. נעמט אים צו פֿון דאַנען. דער דינער קומט און שלעפּט אים אַרויס. מען וועט אים דאַרפֿן ערגעץ ווו אָנדינגען אויף קעסט! עס איז אַ בזיון צו האַלטן אים אין שטוב.

כאַצקל — הייסט עס, מיט וואָס זאָל איך גיין אַהיים?

הערשעלע — אַזוי ווײַט קען איך דיר יאָ העלפֿן: איך וועל זען, אַז פּעסע זאָל דורך דיר נישט לײַדן. איך וועל איר הייסן אַלע חודש אַרויסגעבן פֿון מײַן קאַנטאָר פֿון צוועלף ביז פֿופֿצן רובל.

מזיק — פֿון אונדזער קאַנטאָר מיינט איר.

הערשעלע — און דו מיט דײַן זון גיי אַרבעטן צו מיר אויף דער פֿאַבריק.

מזיק — צו אונדז אין פֿאַבריק, ווילט איר זאָגן.

הערשעלע — יאָ, יאָ! איר זײַט ערלעכע ייִדן און צו טליתים דאַרף מען האָבן אַזעלכע אַרבעטערס. וועסט פֿאַרדינען בײַ מיר חיונה בכּבֿוד און וועסט לעבן רויִק. ווי קומסט דו צו פֿירן אַ געשעפֿט? דערויף דאַרף מען שׂכל, קאָפּ־דרייעניש, קענטעניש. האָסט געוואָלט פֿירן אַ געשעפֿט מיט ניסים? מיט ניסים קען מען נישט לעבן אויף דער וועלט.

מזיק — נס גדול היה שם.

הערשעלע — וואָס קען זײַן זיכערער און רויִקער? מען אַרבעט און מען קריגט באַצאָלט.

מאָטעלע — נאָך רויִקער און זיכערער איז צו ליגן אין דר'ערד.

כאַצקל — איך בין אַ פּראָסטער מענטש, און ווען דו, ר' הערשעלע, ביסט געווען אַן אָרעמאַן, האָב איך דיך נאָך געקענט פֿאַרשטיין. אָבער איצט? איך הייב נישט אָן צו פֿאַרשטיין. פֿרײַנדשאַפֿט איז גאָרנישט. אַ טובֿה טאָן דאַרף מען נישט מיטן גוטן ווילן, נאָר מיט שׂכל. ווער עס איז אַ גוטער, דער איז אַ נאַר! אַ פּנים פֿון דער

אַרבעט און האָרעוואַניע ווערן מיר אַלץ גרעסערע בולוואַנעס[9] און איר ווערט דערווײַלע שטאַרקערע חכמים. נו, לכל הפּחות אַ דאַנק, וואָס איר גיט אונדז אַרבעט. וואָס קענען העלפֿן טענות, אַז מען וויל עסן? מיר וועלן מיט מאָטלען מאָרגן אָנפֿאַנגען צו אַרבעטן. האָט קיין פֿאַראיבל נישט, וואָס מיר האָבן אײַך מטריח געווען. אַ גוטע נאַכט. מסתּמא ביסטו גערעכט.

מאָטעלע — גאָט זאָל אײַך באַצאָלן פֿאַר דער טובֿה. זיי גייען.

מזיק — אַזוי איז דאָס: ווער עס איז שטאַרקער, דער איז גערעכט. קומט, איך וועל אײַך געבן אַ צעטל, מען זאָל אײַך מאָרגן צונעמען צו דער אַרבעט. אַלע אָפּ.

הערשעלע — בלײַבט זיצן פֿאַרטראַכט. ער מיינט, איך בין אַן אַנדער מענטש געוואָרן. איך בין דער זעלביקער. והא ראיה, ער האָט איבערגעפֿירט פּעסעס געלט, איך בין איר מער נישט מחויב צו געבן, פֿון דעסט וועגן וועל איך זי נישט פֿאַרלאָזן. און ער אַליין? איך פֿיל, מיך פֿאַרדריסט, מיר טוט ווי דאָס האַרץ. אָבער ער איז אַליין שולדיק. יעדער מענטש האָט דאָס, וואָס ער פֿאַרדינט. זײַן אייגענע שולד. ער איז נאַר ווי ער אַליין זאָגט: איך האָב זיך גענומען די מי צו לערנען און צו פֿאַרשטיין דאָס לעבן און ער איז געבליבן דער זעלביקער פּראָסטער כאַצקל דראַכמע. שטייט־אויף. מען וואָלט געדאַרפֿט אַ ביסל אַרײַנקוקן אין ספֿר. איך האָב שוין ניט געהאַלטן קיין ספֿר אין די הענט, איך געדענק אַליין נישט... שטעלט זיך אויף די קני נעבן טשעמאָדאַן און נעמט־אַרויס אַ ספֿר. אומזיסט מיטגעפֿירט. איך האָב אים אין וועג אַפֿילו נישט געעפֿנט. זעצט זיך לערנען. אַד, פֿריידעניוס מתּנות! מען דאַרף גיין צו איר. איך האָב זי געזען נאָר פֿון ווײַטן. גייט. ער זאָגט: פֿינף און זיבעציק טויזנט איז דאָ אין דער קאַסע. מען וואָלט געדאַרפֿט בעסער איבערקוקן די חשבונות און איבערציילן דאָס געלט. גייט צו דער קאַסע, שלעפּט־אַרויס גרויסע זעק מיט געלט, ציילט טויזנטערס און לייגט די אין אַ זאַק. איין

[9] גראָבע, פֿאַרשטאָפּטע קעפּ.

טויזנט. ציילט: צוויי טויזנט... ציילט: דרײַ טויזנט... פֿריידע קומט אין אַ ווײַסן פּעניואַר, די האָר צעלאָזט. וואָס איז? גאָט איז מיט דיר. פֿאַרמאַכט די קאַסע.

MISCHIEF

(Angry) You forget to mention that you still have a partner who can also have a little bit of an opinion.

LEYZER

You should listen to the partner with the little bit of an opinion the way I listen to my left earlock.

HERSHELE

You're here again? Didn't I tell you to go to sleep? (LEYZER gets scared) Hey! Take him away from here. (SERVANT comes and drags him out.) We're going to have to pay to board him somewhere. It's an embarrassment to keep him in the house.

HATSKL

So in other words, what can I take home with me?

HERSHELE

Thus far can I help you: I will see that Pessi doesn't suffer because of you. I'll give orders to pay out to her every month twelve to fifteen rubles from my account.

MISCHIEF

From our account, you mean.

HERSHELE

And you and your son can work for me in the factory.

MISCHIEF

For us, you mean to say.

HERSHELE

Yes yes. You are upright Jews and that's the right kind of workers to make prayer shawls. With me you'll make your living honorably and you'll live peacefully. How do you come to run a business? For that you need sense, money, know-how. Did you think you could run a business on miracles? On miracles you can't live in the world.

MISCHIEF

A great miracle happened there. Act I

HERSHELE

What can be more secure and peaceful? You work and you get paid.

MOTEL

Lying in the ground is even more secure and peaceful. theme of death

HATSKL

I'm a plain man, and when you Reb Hershele were still poor I could understand you, but now? I don't begin to understand. Friendship is nothing. To do a favor you need not with good will but sense. The man who is a good man is a fool. It seems that from work and drudgery we get even stupider, and meanwhile you become greater sages. Nu, at any rate, thank you for giving us work. What good are complaints when you want to eat? Motle and I will begin work tomorrow. We're sorry we bothered you. Good evening. You're probably right.

MOTELE

God will repay you for the favor. (They start out)

MISCHIEF

That's how it is. Whoever is stronger is right. Come, I'll give you a note for them to hire you tomorrow. (Exeunt)

HERSHELE But I ~~haven't~~ am the same, and the proof is

(Remains seated in thought) He thinks that I have become a different man. ~~I~~ that he He has lost Pesi's money, I'm no longer obligated to give her any money, but nevertheless I will not abandon her. And he himself? I feel - it hurts me, my heart pains me - but he himself is to blame. Every man has what he earns. His own fault. It's only as he himself says: I made the effort to learn and to understand life, and he remained the same plain Hatskl Drakhme. (Stands up) A person ought to look inside a holy book once in a while. I haven't held a holy book in my hands since I myself don't remember when- (Kneels by the suitcase and takes out a book) I took it along for nothing, I didn't even open it on the journey. (Sits to study) Ah, Freydenyu's gifts. I ought to go to her. I saw her only from a distance. (Goes) Seventy-five thousand rubles in the strongbox, he says. It would be better to look over the accounts and count the money again. (Goes to strongbox, drags out big sacks of money, counts out thousands and lays them in a sack) One thousand (Counts) Two thousand (Counts) Three thousand (FREYDENYU enters in a white peignoir, her hair loose) What's the matter? God is with you. (Closes the strongbox)

very sexy

פֿריידעניו — וואָס איז דאָ געווען פֿאַר אַ קולות? מיר ה דיך אויסגעוויין, איך הער, ווי די מומע וויינט... מיר ווײַזט זיך אַ אויס, איך הער...

הערשעלע — וואָס ווײַזט זיך דיר אויס, קינד? ווי קומט אַה די מומע?

פֿריידעניו — איך ווייס נישט. מיר ווײַזט זיך אָפֿט אויס.

הערשעלע — נאַרעלע, זע בעסער, וואָס פֿאַר אַן אוירינגל איך האָב דיר געקויפֿט. גיט איר אַ פֿוטליאַר.

פֿריידעניו — עפֿנט. אַך, ווי שיין! ווערט באַגײַסטערט. ריינע טראָפּנס וואַסער קעגן דער זון, אַזוי שײַנען זיי. אַנו, מיר וו פּאַסן? טוט־אָן. אַיאַ שיין? לויפֿט צום שפּיגל. אָבער וואָס קומט כ אַרויס דערפֿון? ווערט ווידער טרויעריק. איך קען זיך מיט קיין ז נישט פֿרייען. יעדע מינוט אַזוי ווי אַ שלאַנג טרעט מיר צום האַר און זויגט דאָס בלוט.

הערשעלע — פֿריידעניו, איך האָב דאָ אַ ביסל צו טאָן. ג איך וועל באַלד קומען.

פֿריידעניו — איך ווייס, דו ווילסט בעסער בלײַבן דאָ צ ציילן געלט...

הערשעלע — הער, איך האָב גערעדט מיט מענטשן... איך וו מיט דיר זומער אי״ה פֿאָרן קיין ווין צו אַ פּראָפֿעסאָר... גאָטעניו, או דו וועסט מיר געבן אַ זון, בעט איך מער גאָרנישט בײַ דיר...

פֿריידעניו — ניין! איך בין קראַנק... איך וויל נישט, א דאַרף נישט זײַן אַ מוטער פֿון קינדער...

הערשעלע — אויב דו ביסט, חלילה, קראַנק? געוויס... וו דאַרף איך קינדער? דײַן געזונט איז מיר טײַערער פֿון קינדער. אָבנ וואָס פֿעלט דיר דען, חלילה?

פֿריידעניו — מיר פֿעלט קיין זאַך נישט און איך האָב גאָו נישט. איך בין רײַך און בין פֿיל אָרעמער פֿון ציפּען... איך האָב פֿאַר נומען מײַן מוטערס פּלאַץ און קען זיך קיין אָרט נישט געפֿינען. וויינט.

הערשעלע — איך פֿאַרשטיי נים. וואָס ווילסטו נישט?

פֿריידעניו — איך וויל זײַן גליקלעך! גיב מיר גליק! גיב מי פֿרייד!

הערשעלע — אײַ, פֿרידע, דו ווייסט אַליין נישט, וואָס ד פֿאַרלאַנגסט!

פֿריידעניו — איך דאַרף גאָרנישט און איך פֿאַרלאַנג גאָר נישט! איין זאַך נאָר. איך וויל מײַן קראַנק האַרץ זאָל פֿילן דאָס, וואָ איך האָב געפֿילט, ווען דו האָסט מיר דעמאָלט געשפּילט אויף דעם פֿידעלע. געדענקסט?

הערשעלע — ביסט אַ נאַרעלע. דעמאָלט האָבן מיר ערשט געשטרעבט צו אונדזער גליק. איצט קענען מיר דאָס נישט פֿילן מעו און מיר וועלן דאָס מער נישט פֿילן!

פֿריידעניו — ווי? האָט דען דאָס פֿידעלע דעמאָלט אַ ליגן געזאָגט? ניין, ניין! דאָס וואָלט געווען שרעקלעך. איך בעט דיך, זײַ נישט פֿרעמד צו מיר.

הערשעלע — געוויס בין איך צו דיר נישט פֿרעמד. עפֿנט די קאַסע און גיט אַ קוק. וויפֿל האָב איך איבערגעציילט? דרײַ טויזנט דאַכט זיך... האַ?

פֿריידעניו — קום אַהער... נעם דײַן פֿידעלע... שפּיל מיר נאָך איין מאָל... נאָר איין מאָל נאָך! און איך וועל דאָ ווידער זיצן בײַ דײַנע פֿיס...

הערשעלע — אײַ, וואָס רעדסטו, קינד! שפּילן? איך האָב שוין העכער צוויי יאָר דאָס פֿידעלע אַפֿילו אין האַנט נישט געהאַלטן. מיר דאַכט זיך, איך וועל שוין קיין מאָל נישט קענען שפּילן מער.

פֿריידעניו — קיין מאָל נישט מער? אַלץ איז אָפּגעשטאָרבן?!... עס וועט נישט קומען מער צוריק?

הערשעלע — איך פֿאַרשטיי נים, וואָס איז מיט דיר! פֿרידע־ניו, גיי צו זיך, באַרויִק זיך... איך דאַרף דאָ אַ ביסל איבערקוקן די חשבונות. גיי, קינד און שלאָף געזונטערהייט. ער גיט זי אַ קאַלטן קוש אין שטערן.

פֿריידעניו — שטייט־אויף, קוקט אויף אים לאַנג און זאָגט שטיל: אַ גוטע נאַכט! ראַש אָפּ. מ׳זעט ווי זי פֿאַרשטיקט אירע טרערן. ער באַמערקט נישט.

הערשעלע — אַ פּנים, זי איז טאַקע נישט מיט אַלעמען. מען וועט דאַרפֿן מאָרגן שיקן נאָכן דאָקטער. גייט, טרינקט־אויס אַ גאַנץ גלאָז ווײַן און צוריק צו דער קאַסע. דאָס האָב איך שוין געציילט... דרײַ טויזנט... לייגט דאָס איבערגעציילטע אין סאַק וואַיאַזש. פֿיר טויזנט! ציילט: פֿינף טויזנט! ציילט: זעקס טויזנט! וואָס איז דאָס? דאַכט זיך גאָר נישט, פּאַפּירלעך, און דאָך, אַז מען גיט אַ קוק אין דער קאַסע און מען דערזעט אַזוי פֿיל די דאָזיקע פּאַפּירלעך, ווערט דאָס האַרץ פֿול מיט פֿרייד, דער שלאָף גייט־פֿאַרבײַ, מען פֿאַרגעסט, אַז מען איז מיד, אַז מען איז הונגעריק... מען פֿאַרגעסט אַלץ! יעדער הונדערטער רעדט צו דיר ווי אַ לעבעדיקע זאַך. יעדע אַסיגנאַציע גלעט דיך ווי אַ וואַרעם ווינטעלע. אײַ, וויפֿל הנאה, פֿרייד, מאַכט, ליגט אין אָט די קלייניניקע שייניניקע פּאַפּירלעך! מוזיק אַרײַן. הידד! עס וואַקסן די טויזנטערס ווי פּרשות! נאָך אַ פּרשה!... נאָך אַ טויזנ־טער! זעקס! זיבן! אַכט!

FREYDENYU
What was the shouting here? It seemed to me I heard Auntie crying. It often seems to me I hear...

HERSHELE
What often seems to you, Child? How does Auntie come here?

FREYDENYU
I don't know, it often seems so to me.

HERSHELE
Little Silly, better to look at the earrings I bought you. (Gives her a case)

FREYDENYU
(Opens) Oh How beautiful. (Becomes excited) Like clean drops of water against the sun, that's how they shine. Ah, will they suit me? (Puts them on) Are they pretty? (Runs to mirror) But what good does it do me? (Becomes sad again) Nothing can make me happy. Every minute something like a serpent tramples my heart and sucks my blood.

HERSHELE
Freydenyu, I have a little work to do here. Go, I'll come soon.

FREYDENYU
I know, you would rather stay here and count money

HERSHELE
Listen, I talked with people. This summer, god willing, you and I will travel to Vienna to a specialist. Our God, if you give me a son, I will ask nothing more of you.

FREYDENYU
No. I'm sick. I don't want, I shouldn't, be a mother of children.

HERSHELE
If you are god forbid sick! Certainly. What do I need children? Your health is dearer to me than children. But what are you lacking, god forbid?

FREYDENYU
I lack nothing and I have nothing. I am rich and I am much poorer than Tsipe. I took my mother's place and can find no place for myself. (Weeps)

HERSHELE
I don't understand. What do you want?

FREYDENYU
I want to be happy. Give me happiness. Give me joy.

HERSHELE
Ay, Freyde, you yourself don't know what you desire.

FREYDENYU
I need nothing and desire nothing. Only one thing. I want my sick heart to feel what I used to feel when you played the fiddle for me. Do you remember?

HERSHELE
You're a little silly. Then we were first struggling for happiness. Now we can't feel that any more and we never will.

FREYDENYU
What? Did the fiddle lie to me then? No. No. That would be frightful. I beg you, don't be cold to me.

HERSHELE
I'm not cold to you at all. (Opens strong box and takes a look) How much did I count up to? Three thousand, I think, right?

FREYDENYU
Come here. Take your fiddle. Play one more time for me. Just one more time. And I will sit here again at your feet.

HERSHELE
What are you saying, Child? Play? It's been over two years since I even held the fiddle in my hand. I think that I will already never be able to play any more. killed the "spirit"

FREYDENYU
Never? Everything has died? It will never come back?

HERSHELE
I don't understand what is the matter with you. Freydenyu, go in your room, calm down. I have to look over the accounts a little. Go, Child, sleep in good health. (He gives her a cold kiss on the forehead)

FREYDENYU
(Stands up, gives him a long look, and says quietly) Good night. (Rushes off. We see how she stifles her tears. He doesn't notice)

HERSHELE
There really must be something the matter with her. Tomorrow we'll have to send for the doctor. (Goes, empties an entire glass of wine, returns to the strongbox) This I counted already, three thousand. (Lays the money he has already counted in a traveling bag) Four

Intoxicating joy of possession !

thousand. (Counts) Five thousand. (Counts) Six thousand. What is this? It seems to be nothing. Slips of paper. And yet when one takes a look in the strongbox and catches sight of so many of these papers, the heart becomes full of joy, sleep disappears, one forgets that one is tired, that one is hungry.. One forgets everything. Every hundred note speaks to you like a living thing, every deed strokes you like a warm breeze. Ay, how much pleasure, joy, power, lies in these pretty little paper slips. (Enter MISCHIEF) NB Hooray. The thousands are growing like x parshes. Another parshe. Another thousand. Six. Seven. Eight.

MISCHIEF

What is it, Reb Hersh, you don't trust me? You're checking my accounts?

HERSHELE

(Scared) It's you, Reb Uriel? I merely want to see, in case you made a mistake.

MISCHIEF

Yes, I see, I did make a little mistake. I trusted you too much and I taught you too much about business. It bothered me before the way you said "my money," "my factory," "my office," "I will give orders," "I will see." I am afraid you are becoming too much a boss for me.

HERSHELE

You can be calm. You are as much a boss here as I am.

MISCHIEF

That's what you tell me when we're alone here. But what if you should go against me doing business? I haven't signed a contract because I took you for an innocent. It's true that I scorn innocents, but I know one can believe them. But now I am afraid. You're getting too smart, and there is too much cash in the strongbox.

HERSHELE

If you don't believe me, we can draw up a contract. I don't care. Tomorrow, even.

MISCHIEF

Tomorrow? Thank you to your daddy. I'm afraid right now. I won't be able to sleep all night. I saw you counted the money with too much pleasure. Exactly as if it were all yours.

HERSHELE'

What do you want? I'd like to know. Speak: what do you want?

MISCHIEF

I simply want to take the seventy-five thousand rubles with me in the meantime. It's not so important, you have me more in hand. (Takes a few steps to the strongbox)

HERSHELE

(Quickly throws all the packs of money into the sack and closes them in the strongbox) What? I should just give up you such a sum of money? What do you think, I have lost my mind?

MISCHIEF

Why have I always trusted you more and more? Ah, now I see who you are.

HERSHELE

Fine, starting tomorrow you won't trust me any more.

MISCHIEF

Starting tomorrow? Not at all. Tomorrow may already be too late. Don't think that you can take me in. You didn't hit the target, my saint.

HERSHELE

And don't you think that I will believe forever that everything you say is torah noodles. (Trembles with upsetness)

MISCHIEF

Oy, I know you have become a great sage, you learned it at my expense.

HERSHELE

If I don't please you, I won't be best man at your wedding. (Locks the strongbox) Good night. I'm going to sleep.

MISCHIEF

You're mistaken. You are not going to sleep yet. (Blocks his way.) If you won't give me the money, give me a receipt that you took a hundred thousand to hold for me. Then if you should go bankrupt or I don't know what, I can at the very least put you in jail. I will write it out right now and you sign.

HERSHELE

O don't be a fool. I should sign your papers for you? Which papers? What papers?

MISCHIEF

What? Not sign a paper either?

HERSHELE

No. You've trusted me this long, you'll trust me one night longer.

MISCHIEF

I won't trust you any longer. I am no longer obligated to trust you. Give me a paper or the money. I can insist that you trust me.

מזיק — וואָס איז, ר' הערש, איר גלייבט מיר נישט? איר קוקט־נאָך מײַנע חשבונות?

הערשעלע — דערשרעקט זיך. דאָס זײַט איר, ר' אוריאל? איך וויל גלאַט זען, אפֿשר האָט איר אַ טעות געהאַט...

מזיק — יאָ, איך זע, איך האָב אַ ביסל אַ טעות געהאַט... איך גלייב אײַך צו פֿיל און האָב אײַך אויסגעלערנט צו פֿיל געשעפֿטסמאַן צו זײַן. מיר איז אַרײַן אין נאָז, ווי איר האָט דאָ פֿריִער גערעדט: מײַן געלט! מײַן פֿאַבריק! מײַן קאַנטאָר! איך וועל הייסן! איך וועל זען! אײַ, איך האָב מורא, איר ווערט מיר צו פֿיל באַלעבאָס...

הערשעלע — איר קענט זײַן רויִק... איר זײַט דאָ אַזאַ באַלע־באָס ווי איך.

מזיק — אַז מיר זײַנען דאָ אַליין, זאָגט איר דאָס מיר. אָבער ווי אַזוי וועל איך דאָס קענען איבערצײַגן, אַז איר וועט וועלן קעגן מיר האַנדלען מעשׂה סוחר? איך האָב זיך מיט אײַך ניט צעשריבן, ווײַל איך האָב אײַך געהאַלטן פֿאַר אַ יאָלד... איך לאַך טאַקע פֿון יאָלדן, אָבער איך ווייס, מען קען זיי גלייבן! איצט אָבער האָב איך מורא: איר הייבט־אָן ווערן צו פֿיל חכם און אין דער קאַסע איז דאָ צו פֿיל מזומן...

הערשעלע — נו, אויב איר גלייבט מיר נישט, וועלן מיר זיך צעשרײַבן. מיך אַרט נישט, אַפֿילו מאָרגן.

מזיק — מאָרגן? אַ דאַנק דעם טאַטן אײַערן! איך האָב מורא, איך וועל די גאַנצע נאַכט נישט קענען שלאָפֿן! איך האָב געזען, איר האָט געציילט דאָס געלט מיט צו פֿיל הנאה... גלײַך ווי עס זאָל זײַן אין גאַנצן אײַערס.

הערשעלע — וואָס זשע ווילט איר? איך וואָלט געוואָלט וויסן. רעדט: וואָס ווילט איר?

מזיק — איך וויל פּשוט די פֿינף און זיבעציק טויזנט רובל נעמען צו זיך דערווײַלע. נישקשה, איר האָט מיך מער אין דער האַנט. מאַכט עטלעכע טריט צו דער קאַסע.

הערשעלע — וואַרפֿט שנעל אַרײַן אַלע פּעקלעך געלט אין סאַק און מאַכט־צו די קאַסע. וואָס? אַזאַ סומע געלט זאָל איך אײַך גאָר אָפּגעבן? וואָס מיינט איר, איך בין פֿון זינען אַראָפּ?

מזיק — פֿאַר וואָס האָב איך אײַך שטענדיק נאָך מער געגלייבט? אָ, איצט זע איך, ווער איר זײַט!

הערשעלע — נו, זייער שיין! פֿון מאָרגן אָן וועט איר מיר נישט גלייבן מער!

מזיק — פֿון מאָרגן אָן? בלאָ! מאָרגן קען שוין זײַן צו שפּעט! איר מיינט נישט, אַז איר וועט מיך נעמען אויף זיכער. איר האָט נישט געטראָפֿן דאָס אָרט, צדיק מײַנער!

הערשעלע — און איר מיינט נישט, איך וועל אייביק גלייבן, אַז אַלץ, וואָס איר זאָגט, איז תּורת לאָקשן! ציטערט פֿון אויפֿרעגונג.

מזיק — אָ, איך ווייס, איר זײַט שוין אַ גרויסער חכם געוואָרן, אויסגעלערנט אויף מײַן קאָפּ!...

הערשעלע — איך געפֿעל אײַך נישט, וועל איך נישט זײַן קיין אונטערפֿירער אויף אײַער חתונה. פֿאַרשליסט די קאַסע. אַ גוטע נאַכט! איך גיי שלאָפֿן.

מזיק — איר האָט אַ טעות: איר גייט נאָך ניט שלאָפֿן! פֿאַר־צוימט אים דעם וועג. איר ווילט מיר נישט געבן דאָס געלט, שרײַבט זשע מיר אונטער אַ פּאַפּיר, אַז איר האָט בײַ מיר גענומען צו באַ־האַלטן הונדערט טויזנט... טאָמער באַנקראָטירט איר אָדער איך ווייס וואָס, קען איך אײַך לכל הפּחות אַרײַנזעצן אין אָסטראָג. איך שרײַב באַלד אויף און איר שרײַבט מיט אונטער!

הערשעלע — אײַ, זײַט נישט קיין שוטה! וואָס הייסט, איך וועל אײַך אונטערשרײַבן פּאַפּירן? וועלכע פּאַפּירן? וואָסערע פּאַפּירן?

מזיק — וואָס? אונטערשרײַבן אַ פּאַפּיר אויך נישט?

הערשעלע -- ניין! איר האָט מיר געגלייבט אַזוי פֿיל, וועט איר מיר גלייבן נאָך אַ נאַכט...

מזיק — איך וויל אײַך נישט גלייבן מער! איך בין אײַך נישט מחויב מער צו גלייבן! גיט מיר אַ פּאַפּיר אָדער דאָס געלט! איך קען באַשטיין, איר זאָלט מ י ר גלייבן!

הערשעלע — אײַ, גייט צו אַלע שוואַרצע־יאָר! איר ווילט מיר נישט גלייבן, גלייבט נישט! איך גיי!...

מזיק — איך גלייב אײַך נישט און וועל אײַך נישט לאָזן גיין. איך גלייב נישט! איך גלייב נישט! כאַפּט־אַרויס בײַ אים דעם שליסל און לויפֿט עפֿענען די קאַסע. הערשעלע לאָזט אים נישט. ער וואַרפֿט אים אום, כאַפּט דעם פּאַק מיט דער גאַנצער סומע געלט און לויפֿט. הערשעלע נאָך אים.

הערשעלע — גזלן! רוצח! גנבֿ! אַהער גיב דאָס געלט! כאַפּט אים. איך וועל דיך נישט אַרויסלאָזן פֿון דאַנען אַ לעבעדיקן! אַהער

גיב דאָס געלט! זיי ראַנגלען זיך. מזיק רײַסט זיך אַרויס, לויפֿט צום טיש און דערזעט דעם קאָרקן־ציִער.

מזיק — אַוועק פֿון מיר! איר זעט דאָס מעסער? איך בין פֿאַר זיך נישט פֿאַראַנטוואָרטלעך איצט!

הערשעלע — בעת מזיק רעדט, חזרט הערשעלע איבער אײנס און דאָס זעלביקע: מײַן געלט! מײַן געלט! ער ציטערט מיטן גאַנצן קערפּער. אָ, דו ווילסט מיך הרגענען? צונעמען מיט געוואַלט דאָס געלט? מיט אַ מעסער גאָר! ווי אַן אמתער רוצח!... גיב אַהער דאָס געלט! דאָס געלט אַהער! שלעפּט־אַרויס בײַ אים דאָס מעסער. זיי ראַנגלען זיך ביידע ווי פֿאַרווירטע. ביידע פֿאַלן. הערשעלע שטעכט אים מיטן פּראָבקע־ציִער אין האַלדז און שרײַט: נײַן! דאָ וועסטו קראַפּירן פֿריִער, אײדער דו וועסט צונעמען מײַן געלט! מײַן געלט! אַ גאַנצער פּאַק געלט צעשיט זיך איבערן פּאָל. פֿריידעניו און לייזער לויפֿן־אַרײַן דערשראָקענע.

פֿריידעניו — ווײ איז מיר! וואָס איז דאָ געשען?

הערשעלע — קלײַבט דאָס געלט און וואַרפֿט אין סאַקוואַיאַזש, ווי משוגע. מײַן געלט! מײַן געלט! מײַן געלט!

פֿאָרהאַנג

פערטער אקט

זייער אַן אָרעם צימער בײַ כאַצקלען אין הויז. בײַ דער טיר אַ דייזשקע [1] מיט וואַסער. בײַם אויוון גרויסע שײַטלעך האָלץ. אַ טיש. אַ לאַנגע הילצערנע באַנק. צוויי בענקלעך און אַ קליין שטולעכל. בײַ דער וואַנט אַ בעט. אַ קליינע שאַפֿקע.

כאַצקל — זיצט בײַם אויוון אויף דר׳ערד און שפּאַלט מיט אַ האַק די גרויסע שײַטלעך האָלץ. דאָבע, בײַם טיש, אַרבעט אַ זאָק און ציילט די „אייגלעך":

דאָבע — שטיל. איין און צוואַנציק, צוויי און צוואַנציק, דרײַ און צוואַנציק, פֿיר און צוואַנציק... אײַ, איך האָב שוין אַראָפּגעלאָזט אַן אייגל. לייגט־אַוועק דעם זאָק. כאַצקל, האַק נישט דאָס האָלץ אויף דער שוועל, וועסט נאָך, חלילה, די שוועל אַ האַק טאָן.

כאַצקל — האָב קיין מורא נישט, דאָבע, די שוועל וועט נישט ווײ טאָן. האַקט.

דאָבע — מיך אַרט נישט די שוועל. אָבער ווען דו וועסט, חלילה, אַ האַק טאָן די שוועל און נאָך דעם וועט ציפּע אַריבערטרעטן די שוועל, וועט זי, חלילה, האָבן אַ קינד מיט אַ צעהאַקטער ליפּ.

כאַצקל — דאָבע, ציפּעניו איז סײַדן ווידער שוין... ע...

דאָבע — אין אַ גוטער, כשרער, מזלדיקער שעה... דאַנקען גאָט. נו, און ווייסט גאָרנישט, אַז מען גיט אַ האַק די אייבערשטע פּריטעלקע, איז בײַם קינד די אייבערשטע ליפּ צעשפּאָלטן, און אַז מען גיט אַ האַק אין שוועל, איז די אונטערשטע צעהאַקט? קיין זאַך ווייסטו נישט, גלײַך, חלילה, דו ביסט גאָר נישט אויסגעוואַקסן צווישן מענטשן.

[1] מולטער (צו קנעטן טייג).

כאַצקל — מיט מײַן פּראָסטן שׂכל קען איך ניט פֿאַרשטיין ווי אַזוי קען מען איבערהאַקן אַ מענטשן די ליפּ, ווען ער איז גאָר נישטאָ דערבײַ, ווען ער איז נאָך גאָר אַפֿילו נישט געבוירן געוואָרן נאָר גאָרנישט, די ווײַבער ווייסן דאָך מסתּמא בעסער אין אַזעלכע זאַכן.

דאָבע — דו הער־אויף טענהן און קום בעסער אַהער! אָט אַזוי זעץ דיך אויף דעם קליין בענקעלע. ציִ־אויס ביידע הענט, אָט אַזוי טוט־אָן אויף זײַנע הענט באַנוול. איך דאַרף צעוויקלען אַ פּאַסמע באַנוול. וויקלט. אַהאַ! כאַצקל כל־בוניק, דו האָסט געמיינט, דו וועסט בײַ מיר זיצן אָן אַרבעט? גייסט נישט אין פֿאַבריק, ביסטו בײַ מיר אין דער היים אַנשטאָט אַ שיקסע, להבֿדיל, אַ כּפּרה... וואַסער אָנגעשלעפּט, האָלץ אָנגעהאַקט, קיין עין־הרע, קיין בייז אויג. האַלט די פּאַסמע! איך וועל אָנוויקלען אַ גאַנצן קנײַלכל באַנוול. זי וויקלט לאַנג. זיי שווײַגן ביידע. ער הייבט־אָן באַלד דרעמלען און בייגט זײַן צו מיטן קאָפּ צו אירע קני. שש! ער איז אײַנגעדרעמלט געוואָרן... איך האָב זיך מורא אַ ריר צו טאָן, איך זאָל אים פּלוצעם נישט אויפֿוועקן. זאָל ער אַ ביסל שלאָפֿן... בלײַבט זיצן רויק, גאַנץ שטיל. מען זאָגט יאָקבי, אַז מען וועקט־אויף אַ מענטשן פּלוצעם פֿון שלאָף, קען ער חלילה געכאַפּט ווערן... לייזער קומט פֿון גאַס מיט אַ שטעקן.

HERSHELE

Oh- to all the black years. You don't want to trust me, don't trust. I'm going.

MISCHIEF

I don't trust you, and I won't let you go. I don't trust. I don't trust. (Grabs the key from HERSHELE and runs to open the strongbox. HERSHELE won't let him. MISCHIEF throws HERSHELE off, grabs the pack with the whole sum of money and runs, HERSHELE after him)

HERSHELE

Thief! Murderer! Robber! Give me the money. (Catches him.) I won't let you out of here alive. Hand over the money. (They struggle. MISCHIEF tears himself away, runs to the table and catches sight of the corkscrew)

MISCHIEF

Get away from me. You see the knife? I am not responsible for myself now. (While MISCHIEF speaks, HERSHELE keeps repeating: My money, My money. His whole body trembles)

HERSHELE

Oh, you want to kill me? Take the money from me with violence? With a knife? Like a real murderer. Hand over the money. (Drags the knife away from him. They both struggle like ~~[illegible]~~ madmen. Both fall. HERSHELE stabs him in the throat with the corkscrew and yells) No! You'll croak here first before you take away my money. It's my money. My money. (A whole bag of money pours out over the floor. FREYDENYU and LEYZER run in frightened)

FREYDENYU

Woe is me. What has happened here?

HERSHELE

(Gathers the money and throws it in the traveling bag like a madman) My money. My money. My money.

CURTAIN

3 months later

ACT FOUR Scene 1

(A very poor room in HATSKL's house. By the door a kneading trough with water. At the oven, big chunks of wood. A table. A long wooden bench. Two chairs and a little stool. Against the wall a bed. A little cupboard. HATSKL sits on the ground near the oven and with an ax splits the big chunks of wood. At the table, DOBE works a sock and counts stitches.) contrast to above

DOBE

Twenty-one, twenty-two, twenty-three, twenty-four... Ay. I've lost a stitch already. (Puts down the sock) Hatskl, don't chop ~~the~~ wood on the threshold, you're going to chop the threshold, God forbid.

HATSKL

Don't be afraid, Dobe, it won't hurt the threshold. (Chops)

DOBE

I don't care about the threshold. But if you chopped the threshold, God forbid, and Tsipe stepped over the threshold, she would, God forbid, have a child with a split lip.

HATSKL

Dobe, then Tsipenyu is already again-

DOBE

In a good, kosher, lucky hour, thank God. Nu, and you don't even know that if you chop above the door, the child's top lip is split and if you chop at the threshold, the child's lower lip? You don't know anything, exactly as if, God forbid, you had not grown up among people.

HATSKL

With my plain sense I can't understand how you can chop at somebody's lip when he isn't there at all, when he isn't even born yet. But never mind, probably women know better about such things.

DOBE

You stop complaining and come here instead. Right here. Sit down on the little stool. Put out both hands. Just like this. (Puts yarn on his hands and winds.) Aha. Hatskl Jack-of-all-Trades, you thought I'd let you sit without work? If you don't go work at the factory, you work for me at home instead of a gentile hired girl, not to compare. Carry water, chop wood, *no evil eye* no evil eye. Hold the strip! I'm going to wind up a whole skein of yarn. (She winds a long time. Both are silent. Then he begins to doze and bends down with his head at her knee) Ss He's fallen asleep. I'm afraid to move. I don't want to wake him up suddenly. Let him sleep a little. (Remains sitting quietly, altogether peaceful) I've heard that if you wake someone up suddenly, later he might, God forbid, become (LEYZER enters from street with a stick)

לייזער — גאָט העלף! זע נאַר, ווו ער איז אַנטשלאָפֿן געוואָרן. אײַ, ר׳ כאַצקל, איר זײַט נאָך אַלץ אַ גנבֿ?

דאָבע — פֿאַרשעמט. אײַ, גייט... ער האָט זיך נאָר אָנגעבויגן...

כאַצקל — ניין! איך האָב טאַקע אַ דרעמל געכאַפּט. וואַשט די הענט בײַ דער דייזשקע. גאָט העלף, ר׳ לייזער, גאָט העלף! אײַך זען איצט איז אַ גאַנצע זכיה.

לייזער — ר׳ כאַצקל, איך בין געקומען אומיסטן צו אײַך. איך דאַרף אײַך זאָגן זייער אַ נייטיקע זאַך. פֿירט אים אין אַ זײַט. שטיל. שש! זײַט וויסן, עס איז דאָ! איך האָב זיך לאַנג געמוטשעט. אָבער איך האָב עס געפֿונען. איר ווייסט: „הא לחמא עניא"?

כאַצקל — אויב איך ווייס? „הא לחמא עניא" הייסט: אָט דאָס

אָרעמע, קבצנישע ברויט. איך קען דאָס נישט נאָר פֿון דער הגדה. איך ווייס דאָס פֿון לעבן.

לייזער — שש, אָט דאָס איז דאָס! איר קוקט מיך אָן? אָט דאָס איז דאָס.

כאַצקל — וואָס איז דאָס?

לייזער — „הא לחמא עניא", אַז איר וועט זאָגן פֿאַרקערט, וועט זײַן „הא עניא לחמא" און עס גראַמט זיך מיט כאַצקל דראַכמע... „הא עניא לחמא" — כאַצקל דראַכמע!...

כאַצקל — אוי, איר אַלטער משוגענער! זיצט, וועט איר זײַן אַ גאַסט בײַ אונדז... כאַ, כאַ כאַ!

לייזער — זעצט זיך. און ווו איז דאָס עפּעס אײַער גאַנצער עולם, האַ? מיט אַ ניגון. דער עולם איז אַ גולם, און אַ חכם איז דער איינער, וואָס גיט דעם עולם אין די ציינער... שטיל. „הא עניא לחמא" — כאַצקל דראַכמע...

דאָבע — ציפּעניו איז געגאַנגען אין יאַטקע. איר ווייסט דאָך אין מיטן וואָך קענען מיר נישט עסן קיין פֿלייש. האָב איך איר געזאָגט, זי זאָל גיין, אפֿשר וועט זי טרעפֿן וואָלוול, זאָל זי קויפֿן אַ לונג־און־לעבער אָדער אַ פֿוסנאָגע [2]. און די מחותנתטע פּעסע איז בײַ דעם גבֿיר. מען האָט זי געשיקט רופֿן, פֿריידעניו איז דאָך שוין ווידער.. נישט דאָ געדאַכט, נישט אין קיין ייִדישער שטוב געדאַכט. איר גייט אַרײַן אַ מאָל צו זיי?

לייזער — ניין! איך בין מיר בײַ אפֿרים קלעזמער אַ קעסטקינד און פֿיל זיך איצט ווי אַ בלינטשיק אין סמעטענע. וואָס זאָל איך אַהי גיין? מיט מיר שעמט מען זיך, און דעם כּבֿוד בין איך זיי מוחל. אָבער זאָגט נאָר, ידידי ר׳ כאַצקל, מה היום מיומיים? וואָס זיצט איר עפּע אין דער היים? גזלן, איר וויקלט דאָ באַנוול? דאָבע פֿאַרשעמט זי ווידער.

[2] „פּיעטשאַ", פֿאַרקילטע פֿיס (פֿון אַ בהמה).

כאַצקל — וואָס איך זיץ אין דער היים? אָט דאָס איז דאָך די קלאָץ־קשיא. ר׳ הערשעלע האָט מיך געוואָלט גליקלעך מאַכן און געבן מיר אַ „טשין" [3] פֿון אַ פּריקאַשטשיק. דאָס הייסט, איך זאָל אַליין נישט אַרבעטן און זאָל נאָר אומגיין און האָוקען אויף די וואָס אַרבעטן יאָ. האָב איך אים באַדאַנקט. נישט איך, נישט מאָטעלע — מיר ווילן פֿון אים קיין טובֿות! נו, אָבער לכל הפּחות אַרבעט ווי פֿאַר אַ פּראָסטן אַרבעטער זאָל מען געבן גענוג? ווייס איך! אַ קדחת שונאי־ישׂראל, דרײַ טעג אַרבעט איך און דרײַ טעג — ניין! מען גיט אונדז צו פֿאַרדינען נאָר אַזוי פֿיל, מיר זאָלן פֿון הונגער נישט פֿאַרכליאַנעט [4] ווערן. מאָטעלע איז אַליין אַוועק אין פֿאַבריק אַרבעטן און איך, נישט אומגיין פּוסט־און־פּאַס, דין איך דאָבען אַנשטאָט אַ שיקסע. דאָס איז מזיקס פֿאַריאַדקעס. ר׳ הערשעלע ווייס נישט, אַזעלכע נאַרישקייטן ווי כאַצקל דראַכמע ליגן אים איצט נישט אין זינען... און איך ווע נישט גיין קלאָגן זיך אָדער בעטן אַ לאַסקע [5] בײַ אים! גיט אַ האַ בייז אַ שטיקל האָלץ. ניין! דאָס וועלן מײַנע שונאים נישט דערלעבן

דאָבע — אוי, דער מזיק! ער האָט אונדז אַלץ צעמזיקט. ווע ער איז געווען קראַנק, האָבן מיר געמיינט, מיר וועלן שוין פֿון אינ פּטור ווערן. זאָל מיך, איך האָב די הענט נישט געוואַשן, גאָט ני שטראָפֿן פֿאַר די רייד. ער האָט זיך אָבער אויסגעקאַטשעט. עפּע רעכטס וואָלט גאָט צוגענומען, אַ צרה לאָזט ער אונדז איבער.

כאַצקל — פֿון דעסט וועגן איז ער דרײַ חדשים אומגעגאַנג מיט אַ פֿאַרבונדענער כּלי. מען זאָגט, די האָבן זיך שיִער נישט צ הרגעט פֿאַרן געלט. און פֿון יענעם טאָג אָן, גייט הערשעלע אום שטע דיק דייער אַ צעטראָגענער. דאַנקען גאָט, וואָס איך בין אַ קבצן. לכ הפּחות פֿאַרן געלט וועט מיר קיין מזיק נישט איבערבײַסן דעם גאָרג

דאָבע — בערל לאַפּטיוך זאָגט יאַקבי, אַז דאָס האָט ר׳ הע שעלען אָפּגעקאָסט מיליע־מיליאָסן מיט געלט, אידער די האָבן ז איבערגעבעטן. ר׳ לייזער, וויפֿל איז מיליע־מיליאָסן?

[3] טיטל (אין מיליטער). — [4] אײַנגעשלונגען ווערן. — [5] אַ טובֿה.

לייזער — אַ סך!...

כאַצקל — נו, יאָ, אַבי עס איז בײַ זיי ווידער שטיל, קוצעני מוצעניו... זיי זײַנען איצט נאָך שטאַרקערע גוטע־פֿרײַנד, און די גאַנצער פֿלאַקער איז מזיק.

LEYZER

Reb Hatskl, God help. Just look where he fell asleep. Reb Hatskl, are you still a thief?

DOBE

(Embarrassed) Let him alone.. He's just bent over.

HATSKL

No, I really caught a few winks. (Washes his hands in the trough). God help, Reb Leyzer God help. Seeing you nowadays is a big treat.

LEYZER

Found the rhyme

Reb Hatskl, I have come to you without an invitation. I have to tell you something important. (Takes him aside. Quietly) Sshh. I have figured it out. I suffered a long time, but I found it. You know: *ho lakhmo anyo, the bread of affliction*, the bread of affliction?

HATSKL

Socialist theme

Do I know? *The bread of affliction* means exactly the bread of the poor man. That I know not only from the Passover story. [hagada] I know it from life.

LEYZER

Sshh. This is exactly that. You're staring at me? That is exactly this.

HATSKL

What is this?

LEYZER

Ho lakhmo anyo, if you turn it around, it becomes *ha onya lakhma*, and it rhymes with Hatskl Drakhme. *Ho anyo lakhmo*: Hatskl Drakhma

HATSKL

O, you old lunatic, sit down, be our guest.

LEYZER

(Sits) And where are your whole crowd then, ha? (With a tune) Why should a crowd be proud/ Just because a crowd is loud? (Quietly) *Ho anyo lakhmo*: Hatskl Drakhme.

DOBE

Tsipenyu went to the butcher shop. You know yourself that on weekdays we can't eat any meat, so I told her to go in case she found something cheap, she should buy a lung and liver or a calf's foot. And our female in-law Pesi is at the rich man's. They sent for her because Freyde is again... Not to be thought of, not to be thought of, not to be thought of in any Jewish home. Do you ever visit them?

LEYZER

No. I'm a foster child in the home of Efraim Musician and now I feel as cozy as a blintz in sour cream. Why should I go there? They're ashamed of me, and I don't need the honor.. But, just tell me, my dear friend Reb Hatskl, why is today different from all other days? Why in the world are you sitting at home? Rascal, you're winding yarn here? (DOBE gets embarrassed again)

Divide-and-conquer

HATSKL

Why am I sitting at home? That is a dumb question. Reb Hershele wanted to make me happy and gave me the rank of captain. That means, I myself shouldn't work, only supervise and keep after those who do work. So I thanked him. Not me, not Mottel. We don't want any more favors from him at all. But if a man is a plain worker, shouldn't they give him enough work? Do I know? A fever on the enemies of Israel, three days work and three days off. They let us earn just enough not to croak from hunger. Motele went alone to work in the factory and I, with nothing else to do with myself, I am Dobe's servant. This is Mischief's games. Reb Hershele doesn't know; he doesn't give a thought to silly trifles like Hatskl Drakhme. And I will not go complain or beg help from him. (Angrily chops a piece of wood) No. That my enemies won't live to see.

DOBE

Ey, that Mischief.. He mischiefed us all. When he was sick, we believed we would finally be rid of him. May I, I haven't washed my hands, not be punished for saying it. But he wiggled out of it. Something good God would have taken away, a sorrow he leaves over for us.

HATSKL

Nevertheless, he did go around bandaged for three months. They say they all but killed each other for money. And ever since that day, Hershele goes around always very preoccupied. Thank God I'm a pauper. At the least no mischief will bite me in the throat for money.

DOBE

Beryl Laptyukh says that it cost Reb Hershele millions and zillions of money to make up. Reb Leyzer, how much is a million zillion?

LEYZER

A lot.

HATSKL

Yes, well, so long as it's quiet over there, billing and cooing. Now they're even better pals than ever, and Mischief is the whole cheese.

LEYZER

Help Police

O, when I remember what damage that night caused. A scream: "Guard! Guard!" In my first-born's hand, a bottle gadget. Mischief bloody as a pig. Money. Money. Blood.

לייזער — אײַ, ווען איך דערמאָן מיך, וואָס יענע נאַכט האָט זיך אָפּגעטאָן... אַ געשריי: „קאַראַול! קאַראַול!"... בײַ מײַן תכשיט אַ מאַשינקע פֿון פֿליאַשקע... מזיק אַ צעבלוטיקטער ווי אַ חזיר... געלט... געלט... בלוט!... ביידע וואַלגערן זיך אויף דר'ערד... פֿריידע — אַ טויט־דערשראָקענע... בײַ מיר די נשמה אויפֿן שפּיץ נאָז... ע, דאַנקען גאָט, איך בין איצט בײַ אפֿרים קלעזמער... גייט צו דער שאַפֿע. איז ער געגאַנגען צו דערלאַנגען אַ ביסל משקה פֿון דער פֿליאַשקע, און האָט ער גענומען צו דעם גומען... זוכט. דאָבע לאַכט.

כאַצקל — ר' לייזער, אײַער טירחה איז אומזיסט... איר וועט נישט געפֿינען אַפֿילו אַ לעק... הײַנטיקן שבת האָבן מיר אַפֿילו קידוש געמאַכט אויף טרוקענער חלה...

לייזער — טרוקענע חלה? פֿע! און אָט איז אונדזער ציפּעניו. ציפּע קומט מיט אַ קאָשיק, אַ שאַל אויף די פּלייצעס. זי איז אין אַ גוטער לוינע.

ציפּעניו — אָ, אַ גאַסט! גאָט העלף, זיידעניו! גוט, וואָס איר זײַט געקומען. איך דאַרף אײַך נייטיק עפּעס פֿרעגן. פֿירט לייזערן אין אַ זײַט. ער איז זייער פֿאַראינטערעסירט. שש, זאָגט מיר, איך בעט אײַך... ע... פֿאַר אַ יאָרן ווינטער איז געגאַנגען אַ שניי? אַלע לאַכן.

לייזער — אַזוי גאָר? גוט... איך מוז צוגעבן: גוט...

דאָבע — אוי, מיר בײַסט עפּעס אין לינקן אויער. איך האָב מורא, איך האָב מורא, מיר וועלן, חלילה, האָבן עפּעס אַ שלעכטע בשורה.

ציפּעניו — שוויגער לעבן, אַ שלעכטע בשורה האָב איך אײַך געבראַכט: איך האָב קיין מציאות נישט געהאַנדלט. אויף יעדן לונג איז דאָ צוואַנציק בעלנים און אויף איין פֿוסנאָגע זיבעצן ווײַבער...

בין איך געקומען אָן אַ פֿוס און אָן אַ לונג. איז אַ שלעכטע בשורה? כאַ, כאַ, כאַ! די קינדערלעך שלאָפֿן נאָך?

כאַצקל — מאָטל וועט, נעבעך, קומען אַ הונגעריקער פֿון דער אַרבעט.

דאָבע — נו, מיר וועלן אים אָפּקאָכן פֿיש־קאַרטאָפֿליע. ער האָט עס ליב און עס וועט אים זײַן צו געזונט. קיין עין־הרע, קיין בייז־אויג.

ציפּעניו — זיידע, קאַרטאָפֿליעס מיט וואַסער, מיט אַ סך פֿעפֿער און אָן פֿיש, רופֿט זיך בײַ אונדז פֿיש־קאַרטאָפֿליע. איר האָט עס ליב? פֿיש־קאַרטאָפֿליען, ע, ע, טאַראַטאָפֿליע... אוי, צו קאַרטאָפֿליע, אַ פּנים, גראַמט זיך קיין זאַך נישט.

לייזער — קאַרטאָפֿליע פֿון פֿיש מהודו ועד כוש, מכוש ועד הודו, באַלד זײַ זיך מודה, צי האָסטו גענומען צו דײַן כשרן גומען...

ציפּעניו — שלאָגט־איבער. אַ ביסל משקה פֿון דער פֿליאַשקע. כאַ, כאַ, כאַ, שוויגער לעבן. און ווו איז דאָס די מומעניו?

דאָבע — מען האָט זי גערופֿן צו פֿריידען. זי האָט דאָך ווידער די חולאת, נישט אין אונדזער שטוב געדאַכט. אַלע חודש קומט עס אָן אויף איר. נאַ, האָסטו געהערט אַ ביסל אַ חולאת? קיין זאַך טוט נישט וויי און מען איז קראַנק, נישט משוגע און דאָך נישט בײַם זינען. ציפּע בלײַבט זיצן אַ טרויעריקע.

כאַצקל — דאָס איז די מרה־שחורה. מען זאָגט, אַלע גבֿירים קרענקען אויף דעם חולאת.

דאָבע — דו ווייסט! עס קומט דערפֿון, וואָס ווײַבער האָבן נישט קיין קינדער... וואָס זאָגסטו פֿאָרט, ווי מיר בײַסט אין לינקן אויער...

לייזער — איך זאָל וויסן, אַז מורנו ורבנו ר' הערש איז נישטאָ אין דער היים, וואָלט איך אַרײַנגעגאַנגען זי זען. זי איז טאַקע אַ גרויסע נגידיתטע און פֿון דעסט וועגן איז אויף איר, נעבעך, אַ רחמנות.

ציפּעניו — יאָ, ר' לייזער, גייט־אַרײַן צו איר. איר וועט פֿאַרדינען אַ מצווה — זי איז זייער עלנט. אוי, איר זאָלט זי זען, ווען עס

קומט־אָן אויף איר: שטיל ווי אַ טויב, רעדט אַליין צו זיך, זינגט זיך אין דער שטיל און איז אַזוי אָנמוטיק. אַלע בלײַבן שטיל. פּויזע. פּלוצלינג אַ גערויש. ציפּעניו כאַפּט זיך אויף דערשראָקן: ווײ איז מיר! וואָס איז דאָס עפּעס? מיר האָט זיך אָפּגעריסן דאָס האַרץ! אַ ייד, אַן אַרבעטער לויפֿט־אַרײַן זייער דערשראָקן.

אַרבעטער — גאָט איז מיט אײַך... איך בעט אײַך... שרעקט אײַך נישט... מען טראָגט אײַער מאָטעלען אַהיים.

אַלע — אוי, ווײ איז מיר! וואָס איז?!...

דאָבע — אַן אומגליק האָט מיך געטראָפֿן!

אַרבעטער — עס איז, חלילה, נישט קיין גרויסע סכנה. מיטן ראָד האָט בײַ אים אָפּגעריסן אַ האַנט!

כאַצקל — די פֿאַבריק! די פֿאַבריק! אוי, די פֿאַבריק!

Both of them rolling on the ground, Freyde dead of fear, my soul on the point of my nose. Ah. Thank God I'm at Efraim the Musician's now. (Goes to cupboard) "So off he toddled/ With his bottle./ Drank his liquor/ Quicker and Quicker./ Took a drink/ And gave a wink" (Searches. DOBE laughs)

HATSKL

Reb Leyzer, it's no use trying. You won't find even a lick. This Shabos we even made the blessing over wine over dry chala bread.

LEYZER

Dry chala? Feh. And here is our Tsipenyu. (TSIPE enters with a basket, a shawl on her shoulders. She is in a good mood)

TSIPENYU

A guest! God help, Grandfather dear. Good that you came. I urgently need to ask you something. (Leads LEYZER aside. He is very interested) Sshh. Tell me, I beg you. Ah, did it snow last winter? (All laugh)

LEYZER

Oh, it's like that, is it? Good. I must say: good.

DOBE

Ah, something is itching me somehow in my left ear. I'm afraid, I am afraid, we're going to get bad news, God forbid.

TSIPENYU

Mother-in-law dear, I did bring you bad news. I didn't find any bargains. For every lung, there are twenty willing takers, and for every calf's foot, seventeen housewives. So I came home without a foot and without a lung. Isn't that bad news? Are the children still asleep?

HATSKL

Motele will come from work hungry, poor thing.

DOBE

All right, we'll cook him up fish-potatoes. He likes that and it will be good for his health, *no evil eye*, no evil eye.

TSIPENYU

Grandfather, potatoes with water, with a lot of pepper and without fish, is what we call fish-potatoes. Do you like that? Kotatoes. Ah, evidently, nothing rhymes with potatoes.

LEYZER

Potatoes and fish,/ An elegant dish./ They gobble it up/ From Sedom to Lakhish./ It's tasty and new/ So give it a chew.

TSIPENYU

(Interrupts)
"So off he toddled/ With his bottle..." And where is Auntie, Mother-in-law dear?

DOBE

They called her to Freyde. Freyde is sick again, not to be thought of in our home. It happens to her every month. Have you ever heard of such a disease? Nothing hurts but you are sick, not crazy and not in your right mind. (TSIPE remains sitting sadly)

HATSKL

It is melancholy. They say that all rich people catch that disease.

DOBE

You know what, that comes from women not having any children. What do you say about the way my left ear itches?

LEYZER

If I knew on rabbinical authority that Reb Hersh was not at home, I would go over to see her. She is indeed a big rich lady, but I'm sorry for her all the same..

TSIPENYU

Yes, Reb Leyzer, go see her. You will get credit for a good deed. She is very lonely. O you should see her when it comes over her: quiet, like a dove, talks to herself, sings quietly, and is so miserable. (All are silent. Pause. Sudden noise. TSIPENYU jumps up frightened.) Woe is me. What can that be? It tore my heart. (A Jewish working man runs in very frightened)

WORKER

God is with you... I beg you... Don't be frightened... They're bringing your Motele home.

ALL

O, woe is me, what is it?

DOBE

A misfortune has struck me.

WORKER

His life is not in danger, God forbid. A wheel tore off his hand.

HATSKL

The factory. The factory. Oy, the factory.

ציפּעניו — ווו איז ער? מאָטעלע. מאָטעלע! לויפֿט צו דער טיר. אַנטקעגן קומען יידישע אַרבעטערס, וועלכע טראָגן מאָטעלען. ער איז אויסגעשמירט אין בלוט. איין האַנט פֿאַרוויקלט מיט אַ סך ווײַסע טיכער, דורך וועלכע עס זעט זיך אַרויס דאָס בלוט. גאָר אויבן אַ ווײַסער, נײַער טלית אויך אין בלוט. ציפּע שרײַט נישט מיט איר קול. ווײ איז מיר! ער איז טויט! ער איז טויט!

דאָבע — מײַן קינד! מײַן איינציק קינד! מײַן מאָטעניו!...

אַרבעטערס — גאָט איז מיט אײַך, ער איז נאָר אין חלשות. זיי לייגן אים אויפֿן בעטל.

כאַצקל — גאָט! דײַנע טליתים מאַכט מען איצט מיט רעדער, וועלכע רײַסן אונדז די גלידער! זעט, מײַן זון! מײַן זון. אַלע נעבן בעטל.

ציפּעניו — מאָטעלע! אוי, איך וועל דאָס נישט אויסהאַלטן. זי און די מוטער שרײַען נעבן אים.

מאָטעלע — קומט צו זיך. מיט דייער אַ שוואַכער שטימע. אוי! ווײל אַ שמייכל טאָן. שרעקט אײַך נישט. עס איז גאָרנישט. נאָר איין האַנט אָפּגעריסן. אוי, וואָס איז דאָרט אַ האַנט בײַ אַן אַרבעטער... טאַטע, דו ווייסט? ער... ר׳ הערשעלע... איז פּונקט געשטאַ

נען נעבן פֿענצטער... נישט ווײַט פֿון מיר... מײַן בלוט האָט אויף אים געגעבן אַ שפּריץ... אוי, ציפּעניו... חלשט. אַ דאָקטער און אַ פֿעלדשער קומען אײַלנדיק זיך.

כאַצקל — מאָטעלע, מײַן קינד, שטאַרק זיך. אָט איז געקומען דער דאָקטער. זון מײַנער!

ציפּעניו — ווײ איז מיר! ווײ איז מיר! וואָס וועט פֿון אונדז זײַן? וואָס וועט זײַן פֿון אונדז?... קלאָגט.

דאָבע — מײַן קינד! מײַן זון! אַ שלאַג האָט מיך געטראָפֿן, ווײ איז מיר! אַלע וויינען, די אַרבעטערס ווישן די טרערן. דער דאָקטער נעמט פֿון פּאַק דײַנע אינסטרומענטן.

אַ סך יידן און ווייבער, דערשראָקענע, קוקן אַרײַן אין די פֿענצטער און אין טיר.

פֿאַרוואַנדלונג

אַ הויף נעבן דער פֿאַבריק. עס הערט זיך, ווי די רעדער רוישן און די מאַשינען קלאַפּן. מזיק פֿירט־אַרויס הערשעלען, וועלכער איז זייער בלאַס.

מזיק — נאָך פֿילט איר זיך נישט גוט? קומט־אַרויס אַהער אַ ביסל אויף דער לופֿט. איי, ווער איז דאָרט? דערלאַנגט אַהער אַ בענקל. אַן אַרבעטער טראָגט־אַרויס אַ בענקל. זע נאָר, ווי בלאַס ער איז געוואָרן!

הערשעלע — איך האָב דערזען רויט בלוט, בין איך געוואָרן ווײַס. אוי! שפּיליעט־אָפּ דעם קראַגן פֿון העמד.

מזיק — וואָס איז דאָרטן אַזעלכעס? אַזוי גייט דאָס לעבן: דעם רײַסט־אָפּ אַ האַנט, דער פֿאַרלירט אַ פֿוס. אַ סך ווערן געהרגעט אין מלחמה. דאָס לעבן שטעלט זיך נישט מיט דעם אָפּ און די וועלט ווערט אויף דאָס מינדסטע נישט פֿאַרענדערט. וואָס באַטײַט מאָטעלע אין דער גרויסער וועלטפֿאַבריק, וועלכע רופֿט זיך נאַטור?

הערשעלע — מזיק, דו ביסט גערעכט: מאָטעלע באַטײַט גאָרנישט... נו, און הערשעלע באַטײַט אַ סך? אוי, ווי זאָגט אונדזער פּיוט: דער מענטש איז געגליכן צו אַ צעבראָכענעם שאַרבן, צו דעם שאָטן וואָס לויפֿט פֿאַרויס, צו דעם שטויב, וואָס ווערט געטראָגן פֿון ווינט, צו אַ חלום וואָס ווערט פֿאַרשוווּנדן...

מזיק — ע, דאָס איז אַן אַלט ייִדיש לידעלע, מיט וועלכן דער ייִד פֿאַרביטערט זיך שטענדיק אַליין דאָס לעבן און וואַרפֿט אויף זיך אַליין אַרויף אַן אימה ופּחד. נאָך לאַנג, לאַנג האָט אונדזער ייִדישער צרות־העלד איובֿ געזאָגט די זעלביקע חכמה: דער מענטש איז ווי אַ גראָז, וואָס גייט־אויף און ווערט פֿאַרשניטן, ווי אַ שאָטן וואָס לויפֿט... ניין, מיר געפֿעלט שוין פֿיל בעסער, ווי דער דײַטשער געלערנטער דאָקטער האָט געזאָגט: „פֿאַרגעניגן וויל איך, פֿון אַלץ זאָל מײַן אויג געניסן, דאָך ווײַטער זאָל שטרעבן מײַן זינען!"

הערשעלע — אַ ייִד בין איך און די אַלטע ייִדישע לידלעך וועלן לעבן אין מיר ביז מײַן טויט. דעם מענטשן קען מען גיכער פֿון מיר אויסקאָרעניען[6], אָבער נישט דעם ייִד... ניין! דער וואָס האָט דיר געזאָגט, ער וויל פֿאַרגעניגן מיטן אויג געניסן און מיטן זינען שטרעבן, איז געווויס געווען אַ גוי... דער ייִד מיינט: מען קען נישט געניסן, ווען דער זינען שטרעבט. און דער זינען קען ניט שטרעבן, ווען מען געניסט!...

מזיק — מען דאַרף אָבער זײַן נישט נאָר אַ ייִד, מען דאַרף זײַן אַ מענטש!

הערשעלע — יאָ! מענטש אויך!... אוי, אַמאָל פֿלעג איך זיך פֿאָרשטעלן, ווי שרעקלעך עס וועט הילכן דער שופֿר הגדול, וועלכער וועט זיך צעשאַלן פֿאַרן גרויסן יום־הדין און וועט וועקן די טויטע מענטשן, וואָס ליגן אין די קבֿרים. און... רופֿן זיי צום כּסא־המשפּט..

[6] אויסרײַסן מיטן וואָרצל.

TSIPENYU

Where is he? Motele. Motele. (Runs to door. Toward her come Jewish workers carrying MOTELE. HE is smeared with blood, one hand wrapped with many white cloths through which blood can be seen. On top of all, a new white prayer shawl, also bloodied. TSIPE screams loudly, "Woe is me. He is dead. He is dead.")

DOBE

My child. My only child. My little Motele.

WORKERS

God is with you. He is only in a faint. (THEY lay HIM on cot)

HATSKL

God. They are making your prayer shawls now with wheels which tear our limbs. You see my son. My son. (All by the bed)

TSIPENYU

Motele. Ay. I won't be able to bear it. (SHE and his mother scream next to him)

MOTELE

(Regains consciousness. With very weak voice) Ay. (Tries to smile) Don't be scared. It's nothing. Just one hand torn off. Oy, what is a hand to a worker? Mama, you know, he - Reb Hershele- was standing right there by the window- not far from me- My blood spurted on him. Oy, Tsipenyu- (Faints. Enter doctor and surgeon, hurrying)

HATSKL

Motele, my child, be strong. Here comes the doctor. My son.

TSIPENYU

Woe is me, woe is me. What will become of us? What will become of us? (Grieves)

DOBE

My child. My son. A blow has struck me. Woe is me. (All weep. The workers wipe their tears. The doctor takes his instruments from his case)

(Many Jewish men and women look in, frightened, through the window and door)

ACT FOUR Scene 2

((A courtyard near the factory. A sort of noise of wheels and of machines banging. MISCHIEF leads HERSHELE out. HERSHELE is pale.)

MISCHIEF

You still don't feel good? Come out here a little into the air. Ay, who's there? Bring a chair over here. (A worker brings out a chair) Just look how he turned pale.

HERSHELE

I saw red blood so I got white. Ay. (Undoes tie from shirt)

MISCHIEF

What's the big deal? That's life. This one tears off a hand, that one loses a foot, many are killed in war. Life doesn't stop for that, and the world isn't changed the slightest little bit. What does Motele signify in the great world factory which is called nature?

HERSHELE

Mischief, you are right. Motele signifies nothing. Nu, and Hershele signifies so much? ay As our poet says, *Man is like to a broken potsherd, to the shadow which runs, to the dust which is carried by the wind, to a dream which disappears,* ~~Man is like to a broken potsherd, to the shadow which runs, to the dust which is carried by the wind, to a dream which disappears-~~

MISCHIEF

Ay, that is an old-fashioned little Jewish poem with which the Jews always embitter their own lives and hurl themselves into terror and fear. It's a long, long time since Job, our Jewish hero of sorrows, said the same wise thing: "Man is like grass which grows and is cut, like a shadow which runs..." No. I much prefer what the learned German professor said: "I want pleasure, let my eye enjoy everything, so will my soul strive further."

Faust

HERSHELE

I am a Jew, and the old-fashioned little Jewish poems will live in me until my death. The man can be uprooted from me but not the Jew...No, the man who told you he would enjoy pleasure with his eye and would strive with his soul was certainly a gentile. The Jew believes: you can't enjoy pleasure when the spirit is striving, and the spirit cannot strive when you are enjoying pleasure.

MISCHIEF

But one cannot be only a Jew. One must be a man.

HERSHELE

Yes, a man too. Ay, I used once upon a time to imagine how frightfully the great shofar would resound as it announced the Judgement Day and awakened the dead people who lie

מזיק, ווען פֿון זײַן ברוסט האָט זיך הײַנט אַרויסגעריסן דאָס פֿאַרכ־טיקסטע יאָמער־געשריי, האָב איך דערפֿילט, אַז עס איז דאָ עפּעס, וואָס הילכט שרעקלעכער פֿון קול השופר הגדול!... מזיק, דער מענטש האָט אין אים געשריִען, דער אמתער, נאַטירלעכער מענטש... און ווי טיף אין מיר זײַנען שוין געשלאָפֿן די מענטשלעכע געפֿילן, האָט זײַן יאָמער־געשריי זיי דערוועקט! און ווען איך האָב דערזען די בלאַסע פּנימער אַרום אים, זייער אמתע שרעק און רחמנות, האָב איך פֿאַר־שטאַנען, אַז דאָס דאָזיקע מענטשלעכע יאָמער־געשריי איז דער מעכ־טיקער שופֿר, וואָס רופֿט אונדז צום יום־הדין, וואָס צעברעכט דעם פּאַנצער וואָס ליגט אויף אונדזער האַרץ און וועקט־אויף דעם מענטשן פֿון זײַן קבֿר... בײַ דעם געשריי פֿאַרשווינדט גוי און ייִד, באַלעבאָס און אַרבעטער, חכם און נאַר... דער מענטש נאָר דערוואַכט... דער מענטש, דער מענטש!...

מזיק — אָ, איך ווייס, וואָס אַ ייִד רופֿט מענטש! געוויס נישט מאַכט, קראַפֿט, טעטיקייט, דערפֿינדונג־פֿעיִקייט, געוואַגטקייט פֿון גײַסט? ניין! זאָרגן זיך ווי אַ שוואַכע פֿרוי, גריבלען, וואַקלען זיך, נישט האָבן קיין הנאה פֿון לעבן, אַ סך טראַכטן און ווייניק טאָן — דאָס איז דער ייִדישער מענטש! איר דאַרפֿט זייער נייטיק דעם מין מענטש אַרויסרופֿן פֿון קבֿר, ער זאָל קומען און פֿאַרגיפֿטן דאָס לעבן? וואָס קוקט איר? האָט קיין מורא נישט, אויף אײַך איז שוין נישטאָ קיין בלוט. מען האָט עס אָפּגעוואַשן...

הערשעלע — אָפּגעוואַשן? הם... יאָ אָפּגעוואַשן אָדער נישט אָפּגעוואַשן, זײַן בלוט שרעקט מיך נישט. זעסטו... דעמאָלט... אין יענער נאַכט... ווען איך האָב דײַן בלוט געזען אויף זיך, האָב איך מורא געהאַט, איך האָב זיך מיאוס געפֿילט, איך האָב זיך געפֿילט שלעכט... זײַן בלוט אָבער שרעקט מיך נישט. עס מאַכט מיר אַ וויי־טיק, אָבער איך פֿיל זיך נישט מיאוס — איך פֿיל אַ שאַרפֿן ווייטיק...

מזיק — כע, כע, כע! נאַרישקייטן! אײַערע נערוון האָבן זיך אַ ביסל צעשטיפֿט. איר זעט דאָס צום ערשטן מאָל... קומט, פֿרישע לופֿט וועט אײַך ווידער געזונט מאַכן — איי, בערל לאַפּטיוך, נעם־צו דאָס בענקל! אַ ייִדישער אַרבעטער טראָגט דאָס בענקל אַוועק. ווייס איך, נאַרישקייטן! אָט האָב איך אַ מאָל געזען, אין אַ גרויסער פֿאַבריק האָט עס איינעם פֿאַרטשעפּעט, און דאָס גרויסע ראָד האָט אים אויפֿגעהויבן אַ לעבעדיקן גאַנץ הויך און דערנאָך ערשט אַראָפּ־געשלעפּט אַרונטער און צעמאָלן אויף אַש. פֿירט אים.

הערשעלע — פֿאַרטראַכט. אָט אַזוי איז דאָס אַ פּנים: דאָס ראָד פֿונעם לעבן הייבט־אויף הויך, גאַנץ הויך, און נאָך דעם וואַרפֿט עס אַראָפּ און צעמאָלט אויף אַש... אויף אַש און שטויב!...

מזיק — נו, אַ ייִד אָן אַש און שטויב איז ווי אַ גוי אָן בראָנפֿן און אָן ביר. קומט, מיר וועלן אַליין נעמען צו ביסלעך קאָניאַק. זע נאָר, ווי בלאַס ער איז! כע, כע, כע! איר זײַט נאָך גאָר גרין... עס איז נאָר אַ געוווינהייט... אויף די גרויסע פֿאַבריקן ברעכט עס פֿיס און עס רײַסט הענט יעדע מינוט, און גאָרנישט... מען דאַרף זיך נאָר צוגעווינען... סענטימענטאַל האָט מען געקענט זײַן אַמאָל, ווען דער מענטש האָט געאַרבעט מיטן מענטשן... איצט אַרבעטן מיר מיט מאַשינען און דער מענטש דאַרף זײַן פּינטקלעך, שטאַרק און קאַלט ווי אַ מאַשין... זעסט? דער מענטש האָט זיך אין אים אויפֿגעכאַפּט, איז ער געוואָרן אויס מענטש... כע, כע, כע! ביידע אָפּ. די מאַשינען און רעדער רוישן. אָפּ.

פֿאַרוואַנדלונג

הערשעלעס קאַבינעט. אַ שאַפֿע מיט ספֿרים, אויף וועל־כער עס ליגט זײַן פֿידעלע אין אַ פֿוטליאַר. אין מיטן צימער אַ שרײַבטיש, נעבן וועלכן עס שטייט אַ הויכע אײַזערנע קאַסע, עטלעכע שטולן. לייזער און פּעסעניו זיצן טרויעריק. פֿריידעניו גייט־אַרום פֿאַרבראָכן די הענט און זינגט שטיל מיט אַ וויינענדיקער שטימע „מזמור לדוד". ביסלעכווײַז ווערט טונקל.

פּעסעניו — פֿריידעניו, וואָס טוט דיר וויי, מײַן קינד? ביסט קראַנק, האַ?

פֿריידעניו — דאָס האַרץ טוט מיר וויי, מומעניו. אַזוי ווי אַ שלאַנג זויגט מיר דאָס בלוט. איך קען זיך קיין אָרט נישט געפֿינען. מיך אַרט קיין זאַך נישט און מיך פֿרייט קיין זאַך נישט. איך פֿיל, גלײַך ווי איך שווים אין אַ ים פֿון אָנמוט און טרויער. גייט צו דער שאַפֿע, נעמט דאָס פֿידעלע און באַטראַכט עס.

לייזער — אָבער פֿאַר וואָס איז דאָס, פֿאַר וואָס פֿילסטו אַזוי?

פֿריידעניו — איך ווייס אַליין נישט. עס קומט פּלוצלינג אַזאַ פֿאַרדראָס, אַזאַ ערגערניש, אַזאַ האַרצווייטיק.

פּעסעניו — אײַ, וויי איז מיר. שטיל צו לייזערן. איך וואָלט געדאַרפֿט אַריבערלויפֿן זען, וואָס דאָרט טוט זיך. נאָר ווי לאָזט מען זי איצט אַליין?

לייזער — מען לאָזט אַהין קיין מענטשן ניט צו, אַ פּשיטה שוין ווײַבער... מען טרײַבט זיי ווי די גענדז. דער דאָקטער מאַכט איצט די אָפּעראַציע. אַ גערויש. אוי, איך האָב מורא, מיר דאַכט זיך דעם בדחנס באַלעבאָס גייט. הערשעלעס און מזיק אַרײַן. לייזער שטייט־אויף.

הערשעלע — זייער טרויעריק. זעט, וואָסערע געסט בײַ מיר אין קאַנטאָר! נו, פֿריידעניו, וואָס מאַכסטו? ביסט געקומען מיך זען?

in graves... And call them to the throne of judgement. Mischief, when the fierce howl tore from his breast today, I felt that it was something which resounded more frightfully than the voice of the great shofar. Mischief, the man screamed in him, the true natural man. And no matter how deeply the human feelings are sleeping inside me, his howl awakened them. And when I saw the pale faces around him, their true fright and pity, I understood that this howl is the mighty shofar which calls us to Judgement Day, which breaks the armor which lies on our heart and awakens man from his grave. At that scream, gentile and Jew, owner and worker, wise man and fool, all disappear. Only the man wakes up. The man, the man.

MISCHIEF

Ah, I don't know what a Jew calls man. It certainly has nothing to do with might, vigor, activity, inventiveness, boldness of spirit, no. Worrying like a weak woman, brooding, vacillating, drawing no pleasure from life, thinking a lot and doing little - that is the Jewish man. Do you need that kind of man so urgently that you must call him out of the grave so he can come and poison life? What are you looking at? Don't be afraid, there is no blood on you any more, it's already washed off.

HERSHELE

Washed off? Hmm. Yes, washed off or not, his blood doesn't frighten me. You see, that night when I saw your blood on me, I was scared, I felt ugly, I felt bad. His blood, though, doesn't frighten me, it hurts me. I don't feel ugly, I feel a sharp pain.

MISCHIEF

Stupidities. Your nerves have had a little shock. It's the first time you saw it. Come, fresh air will make you healthy again. ~~Ay,~~ Beryl Laptyukh, take the chair away. (A Jewish worker takes the chair away) Foolishness. Once I saw, in a big factory, someone got caught on the big wheel. It lifted him very high up, still alive, and then it dragged him down and ground him to ash. (Leads him)

HERSHELE

(Thoughtfully) That's just how it is, evidently. The wheel of life lifts you high, altogether high, and then it throws you down and grinds you into ash, into ash and dust.

MISCHIEF

A Jew without ash and dust is like a gentile without brandy and beer. Come, we'll take a little cognac ourselves. Just look how pale he is. You're still absolutely green. It's only a matter of getting used to it. In a big factory, feet get broken and hands get ripped every minute, and it's nothing. One just has to get used to it. Once upon a time, you could be sentimental, when a man worked with men. Now we work with machines, and a man must be careful, strong, and cold as a machine. Do you see? Man has been caught up in it, so he has become man no longer. (Both exit. Noise of machines and wheels.)

CRITIQUE OF CAPITALISM

ACT FOUR Scene 3

(HERSHELE's office. A bookcase with Jewish religious books. His violin lies on top in a case. In the middle of the room, a writing table near which stands a tall iron strongbox and a few stools. LEYZER and PESENYU sit sadly. FREYDENYU walks around wringing her hand and singing the Psalm of David softly in a weeping voice. The light darkens gradually.)

PESENYU

Freydenyu, my child, what hurts you? Are you sick?

FREYDENYU

My heart hurts me, Auntie. Something like a serpent sucks my blood. I can't find a place for myself. Nothing matters to me and nothing makes me happy. I feel exactly as if I were swimming in a sea of misery and sadness. (Goes to bookcase and takes violin and contemplates it)

LEYZER

But why is that? Why do you feel that way?

FREYDENYU

I don't know myself. There suddenly comes such a ~~x~~ regret such a sadness, such a heart-ache.

PESENYU

Oy, woe is me. (Quietly to LEYZER) I ought to run over there to see what is happening. But how can you leave her alone here?

LEYZER

They're not letting anyone in, certainly not women. Them they drive out like geese. The doctor is operating now. (Noise) Oy, I am afraid, I think the jester's boss is coming. (Enter HERSHELE and MISCHIEF. LEYZER stands up.)

HERSHELE

(Very sad) Look, such guests in my office. Freydenyu, how are you? Did you come to see me?

פֿריידעניו — איך קום אַהער אָפּט און איך הער זיך צו, ווען וועט דאָס פֿידעלע שפּילן, און דאָס פֿידעלע שווײַגט. ווי אַ טויטע ליגט זי שטיל, און אַמאָל האָט זי גערעדט. אײַ, איך וואָלט געוואָלט הערן נאָך אַ מאָל, וואָס זי האָט דעמאָלט געזאָגט... האָט זי מיך אָפּגענאַרט? נישט דעם אמת געזאָגט?

הערשעלע — לייגט־צוריק דאָס פֿידעלע. באַרויִק דיך, פֿריידעניו. איך בעט דיך. האָב רחמנות אויף זיך, האָב רחמנות אויף מיר.

פֿריידעניו — פֿאַרטראַכט. עס ציִען זיך גרויע, לאַנגע טעג אָן ליכט און אָן פֿינצטערניש, אָן קעלט און אָן וואַרעמקייט, אָן צרות און אָן פֿרייד.

הערשעלע — נישטאָ קיין פֿרייד דאָרט און נישטאָ קיין פֿרייד אין דער היים. זיפֿצט שווער.

פֿריידעניו — אַך, איך פֿאַרשטיי. קום מומעניו, דער פֿעטער וויל געוויס באַרעכענען זײַנע חשבונות און איבערציילן נאָך אַ מאָל דאָס געלט... דאָס געלט קלינגט און דאָס פֿידעלע שווײַגט... ר׳ אוריאל, זינט איר האָט אונדז געבראַכט דאָס גרויסע געווינס, האָבן מיר אַלץ פֿאַרשפּילט.

פּעסעניו — אײַ, אַלע פֿאַרשפּילן און דאָס געווינס קומט קיינעם נישט אָן!

מזיק — איר מיינט, זי איז נישט גערעכט? עפֿנט די קאַסע. גיט אַ קוק, עס איז דאָ וואָס צו באַרעכענען און איבערציילן. בײדע פֿרויען אָפּ.

הערשעלע — זעצט זיך. ניין! דאָס געלט האָב איך שוין איבערגעציילט... די חשבונות? זעסטו, די חשבונות, דאַכט זיך, איז יאָ צײַט צו באַרעכענען.

לייזער — איז געשטאַנען די גאַנצע צײַט אַ דערשראָקענער, גיט אַ מאַך מיט דער האַנט און גנבֿעט זיך שנעל צו דער טיר. אַ גוטן! וויל אַרויסלויפֿן.

הערשעלע — זײַ זשע מוחל, טאַטע, איך האָב דיר געוואָלט עפּעס זאָגן. גיי נישט אַוועק, איך בעט דיך... בלײַב דאָ... עס איז נישטאָ קיין לעבעדיקער מענטש אין שטוב. איך בין דאָ אַליין... איך האָב חרטה, טאַטע, וואָס איך האָב דיך געלאָזט זײַן בײַ פֿרעמדע מענטשן אויף דער עלטער.

מזיק — אַפּאַרט. ער זוכט אינעם בדחן דעם מענטשן.

לייזער — איך בין נישט בײַ פֿרעמדע מענטשן; מיט אפֿרימען דעם קלעזמער זײַנען מיר אייגענע. מיר פֿאַרשטייען איינע די אַנדערע, מיר האָבן פֿון וואָס צו שמועסן, וואָס פֿון די אַמאָליקע אַלטע יאָרן צו דערמאָנען. ניין, איך וועל דיר זאָגן דעם אמת. דאָרט, בײַ די פֿרעמדע, בין איך אין דער היים, און דאָ אין דער היים בין איך געווען איר דער פֿרעמד. דאָרטן, פֿאַרשטייסטו, איז נישטאָ קיין מעלאַ־

קאָליע, קיין מרה־שחורה. איז דאָ וואָס צו עסן, האַקט מען אַרײַן מיט לאַפּעטיט. נישטאָ וואָס צו אַכלען — דערציילט מען זיך גלײַכווערטלעך, מען קריגט זיך און מע מאַכט שלום, מע לאַכט, מע שפּילט אַ דאַמקע, מע שפּילט אַ ביסל מוזיק... איך לופֿטער־דורך דאָרטן דעם בדחן. איך ווייס, פֿאַר דיר איז דאָס אַ בזיון, אָבער דאָרטן איז דאָס אויפֿן פּלאַץ. געוויס, איך קען דיך נישט נייטן דורכן שאַלאַטנשמש, דו זאָלסט אפֿרימען צאָלן פֿאַר אַזאַ אַלטן טאַטן, אַ גראָבן־יונג...

הערשעלע — ניין, טאַטע, חלילה, נישט דאָס האָב איך געמיינט. דו האָסט מיך ניט פֿאַרשטאַנען...

לייזער — איך וויל זאָגן, אויב דו וועסט אַפֿילו נישט צאָלן, וועט מיך אפֿרים אויך, חלילה, נישט אַרויסטרײַבן. בײַ קבצנים שפּילט עס נישט קיין גרויסע ראָלע. אָבער איך, דאָ? וואָס דאַרף איך דאָ און וואָס האָב איך דאָ? אַ גוטן טאָג... עס איז שוין בין־השמשות און מען מעג זאָגן: אַ גוטע נאַכט. שטיל. זעקס, זיבן, אַכט. אָפּ.

מזיק — נו, דאַרפֿט איר אײַך אַזוי שרעקן פֿאַרן מענטש? כע, כע, כע! ר׳ הערש, אין יעדן מענטש זיצט אַ בדחן...

הערשעלע — יאָ! אָבער אין יעדן בדחן זיצט אַ מענטש. דו ווייסט, ווי גרויס מיר זאָלן זיך נישט האַלטן, ווי רײַך און שטאַרק מיר זאָלן נישט זײַן, מיר האָבן דאָך מורא פֿאַרן מענטשן. ווען מיר בויען אַ שול, אַ קהלשן מרחץ, אָדער ווען איך, למשל, האָב געוואָלט בויען דאָ אַ שפּיטאָל, אָדער ווען איך צאָל פֿאַר מײַן פֿאָטערס קעסט. דאָס איז נאָר, ווײַל איך האָב מורא פֿאַרן מענטשן, נאָר ווײַל מיר ווילן באַצאָלן דעם מענטשן כאָטש אַ קליינעם טייל פֿון אַ גרויסן חובֿ, נאָר ווײַל מיר מיינען, אונדז וועט געלינגען לכל הפּחות אָפּצונאַרן דעם מענטשן, אונטערקויפֿן... מזיק, קיין זאַך שרעקט דעם מענטשן נישט אַזוי שטאַרק, ווי דער מענטש אַליין. עס ווערט ביסלעכווײַז טונקעלער.

מזיק — איך פֿאַרשטיי נישט! איך ווייס, מען האָט מורא פֿאַר גאָט. אַנדערע האָבן מורא פֿאַרן טײַוול. איר האָט גאָר מורא פֿאַרן מענטשן! וואָס זשע, דער מענטש איז אַזאַ כּל־יכול?

הערשעלע — מיט גאָט קען מען זיך אויסגלײַכן... פֿונעם טײַוול האַלט מען זייער ווייניק, ווען מען האַלט זיך שוין אַליין פֿאַר אַ בריה מיט אַ חכם. אָבער דער מענטש? אונדזערע חכמים זאָגן: די עבֿירות, וואָס בין אָדם למקום, צווישן גאָט און מענטש, איז יום־כּיפּור מכפּר, אָבער בין אָדם לאָדם, וואָס איין מענטש זינדיקט קעגן אַנדערן — דאָ העלפֿן נישט קיין טרערן, די צידקות, די תּחינות און תּפֿילות פֿון יום־כּיפּור. אַ גערויש. שאַ, ווער איז דאָס דאָרט? עטלעכע ייִדישע אַרבעטערס פֿירן־אַרײַן דאָבען און ציפּען. זיי זײַנען דייער פֿאַרוויינט.

FREYDENYU

I often come here and listen for when the violin will play, but the violin is silent. She lies quietly like a corpse. Once she spoke. I wish I could hear what she said once more. Did she deceive me? Didn't she tell the truth?

HERSHELE

(Puts the violin back) Calm yourself, Freydenyu, I beg you. Have pity on yourself, have pity on me.

FREYDENYU

(Thoughtfully) Long gray days drag themselves out without light and without darkness, without cold and without warmth, without sorrows and without joy.

HERSHELE

No joy there and no joy at home. (Sighs heavily)

FREYDENYU

Ah, I understand. Come, Auntie. Uncle certainly wants to figure out his accounts and count his money over again. The money rings out, and the violin - is silent. Reb Uriel, since you brought us the great prize, we have forfeited everything.

PESENYU

Yes, everyone has lost, and winning does no one any good.

MISCHIEF

Do you believe she's right? (Opens the strongbox) Take a look, there is something worth figuring up and counting over. (Both women off)

HERSHELE

(Sits down) No. I have already counted over the money. The accounts? I think, you see that it is time to figure out the accounts. do an accounting

LEYZER

(Has stood all this time frightened, gestures with his hand and steals quickly to the door) Bye. (Wants to run out)

HERSHELE

Forgive me, Father, I wanted to say something to you. Don't go away, I beg you. Stay here. There is no living person in the house. I am here alone. I am sorry, Father, that I let you be with strangers in your old age.

MISCHIEF

(Aside) He is looking for man in the jester.

LEYZER

I'm not with strangers. At Efraim the Musician's, we are all the same kind. We understand each other, we have enough to chat about, to reminisce about from the old days. No, I will tell you the truth, there with the strangers I am at home and here at home I was among strangers. There, you understand, there is no melancholy, no melancholy. If there is something to eat, you dig in with an appetite. If there's no food, you tell jokes, you quarrel and make up, you laugh, you play checkers, you play a little music. There I let the jester out free in the air. I know that for you he is an embarrassment, but there he fits in. Certainly I can't make you pay Efraim for such an old father, a vulgar bum..

HERSHELE

No, Father, that's not what I meant. You misunderstood me.

LEYZER

I want to say, even if you didn't pay, Efraim still wouldn't drive me out, God forbid. For paupers it's not so important. But me here? What do I need here and what do I have here? A good day. It is already twilight, so one may say: A good night/ (Quietly) And now turn out the light. (Off)

MISCHIEF

So, do you have to be so afraid of man? Reb Hersh, in every man sits a jester.

HERSHELE

Yes. But in every jester sits Man. You know, however great we may consider ourselves, however rich and strong we may be, we are afraid of man. When we build a synagogue, or a communal bath, or when I wanted to build a hospital here, for example, or when I pay board for my father, that is only because I am afraid of man. Only because we want to pay man at least a small part of a great debt, only because we believe that it will do us some good to fool man, at the least, to blind him, undersell him. Mischief, nothing scares a man so strongly as man himself. (The room gradually becomes darker)

MISCHIEF

I don't understand. I know this one is afraid of God, others are afraid of the devil. You are afraid of man, of all things. Man is so all-powerful?

square one's accounts

HERSHELE

X One can compare himself with God. The devil counts for very little when one already considers himself skillful and wise. But man? Our wise men say: The sins *between man and god*, between man and god are atoned on Yom Kippur. But *between man and his friend*, what one man sins against another, to redeem that, tears don't help, or charity, or the pleas and prayers of Yom Kippur. (Noise) Sha. Who is there? (A few Jewish workers lead in DOBE and Tsipe. They have been weeping a great deal.)

אַרבעטערס — האָט קײן פֿאַראיבל נישט, ר׳ הערשעלע! דער דאָקטער האָט די געהײסן אַװעקפֿירן אין קאַנטאָר. מען קען איבער זײ די אָפּעראַציע נישט ענדיקן... אױ, מיר האָבן זײ קױם מיט געװאַלט אָפּגעריסן. אָפּ.

הערשעלע — זאַנפֿט. גײט־אַרײַן אַהין... קומט, דאָרטן זײַנען אונדזערע. פֿירט זײ.

דאָבע — אױ, נישט אומזיסט האָט זיך מיר פֿאַר אַכט טאָגן שבת־צו־נאַכטס געחלומט, אַז איך האָב פֿאַרלױרן אַ צאָן. נישט אַ צאָן, אַן אױג האָט מען מיר אַרױסגעריסן פֿון קאָפּ! מײַן אײנציק קינד האָט איר מיר געמאַכט פֿאַר אַ קאַליקע.

ציפּעניו — שװיגער, װאָס דאַרפֿט איר רײדן? ער איז דאָך אונדזער באַלעבאָס און װאָס קען עס אַרן אַ באַלעבאָס? מאָטעלע האָט שױן נישט קײן הענט, װעט אַן אַנדערער אַרבעטן. װײנט.

הערשעלע — ציפּעניו, איך בין נישט נאָר דײַן באַלעבאָס — איך בין דײַן פֿעטער און דײַן שװאָגער.

ציפּעניו — זינט איר האָט געגט די מומעניו, זײַט איר מיר קײן פֿעטער מער. און מיט דעם, װאָס איר האָט מײַן שװעסטער אומגליקלעך געמאַכט, זײַט איר מיר נישט קײן שװאָגער. בײדע אָפּ אין דער אינעװײניקסטער טיר.

הערשעלע — אַלע זײַנען מיר פֿרעמדע. אַלע שונאים. דאַכט זיך, עס װײַזט זיך אױס, אַלע װילן זײַן קרובֿים מיט אַ נגיד. אַלע שאַצן אַזױ טײַער זײַן פֿרײַנדשאַפֿט. אָבער דאָס װײַזט זיך נאָר אױס...

װען די צײַט קומט, און זײ רײדן אמת, װי זײ פֿילן, זעט מען — אַלע זײַנען שונאים, אַלע זײַנען פֿרעמדע... אין חלום נאָר זעט מען אַלע מיט זיך, אין דער װירקלעכקײט איז מען אַלײן! אַלײן! מזיק, איך בעט דיך... איך װיל איצט דאָ אַלײן בלײַבן.

מזיק — איך װיל אײַך אָבער איצט אַלײן נישט לאָזן. איך האָב מורא, איר זײַט צו נערװעז... און... און אַ ביסל צו פֿיל פֿאַרנומען מיטן מענטש... מענטש!

הערשעלע — װאָס קענסטו מיר איצט העלפֿן? דו האָסט מיר געקענט העלפֿן װערן רײַך, װערן גרױס, באַרימט, האָבן כּבֿוד, אָבער מיך גליקלעך מאַכן, מיך באַרויִקן, מײַן גײַסט באַפֿרידיקן, מײַן קראַנקע זעל געזונט מאַכן, דאָס ביסטו ניט אין שטאַנד. איך בעט דיך, פֿאַרלאָז מיך איצט...

מזיק — סאַרקאַסטיש. דער מענטש װיל בלײַבן אַלײן, אָן מיר?

הערשעלע — יאָ, גײ, איך װיל בלײַבן אַלײן מיט זיך. דו הערסט נישט? בײז. איך זאָג דיר, גײ־אַװעק פֿון דאַנען! מזיק גײט.

מזיק — שלעכט מיט אַזאַ שותּף! דאַכט זיך, ער האָט שױן אַלע עלעמענטן, פֿון װאָס דאָס גליק װערט צונױפֿגעשטעלט, און קען זיך דאָך דאָס גליק ניט שאַפֿן. װילסטו אים העלפֿן, לאָזט ער זיך פֿירן נאָר אַ געװיסע צײַט, און הײבט זיך אָן אַרומקוקן, חרטה האָבן, תּשובֿה טאָן. בלײַבט טױב צו דײַנע רײד און הערט זיך צו, װאָס דער מענטש זאָגט — גײ, מאַך געשעפֿטן מיט אַזעלכע בריאָים! אָפּ.

הערשעלע — איך האָב גאָר אַלײן נישט געפֿילט, װי עלנט, װי פֿרעמד איך בין. קײן אײן פֿרײַנד, קײן אײן מענטש אַפֿילו אין דער גאַנצער װעלט, צו װעמען איך זאָל קענען קומען איצט מיט מײַן צעװײטיקט האַרץ, אױסװײנען מײַנע צרות, דערצײלן אַלע מײַנע טעותים און דערװאַרטן אײן װאָרט פֿון טרײסט און האָפֿענונג. מײַן אײגענער פֿאָטער פֿילט זיך נישט אין דער הײם בײַ מיר, בײַ זײַן אײנציקן זון. מײַן פֿרײדעניו? איך פֿאַרשטײ זי נישט. איך בין געװען פֿאַרנומען מיט געשעפֿטן און האָב קײן צײַט נישט געהאַט איר פֿרײַנדשאַפֿט צו דערװערבן. אָ, איך מוז מודה זײַן, זי, די געגטע, איז אַמאָל

געװען מײַן טרײַעסטער פֿרײַנד אין דער װעלט. און איצט?... איצט זײַנען מיר פֿרעמדע. װי שלעכט איך װאָלט נישט געװען, װאָלט זי מיר מוחל געװען, װײַל זי... זי איז געװען אַן אמתער פֿרײַנד... אמתע פֿרײַנדשאַפֿט װײס נישט פֿון חשבונות און אױסרעכענונגען... פּעסע אַרײַן. אױ!

פּעסעניו — קײנער נישטאָ דאָ? איך האָב געװאָלט שיקן נאָך נאַשאַטירנע ספּירט [7]. ציפּעניו שלאָגט אַלע װײַלע אַ חלשות צום האַרצן. גײט צו דער אױסערלעכער טיר.

הערשעלע — עס איז גוט, װאָס איר זײַט געקומען. מיר װילט זיך מיט אײַך רײדן...

פּעסעניו — רײדן? נישט איצט... איר זײַט אַלײן דאָ... אַ פֿרעמדער...

הערשעלע — מײנט נישט, עס איז אַזאַ גרױסער חטא...

פּעסעניו — נײן! אָבער פֿון װאָס קען איך מיט אײַך רײדן, אָדער איר מיט מיר? אַז מיר זײַנען דאָך פֿרעמדע מענטשן... אָבער װאָס זיצט איר אין דער פֿינצטער? זאָל איך אײַך הײסן אַרײַנטראָגן אַ לאָמפּ? אין דער טיר. טראָגט־אַרײַן אַ לאָמפּ!

הערשעלע — נײן, איך װיל זיצן אין דער פֿינצטער. אַ דינער ברענגט אַ לאָמפּ. אָפּ.

WORKERS

Excuse us, Reb Hershele, the doctor said to lead them into the office. The operation can't go on because of them. We practically had to use violence to tear them away. (Off)

HERSHELE

Come in here. Come, it's only us. (Leads them)

DOBE

Oy, that's why I dreamed last Saturday night that I lost a tooth. Not a tooth, it's an eye you've torn from my head. You've made a cripple of my only child.

TSIPENYU

Mother-in-law, why do you have to talk? He is our boss, after all, and what can it matter to a boss? If Mottel has no hands, so someone else will work. (Weeps)

HERSHELE

Tsipenyu, I am not only your boss, I am your uncle and your brother-in-law.

TSIPENYU

Since you divorced Auntie, you are no longer my uncle. And because you have made my sister unhappy, you are no brother-in-law to me. (Both exit through the inner door)

HERSHELE

To me, everyone is a stranger, everyone is an enemy. It seems, it looks as if, people want to be relatives to a rich man, and cherish his friendship so dearly. But that's just the way it looks. When the time comes that they tell the truth about their feelings, then one sees -- they're all enemies, all strangers. Only in dreams does one sees himself with other people; in reality, he is alone. Alone. Mischief, I beg you, I want to remain here alone now.

MISCHIEF

But I don't want to leave you alone now. I am afraid you are too nervous. And.. and a little too much preoccupied by man.. man.

HERSHELE

How can you help me now? You were able to help me become rich, become great, famous, to have honor. But to make me happy, to calm me, gladden my spirit, make my sick soul healthy, for that you are not suited. I beg you, leave me now.

MISCHIEF

(Sarcastic) Man wants to remain alone without me?

HERSHELE

Yes, go, I want to remain alone with myself. Don't you hear? (Angry) I tell you, go away from here. (MISCHIEF goes)

MISCHIEF

Bad to do business with such a partner. He seems to have all the elements which comprise happiness, and yet he can not put them together to create happiness. Do you want to help him? As soon as you leave him a while to follow his own lead, he starts to turn around, have regrets, repent. He remains deaf to what you say and listens to what man says. Go do business with such creatures. (Exit)

HERSHELE

I didn't realize how very alone, how alien I am. Not one single friend, not even one single person in the whole world to whom I can come now with my ~~hurting~~ heart, weep out my sorrows, confess all my errors and expect one word of trust and hope. My own father

feels uncomfortable in my home, in his only son's home. My Freydenyu? I don't understand her. I was busy with business and had not time to x her friendship. O, I must admit that she, the one I divorced , was once my most faithful friend in the world, and now.. now we are strangers. However bad I might have been, she would have forgiven me, because she... she was a true friend. True friendship doesn't show up in accounts and counting over. (PESI enters) Oy

PESENYU

There is no one here? I wanted to send in brandy. Freydenyu keeps getting attacks of weakness. (Goes to the outer door)

HERSHELE

I am glad that you have come. I wanted to speak with you.

PESENYU

Speak? Not now. You are alone here, a strange man.

HERSHELE

Don't think of it as so great a sin.

PESENYU

No. But what can I talk with you about, or you with me? Since we are after all strangers. But why are you sitting in the dark? Shall I tell them to bring you in a lamp? (In doorway) Bring in a lamp.

HERSHELE

No, I want to sit in the dark. (A servant brings a lamp. Exits)

פּעסעניו — אוי, ווען שיקט מען? אַפּאַרט. ווי איז מיר. ער האָט, נעבעך, נישט מיט וועמען אַ וואָרט אויסצורײדן. גייט צו דער טיר. לייזער ראַשיק אַרײַן.

הערשעלע — וואָס איז?

לייזער — דערשראָקן. פּעסע, זײַט זשע מוחל, איך דאַרף אײַך עפּעס זאָגן... שש!

פּעסעניו — נו, אײַערע סודות! עס ליגט מיר איצט מער נישט אין זינען.

לייזער — פּעסעניו, צום ערשטן מאָל אין מײַן לעבן קומט מיר

[7] אַמאָניאַק, האַרצטראָפּנס, האָלבשטאַרק.

205

גאָט, מענטש און טײַוול

אויס צו זאָגן אַזאַ סוד, פֿון וועלכן מען וועט נישט לאַכן. שטיל. איך האָב ערשט געהערט אין גאַס, מאָטעלע האָט נישט אויסגעהאַלטן די אָפּעראַציע... זיי זײַנען דאָרט? מען טאָר זיי נישט זאָגן.

פּעסעניו — אוי, ווי אַזוי וועט עס ציפּעניו איבערטראָגן? און די אָרעמע מאַמע, נעבעך. ווי איז מיר. ביידע אָפּ.

הערשעלע — וואָס איז דאָרט שוין ווידער? אָ, וואָס גייט עס מיך אָן און וואָס קען עס מיך אַרן? גייט־אום. וואָס דערוואַרט מיך אין דער צוקונפֿט? אַקוראַט ווי איך קוק־אַרײַן אין אַ פֿינצטערן תּהום, אין אַ שרעקלעכן אָפּגרונט. איך האָב מורא! איך האָב מורא צו לעבן! אַזאַ לעבן שרעקט מיך און איבערמאַכן דאָס לעבן וועל איך נישט קענען. פּלוצלינג אַ כאַפּ בײַם קאָפּ. אוי, אַ שרעקלעכער געדאַנק איז מיר אײַנגעפֿאַלן! גאָט, דו ווייסט, וואָס איך פֿיל, דו ביסט אַ גוטער און וועסט מיר מוחל זײַן! איך האָב מורא צו לעבן! איך האָב מורא צו לעבן! פֿאַרדעקט זײַן געזיכט און באַמערקט נישט ווי כאַצקל גייט־אַרײַן. ער איז נידערגעשלאָגן און פֿאַרוויינט. פּויזע.

כאַצקל — באַלעבאָס, האָט קיין פֿאַראיבל נישט... הערשעלע דערשרעקט זיך. איר דאַרפֿט אײַך ניט שרעקן: איך בין געקומען רופֿן אַהיים מײַן אומגליקלעך ווײַב און מײַן אָרעמע שנור, נעבעך...

הערשעלע — אַזוי? זיי מעגן שוין גיין אַהיים? שוין געענדיקט די אָפּעראַציע?

כאַצקל — יאָ, זיי מעגן שוין אַהיימגיין. אײַער דאָקטער האָט געענדיקט דאָס, וואָס אײַער פֿאַבריק האָט אָנגעהויבן. שש! איך וויל נאָך נישט, זיי זאָלן דאָרט וויסן... שטיל. ר׳ הערשעלע, מײַן זון איז געשטאָרבן אונטערן מעסער.

הערשעלע — אוי, ווי איז מיר! געשטאָרבן? ברוך דיין אמת.

כאַצקל — ווער זאָגט עס, אַז עס איז דאָ אַ דיין אמת? איר? איר גלייבט, אַז עס איז דאָ אַ דיין אמת, פֿאַר וועלכן איר וועט דאַרפֿן אָפּגעבן דין וחשבון? אוי, ר׳ הערשעלע, נישט מיט אים און פֿאַר אַלץ, אַפֿילו מיט מיר אַליין וועט איר זיך נישט קענען באַרעכענען.

יעקב גאָרדין

206

הערשעלע — יאָ, ר׳ כאַצקל, איך פֿיל און איך גלייב. אַז פֿריִער אָדער שפּעטער — וועט יעדער מענטש מוזן אָפּגעבן דין וחשבון. אָבער מיט דיר? דיר אָפּגעבן רעכענונג?

כאַצקל — יאָ, מיר, אײַער אַרבעטער וועט איר מוזן פֿריִער פֿון אַלע אָפּגעבן דין וחשבון. אַמאָל זײַנען מיר געווען ברידער, איצט בין איך אײַער באַטראַק[8]! אַמאָל בין איך געווען אײַער פֿרײַנד, איצט בין איך אײַער קנעכט. אַמאָל, פֿאַרן שרײַבן אַדושם, פֿלעגסטו זיך טובֿל זײַן אין וואַסער, און איצט ביסטו זיך טובֿל אין אונדזער בלוט! אין־נעם בלוט פֿון אונדזערע יונגע אומשולדיקע קינדער!

הערשעלע — כאַצקל, האָב רחמנות אויף מיר, איך בעט דיך.

כאַצקל — דו האָסט געהאַט אַן אַלטן טאַטן, וועלכן, דאַכט זיך, דו פֿלעגסט אָפּגעבן כּבֿוד מער ווי מען דאַרף, האָסטו אָבער אויף אים רחמנות געהאַט? האָסטו רחמנות געהאַט אויף דײַן ווײַב, אַן ערלעכע, כּשרע ייִדענע, וועלכע האָט דיך געאַכט ווי אַ מלאך? האָסטו רחמנות געהאַט אויף דײַן יונג ווײַבל, וועלכע איז דורך דיר געוואָרן, נעבעך, ווי אַ צעמישטע?

הערשעלע — דורך מיר?

כאַצקל — יאָ, דורך דיר! האָסטו געהאַט רחמנות אויף דײַן חבֿר, דײַן בעסטן פֿרײַנד, און אויף זײַנע קינדער? אוי, ווײ! אין דער צײַט ווען דו זיצסט דאָ און ציילסט געלט, ליגט בײַ מיר אין שטוב אַ בר־מינן... אַ טויטער, וועלכער איז דורך דײַן געלט געהרגעט געוואָרן. דו האָסט פֿאַרשפּראָכן דאָס גאַנצע שטעטל גליקלעך צו מאַכן מיט דײַן פֿאַבריק און דו האָסט אונדז אַלע באַגזלט, אומגליקלעך געמאַכט, פֿאַרדאָרבן... ר׳ הערשעלע דובראָוונער, דו האָסט געשפּילט אַ קאָמעדיע מיט גאָט... האָסט געזוכט נאָר אַ הייליקע אַרבעט, מלאכת אלוקים, האָסט געמאַכט טליתים פֿאַר ייִדן. נאָ! זע! נעמט־אַרויס פֿון בחעם אַ טלית אין בלוט. דאָס איז איינער פֿון דײַנע טליתים — ער איז אין בלוט! ער איז אויסגעווייקט אין דעם בלוט פֿון מײַן קינד

[8] שוואַרץ־אַרבעטער.

און אין די טרערן פֿון זײַנע אָרעמע יתומימלעך! מײַן געשטאָרבענער זון האָט דיר איבערגעפֿירט אַ טלית, פֿאַרשרײַב עס אויף מײַן חשבון! ראַשיק אָפּ אין די אינעווייניקסטע צימערן.

PESENYU

Oy, when will they send somebody? (Aside) Woe is me, poor thing, he has nobody to sa
a word to. (Goes to door. LEYZER bursts in)

HERSHELE

What is it?

LEYZER

(Frightened) Pesi, forgive me, I have to tell you something. Sshh.

PESENYU

Nu, your secrets.

LEYZER

Pesenyu, for the first time in my life it's my turn to tell a secret that nobody will laugh at. (Quietly) I just heard in the street that Motele did not survive the operation. Are they there? Nobody dares to tell them.

PESENYU

Oy, how will Tsipenyu bear it? And the poor mother, poor thing. Woe is me. (Both off

HERSHELE

What is it now? Ah. What does it have to do with me, and what can it matter to me? (Walks about) What awaits me in the future? It is exactly as if I look into a dark abyss emptiness, x a frightful nothingness. I am afraid. I am afraid to live. Such a life terrifies me, but to transform my life is more than I can do. (Suddenly clutches his head) O, a terrible idea occurs to me. God, you know what I feel. You are good and will forgive me. I am afraid to live. I am afraid to live. (Covers his face and does not notice that HATSKL enters. HE is beaten down and has been weeping. Pause.)

HATSKL

Boss, excuse me. (HERSHELE is startled) Don't be startled. I have come to take home my heartbroken wife and my poor daughter-in-law, poor thing.

HERSHELE

So? They can go home already? The operation is finished?

HATSKL

Yes, they can go home already. Your doctor has finished what your factory began. Sshh. I don't want them in there to know yet. (Quietly) Reb Hershel, my son died under the knife.

HERSHELE

O, woe is me. Died? *Blessed is the righteous judge.*

HATSKL

Who says that there is a righteous judge? You? You believe that there is a righteous judge who will pass *judgment and reckoning* on you? Oy, Reb Hershele, you will not pass before him for judgment, and even I am not your final judge.

HERSHELE

Yes, Reb Hatskl, I feel and I believe that sooner or later every man must submit to judgment and reckoning. But from you? Submit to your judgment?

HATSKL

Yes, to us, your workers, our judgment and reckoning come before any other. Once we were brothers, now I am your laborer. Once I was your friend, now I am your servant. Once, before writing the name of God, you bathed ritually in water, and now you bathe in our blood. In the blood of our innocent children.

HERSHELE

Hatskl, have mercy on me, I beg you.

HATSKL

You had an old father whom you used to honor more than necessary, so it seemed to me, but did you have mercy on him? Did you have mercy on your wife, a righteous kosher Jewish woman who considered you an angel? Did you have mercy on your young wife who through you has become, poor thing, somehow confused in her wits?

HERSHELE

Through me?

HATSKL

Yes, through you. Did you have mercy on your friend, your best comrade, and on his children? Oy, woe. While you sit here and count money, in my house a corpse is lying, a dead body, murdered by your money. You promised to make the whole village happy with your factory, but you robbed us all, made us unhappy, corrupted us. Reb Hershele Dubrovner, you played a comedy with God. You looked for only a holy work, *Godly labor*, so you made prayer shawls for Jews. Look. See. (Takes out of his bosom a * bloodied prayer shawl.) This is one of your prayer shawls. It is bloody. It is soaked in the blood of my child and in the tears of his poor little orphans. My dead son spoiled your shawl. Put it on my account. (Rushes off into the inner room)

הערשעלע — בלײַבט לאַנג אָן באַוועגונג. דערנאָך נעמט ער דעם טלית און באַטראַכט. אױסגעװײקט אין זײַן בלוט און אין די טרערן פֿון זײַנע יתומים... און דאָס זאָל איך אױך פֿאַרשרײַבן אױף מײַן חשבון... אײַ, עס איז אַ גרױסער חשבון, אַ שװערער חשבון... איך האָב צו פֿיל צו צאָלן און פֿיל, אַז איך מוז באַנקראָטירן. באַנקראָט! איך באַנקראָטיר איצט נישט אַזױ װי דעמאָלט, מיט מזיקן בשותּפֿות. נײן! אַלײן! יענע חובֿות האָב איך געהאַט מיט װאָס צו צאָלן און האָב נישט געװאָלט צאָלן; איצט װאָלט איך אפֿשר געװאָלט צאָלן, נאָר איך האָב נישט מיט װאָס. עפֿנט די קאַסע. איר זעט? אַ פֿולע קאַסע מיט גאָלד און דעם קלענסטן חובֿ, װאָס אַ מענטש איז שולדיק אַ מענטשן, קען מען מיט דעם נישט באַצאָלן. אױ, גרױסער גבֿיר, װאָס פֿאַר אַ שרעקלעכער אָרעמאַן דו ביסט! באַטראַכט דעם טלית און לײגט אים אױף דער קאַסע. צו פֿיל רײד דאַרף מען האָבן, מען זאָל קענען אױסדריקן אַלץ, װאָס איך פֿיל... גרינגער װאָלט געװען אַזאַ שמאַרץ אױסצװײנען, אָבער איך האָב נישט קײן טרערן. דערזעט דאָס פֿידעלע. אױ, איך װיל שפּילן... נאָך אַ מאָל שפּילן... נעמט־אַראָפּ פֿון שאַפֿע. מאַכט־צו אַלע טירן. אַמאָל האָבן מיך גאַנץ אַנדערע געפֿילן געצװונגען צו רײדן דורך דיר, איצט זאָלסטו נאָך אַ מאָל, נאָך אײן מאָל רײדן פֿאַר מיר... פֿרײדעניו זאָגט, דו קומסט פֿון די הימלען. טראָג־צוזאַמען מיט דײַנע טענער אױך מײַנע זיפֿצן און קרעכצן אַהין, פֿון װאַנען דו קומסט. שפּילט פּיאַנאָ און מיט געפֿיל „מזמור לדוד", נאָך דעם פֿאַרדעקט ער זײַן געזיכט און בלײַבט שטיל. פֿריִער האָב איך נישט געהאַט קײן טרערן און איצט פֿיל איך, איך װעל קענען װײנען... יאָ, איך װײן! און מיר קומט װידער אױפֿן זינען אַ שטיקעלע פּיוט, װאָס פּאַסט זײער גוט פֿאַר אַ באַנקראָט, װעלכער גײט ענדיקן אַלע זײַנע געשעפֿטן. נעמט פֿון שאַפֿע אַ מחזור, שטעלט זיך בײַ דער קאַסע װי בײַ אַ שטענדער. אױ! אַ לאַנגער זיפֿץ.

אנוש מה יזכּה, װאָס קען דער מענטש זוכה זײַן און װי קען ער זײַן רײן? טמא בבשׂרו, ער איז טמא מיט זײַן לײַב, אומרײן מיט זײַן װעזן און מאַכט טמא מיט זײַן טױט, כּל ימי חייו תּוהו, ולילותיו בוהו, ועניניו הבל... װײנט. יאָ, אַלע זײַנע טעג פֿון זײַן לעבן זײַנען תּוהו, זײַנע נעכט בוהו, זײַנע געשעפֿטן הבל. אַזױ װי אַ חלום איז זײַן לעבן. שרעק פֿאַרפֿאָלגן אים שטענדיק. בײַ נאַכט שלאָפֿט ער נישט. בײַ טאָג רוט ער נישט. עד ירדם בקבֿר... אױ! מה יתאונן אָדם חי? װאָס קען זיך באַקלאָגן דער אָרעמער מענטש? ער איז געבױרן צו מאַטערן זיך און לײַדן. זײַן סוף צײַגט־איבער, װאָס זײַן אָנפֿאַנג איז... טוט ער צדקות, װעט מען אים מאַכן אַ לװיה צום בית־עולם. צופֿה בחכמה, װעט זײַן חכמה גײן מיט אים אין גרוב. פֿאַלט־צו צום פֿאַרבלוטיקטן טלית און װײנט. נאָך דעם הײבט ער אױף דעם קאָפּ אַנטשלאָסן. נעמט דעם טלית, בינדט אים צו צום הענטל פֿון דער קאַסע, מאַכט אַ שלײף אױפֿן האַלדז, גיט אַ לאַנגן קוק אַרום זיך, גיט אַ טיפֿן זיפֿץ און זעצט זיך אַראָפּ. די קאַסע פֿאַרשטעלט זײַן קערפּער. פּױזע

פֿרײדעניו — דערשײַנט. דאָס פֿידעלע האָט װידער גערעדט. עס האָט נאָך אַ מאָל געזאָגט די װאָרהײט... איך הער זיך צו און הער זיך צו און עס שװײַגט... װאָס איז עס אַנטשװיגן געװאָרן?... אױ, פֿאַר װאָס רעדסטו נישט נאָך? זינגט פּיאַנאָ. גם כּי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע כּי אתּה עמדי [9]. הערשעלע, דאָס פֿידעלע שװײַגט און דו שװײַגסט, װוּ ביסטו? באַמערקט אים פּלוצלינג. אײַ! אײַ! שרײַט פֿאַרצװײפֿלט. לײזער, פּעסע, דאָבע, ציפּעניו, כאַצקל, פֿון דער אינעװײניקסטער טיר. מזיק פֿון דרױסן. דינערס ברענגען ליכט. אױ, איך האָב מורא! איך האָב מורא צו קוקן אױף אים!

אַלע — דערשראָקן. װאָס איז? װאָס איז געשען? כאַצקל באַמערקט אים.

[9] (תּהילים כג, ד): אַפֿילו אַז איך גײ אין טאָל פֿון טױטשאָטן, האָב איך ניט מורא פֿאַר בײז, װאָרעם דו ביסט מיט מיר (יהואָש).

פּעסעניו — העלפֿט אים אַראָפּנעמען. נישט מורא פֿאַר אים.... מײַן האַרץ בלוטיקט פֿאַר אים!...

כאַצקל — פֿאָטער אין הימל... נעמט אים אַראָפּ. ער איז טױט... װײנט. ברוך דיין אמת. ער און לײזער לײגן אים אױף דר'ערד און דעקן־איבער מיטן טלית.

לײזער — גאָטעניו, נישט דער בדחן, דער אַלטער לײזער רײַסט איצט קריעה. רײַסט קריעה און װײנט.

אַלע װײַבער װײנען אין פֿאַרצװײפֿלונג.

מזיק — אַפּאַרט. אַזױ פֿיל געלט אין דער קאַסע און האָט דאָך נישט געװאָלט לעבן מער. װאָס זשע, אַפֿילו די מאַכט פֿון געלט איז אױך באַגרענעצט?... װי, מען קען נאָר דורך געלט פֿאַרפֿירן, פֿאַרדאַרבן, פֿאַרקריפּלען, אָבער אין גאַנצן פֿאַרניכטן מענטשן קען מען נישט? אױב אַזױ האָב איך אַ פּנים פֿאַרשפּילט.

פּעסעניו — פֿאַלט־צו צום קערפּער. איצט, װען ער איז טױט, דערלױבט מיר כאָטש װײנען נעבן אים... װײנט. אַלע װײנען.

אַ שופֿר, װײַט. אַ כאָר. פּיאַנאָ.

שטאַרבן שטאַרבט אַלץ, װאָס איז און לעבט,
דאָס לעבן אַלײן איז אומשטערבלעך,
שטערבלעך איז דאָס נאָר, װאָס פֿיל און שטרעבט,
דאָס שטרעבן און װילן — אומשטערבלעך...

פֿאָרהאַנג

HERSHELE

(Remains a long time without moving. Then takes the prayer shawl and contemplates it.) Soaked in his blood and in the tears of his orphans. And that too I am to put down on his account. O it is a big account, a heavy account. I have so much to pay, I feel I must go bankrupt. Bankrupt. This time I'm not going bankrupt the way I did in partnership with Mischief. No. No. Then I had something to pay those debts with and did not want to pay. Now I might want to pay, but I have nothing to pay with. (Opens strongbox) You see? A strongbox full of money, yet it will not pay the smallest debt which one man can owe another. Oy, powerful rich man, how fearfully poor you are. (Contemplates the prayer shawl and lays it on the strongbox) It takes too much talk to express all that I feel. Weeping out all the pain would be easier, but I have no tears. (Catches sight of the violin) O, I will play, play once more. (Takes it from the shelf, closes all the doors) Once very different feelings compelled me to speak through you. Now you shall speak for me again, once more. Freydenyu says you come from heaven. Carry my sighs and sobs back up there where you come from, together with your notes. (Plays softly, with feeling Psalm of David, then covers his face and remains still) Earlier I had no tears, but now I feel that I will be able to weep. Yes. I weep. And a little piece of a poem comes back to mind, very well suited to a bankrupt who is closing out his business. (Takes from shelf a prayerbook for the High Holy Days, sits at the strongbox as at a reading desk) Ay. (Long sigh) *What can man deserve*, what can a man deserve and how can he be pure? *Impure in his flesh*, he is impure in his flesh, unclean in his ways, and causes ritual impurity through his death. *All the days of his life are emptiness, his nights a void*, and his affairs *vanity*. His life is like a dream. Fears pursue him constantly. By night he sleeps not, by day he rests not, *until he slumbers in the grave*. *How can mortal man complain?* What can poor man complain of? He was born to toil and suffer. In his end, his beginning is revealed. If he gives charity, they will make a funeral procession for him to the cemetery. If his wisdom is farseeing, his wisdom will go with him into the grave. ★

(Falls upon the bloodied prayer shawl and weeps. Then comes to a decision and lifts his head decisively. Takes the prayer shawl, fastens it to the handle of the strongbox, knots it around his throat, takes a long look around, sighs deeply, and sits down. The strongbox hides his body. Pause. Then FREYDENYU appears.)

[His shadow is visible.]

from a different script:

* Yet till the day of his death, you wait for him to repent.

FREYDENYU

The violin spoke again. She told the truth again. I'm listening and listening, but she is silent. Why did she fall silent? O, why don't you go on speaking? (Sings softly) *"Though I walk in the valley of shadow of death I will fear no evil for you are with me."* Hershele, the violin is silent, and you are silent. Where are you? (Suddenly notices him) O O (Screams despairingly. LEYZER, PESI, DOBE, TSIPE, HATSKL from inner door. MISCHIEF from outside. Servants bring lights.) Oy. I'm afraid. I'm afraid to look at him.

ALL

(Frightened) What is it? What has happened? (HATSKL notices him)

PESENYU

(Helps take him down) I'm not afraid of him. My heart bleeds for him.

HATSKL

Father in heaven. (Takes him down) He is dead. (Weeps) *Blessed is the righteous judge.* (HE and LEYZER lay him on the ground and cover him with the prayer shawl.)

LEYZER

Not the jester now, just old Leyzer tearing his garment in mourning. (Rips garment and weeps. All the women weep in despair)

MISCHIEF

(Aside) So much money in the strongbox, and all the same he didn't want to live any more. What then, even the power of gold has its limits? How can that be? In other words, one can seduce a man with money, corrupt him, deform him, but destroy his soul entirely, that one can never do? In that case, it seems that I have lost.

PESENYU

(Falls on the body) Now, when he is dead, I am at least permitted to weep beside him. (Weeps. All weep.)

(A shofar sounds in the distance.)

CHOIR:

(Offstage, softly)
Death comes to everything. All that lives, dies.
Life itself is undying.
All that wills and that strives must die.
Striving and willing alone are undying.

CURTAIN